

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

102044

Yüksek Lisans Tezi

**BİZANS-PAPALIK İLİŞKİLERİ
(X.-XV. YÜZYIL)**

102044

Danışman

Doç.Dr. Mehmet ÇELİK

Hazırlayan

Arzu TAŞCAN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ELAZIĞ
2000

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

BİZANS-PAPALIK İLİŞKİLERİ (X.-XV. YÜZYIL)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez 18/02/2000 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile kabul edilmiştir

Doç. Dr. Mehmet GELİK

Danışman

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Üye

Prof. Dr. Mahmut ATAY

Üye

Yukarıdaki Jüri üyelerinin İmzaları Tasdik Olunur.

Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK

Enstitü Müdürü V.

ÖZET

İnsanlık tarihinde kurulun imparatorluklar arasında, Roma – Bizans İmparatorluğu çok önemli bir yer işgal etmektedir. Bizans döneminde Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesinden sonra, devletin siyasal, kültürel ve sosyal yapısı dini bir veccheye bürünmüştür. Bu nedenle Bizans ile Papalığın münasebetleri kaçınılmaz bir hal almıştır.

Bu tez'de Bizans ile Papalık arasındaki ilişkiler (X. – XV. Yüzyıl) konu edilmiştir. Çalışmada her yüzyıl müstakil olarak ele alınmış, sonuçta da genel bir değerlendirme yapılmıştır.

ABSTRACT

Among the empires that have ever been established, Roman Byzantium Empire occupies an important place in history of humanity. In the Byzantium period after Christianity had been accepted as the cultural structure of the state turned into a religious feature. Therefore, the relations between Byzantium and Vatican were inevitable.

In this study, the relations between Byzantium and Vatican (X. – XV. Centuries) were investigated. Every single century was handled separately and at the end an overall evaluation was given.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
GİRİŞ.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

X. YÜZYILDA BİZANS-PAPALIK İLİŞKİLERİ

1. Hristiyanlığın Devlet Dini Oluşundan X. Yüzyıla Kadar Bizans Papalık İlişkilerine Genel Bir Bakış.....	6
2. Leon VI. Dönemi.....	18
3. Leon VI'un Ölümü ve Siyasal İstikrarsızlık Dönemi.....	20
4. Romanos I. Lakapenos Dönemi.....	21
5. Romanos I. Lakapenos'un Sonu ve Tahta Makedonyalıların Geçişi.....	22
6. Nikephoros Phokas Dönemi.....	23
a. <i>Nikephoros Phokas'ın Dini Kurumların Mülklerini Sınırlayan Novellası</i>	24
a.a. <i>Novella'nın (Kanun) Gerekçesi</i>	24
a.b. <i>Novella'nın (Kanun) İçeriği</i>	25
7. Ioannes Tzimiskes Dönemi.....	26
8. Basileios II. Dönemi.....	26
a. <i>Rusya'nın Hristiyanlaşması</i>	27
b. <i>Basileios II'un Kilise Mülkiyetini Sınırlaması</i>	28

İKİNCİ BÖLÜM

XI. YÜZYILDA BİZANS-PAPALIK İLİŞKİLERİ

1. Okhrida Patrikliğinin (Bulgar Kilisesi) Bizans'a Bağlanması.....	29
2. Konstantinos VIII.–Romanos Argyros ve Mikhail IV.–Mikhail V. Dönemi.....	30
3. Konstantinos IX. Monomakhos Dönemi.....	31

4. Roma Ve Bizans Kiliselerinin Resmen Ayrılması	31
5. Isaakios Komnenos Dönemi.....	35
6. Konstantinos Dukas Dönemi.....	37
7. Aleksios I. Komnenos Dönemi.....	38
<i>a. Aleksios I. Komnenos Dönemi Dış İlişkiler</i>	38
<i>b. Haçlı Seferleri (I. ve II.)</i>	39
<i>c. Aleksios I. Komnenos'un Manastır Mülkleri ile İlgili Siyaseti ve Hristiyanlığı Güçlendirme Çabaları</i>	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XII. YÜZYILDA BİZANS-PAPALIK İLİŞKİLERİ

1. İoannes II. ve Manuel I. Komnenos Dönemi.....	43
2. Komnenoslar Dönemi Papalıkla Birleşme Girişimleri.....	44
3. Manuel I. Komnenos'un Manastır Siyaseti.....	44
4. Komnenoslar Dönemi Devlet-Kilise İlişkileri.....	45
5. Manuel I. Komnenistan Sonraki Gelişmeler.....	45
6. III.-IV. Haçlı Seferleri ve İstanbul'un Latinler Tarafından İşgali.....	46

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XIII. YÜZYILDA BİZANS – PAPALIK İLİŞKİLERİ

1. Başkent'in İznik'e Taşınması.....	47
2. Theodoros II. Laskaris'in Papalıkla Birleşme Politikası.....	48
3. İstanbul'da Tekrar Bizans Hakimiyetinin Kurulması.....	48
4. İmparator Mihail VIII. Döneminde Bizans Ortodoks Kilisesi ile Papalığın Geçici Birleşmeleri: 1274 Lyon Konsili.....	50
5. Lyon Konsilinden Sonra Bizans'ta Kilise Birliğine Karşı Oluşan Tepkiler.....	53
6. Roma'nın Kiliseler Birliğinden Ayrılması (1281).....	55
7. Roma'da Birleşmenin Feshinden Sonra Sicilya Liderliğindeki Gelişmeler ve Sicilya İkindisi.....	56
8. Andronikos II Dönemi ve Bizans'ın Kiliseler Birliğinden Ayrılması...	56

BEŞİNCİ BÖLÜM

XIV. YÜZYILDA BİZANS-PAPALIK İLİŞKİLERİ

1. Andronikos II. ve Bizans Kilisesinin Papalığa Karşı Güçlendirilmesi	57
2. XIII. Yüzyılda Türklerin Anadolu'da İlerlemeleri.....	58
3. Andronikos III'un Bizans İmparatoru Olması.....	58
4. XIV. Yüzyılda Bizans'ta Meydana Çıkan Dini-Mistik Bir Akım: Hesykhazm.....	59
5. Hesykhazm Karşı Yapılan Mücadeleler.....	60
6. Kantakuzenos'un Bizans İmparatoru Olması ve Hesykhazmın Bizans'ın Temel Dinî Unsuru Olması.....	62
7. Kantakuzenos Dönemi Sırp Tehlikesi.....	63
8. İoannes V. Palaologos'un Tahta Çıkması ve Devletin Genel Durumu	64
9. İoannes V'in Türklere Karşı Papa'dan Yardım İsteği ve İki Kilisenin Birleşme Girişimleri.....	64
10. İmparator İoannes V.'in Roma'ya Giderek Katolik Mezhebine Girişi.....	66
11. İoannes V.'in Son Dönemleri.....	67

ALTINCI BÖLÜM

XV. YÜZYILDA BİZANS-PAPALIK İLİŞKİLERİ

1. Manuel II. Dönemi.....	68
2. İoannes VIII. Dönemi.....	69
3. Floransa Konsili ve Birleşme Hayallerinin Yıkılışı.....	69
4. Floransa Union'unun Bizans'ta Doğurduğu Sonuçlar: Rus Kilisesinin Ayrılması.....	71
7. Konstantinos XI. Dönemi ve İki Kiliseyi Birleştirme Müzakerelerinin Tekrar Başlaması.....	72
8. Bizans'ın Sonu ve Ortodoks Kilisesinin Fatih Tarafından Yeniden Yapılandırılması.....	73
SONUÇ	77
BİBLİYOGRAFYA	79

ÖNSÖZ

Roma-Bizans İmparatorluğu, insanlık tarihinde kurulan en büyük ve uzun ömürlü imparatorluklardan biridir. Eski dünyada, Ortaçağ denilince akla ilk gelen İmparatorluktur. Eskiçağdan, Ortaçağa geçen insanlık, kurduğu büyük imparatorluklarla da medeniyet tarihinde önemli izler bırakmıştır. Bu kültür izlerinin önemli bir bölümü de hiç şüphesiz Roma-Bizans İmparatorluğuna aittir. Öyle ki, Roma-Bizans İmparatorluğu'nun yıkılışı, bir çağın da kapanmasına sebep olmuştur.

Bu önemli konumu dolayısıyla, tarihçiler Roma-Bizans İmparatorluğu üzerinde yüzyıllardan beri bilimsel çalışmalar yapmaktadırlar. Özellikle Batı üniversitelerinde Roma-Bizans kürsüleri çok önemli çalışmalar yapmışlardır. Buna mukabil ülkemiz üniversitelerinde bu konuda yeterli çalışmalar yapıldığı söylenemez. Yapılan çalışmaların önemli bir kısmı da tercümelerden ibarettir.

Yüksek lisans tez konusu üzerinde danışman hocamla hangi konuda çalışma hususunda müzakerelerde bulunurken, yukarıda ifade ettiğimiz düşünceler çerçevesinde Bizans üzerinde çalışmayı kararlaştırdık. Konu olarak da Bizans-Papalık ilişkilerini seçtik ve X ile XV. yüzyıla sınırladık. Yüksek lisans çalışmasında, sürenin kısalığı ve üniversite kütüphanelerimizin durumu, bu sınırlamada etkili olmuştur.

Konuyu ele alırken, metot olarak tarihi kronolojiyi esas aldık. Bu nedenle her yüzyılı bir bölüm şeklinde tasarlayarak çalışmamızı altı bölüm şeklinde tertip ettik. Bizans-Papalık ilişkileri denildiğinde, elbette akla ilk olarak Bizans Ortodoks Kilisesi ile Papalığın ilişkileri gelecektir. Yani siyasî ve dinî anlayış iç içe olmuştur. Bizans da bu ilişkileri hep dinî çerçeveye üzerine oturtmuştur. Temel amacı da dış düşmanlarından korunmak için Papalıktan maddî ve askerî yardım elde etmektir. Ancak beş yüzyıl, bütün uğraşmalarına rağmen, Bizans imparatorları bu amaçlarına gönülleri istediği gibi ulaşamamışlardır.

Bunun da iki temel nedeni vardır: Birincisi, kendi Kilisesi bu ilişkileri hep sabote etmiştir. Çünkü bu ilişkiler ve özellikle iki kilisenin birleşmesi demek, “Bizans Ortodoks Kilisesi’nin yok olması” demektir, Katolik Roma Kilisesine katılması demektir. Çünkü bütün görüşmelerde, ilk önce itikadî ve teolojik birlik sağlama çalışmaları gündeme gelmiştir. İkincisi ise, Papalığın Bizans’ı ve dolayısıyla en büyük rakibi Ortodoks Kilisesi’nin yıkılmasını içten içe isteme duygusuydu. Böylece Hristiyan aleminin tek hakimi Roma Katolik Kilisesi olacaktı. Bizans zayıfladıkça, Papalık bu amacına bir adım daha yaklaştığı düşüncesindeydi. Hele hele İstanbul’un Türkler tarafından fethi, bu rüyasının artık gerçekleştiği zannını doğurdu. Ancak Fatih Sultan Mehmed’in Ortodoks Kilisesini himayesine alarak, güçlendirmesi ve din özgürlüğünü Bizans İmparatorlarından daha çok kiliseye bahşetmesi, Papalığın bu rüyasının tahakkukunu engelledi.

Çalışmalarımız sırasında karşılaştığımız en büyük engel ve sıkıntı, hiç şüphesiz yeterli kaynak elde edememektir. Ancak ülkemiz ve üniversitelerimizin imkanları çerçevesinde, ulaşabildiğimiz kaynaklarla çalışmamızı tamamladık. Bu çalışmamızda bilimsel ve çok iddialı bir tutum içinde değiliz. Nihayet, bir yüksek lisans çalışmasıdır. Ancak konu, ülkemiz açısından “ilk”tir. Bu açıdan ışık tutacağı ve faydalı olacağı kanaatindeyiz. Çalışmamızda, mümkün mertebe objektif olmaya ve bilimsel metodolojik ilkelere riayet etmeye çalıştık. Anlatımda ise sade, düzgün, anlaşılır ve akıcı bir dil kullanmaya gayret ettik.

Bu çalışmam esnasında, karşılaştığım zorlukları aşmada bana yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Mehmet ÇELİK’e ve yardım ve ilgilerini gördüğüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Arzu TAŞCAN

GİRİŞ

Çeşitli ırk, renk, din, dil ve kültürlerden meydana gelmiş olan Roma İmparatorluğu, IV. Yüzyıla girerken siyasî, askerî ve ekonomik bir istikrarsızlıkla karşı karşıya kalmıştı. Büyük Konstantin, Hristiyanlığı bu istikrarsızlığı aşmada önemli bir motor güç olarak görmüştü. Bu nedenle selefleri tarafından takip edilen anti-christian¹ politikayı terk ederek, bu yeni dinle barıştı. Kiliseye verdiği çeşitli imtiyazlarla, yeni dini güçlendirdi. Kısa süre içerisinde Hristiyanlıkla siyasal sistem birbirinden ayrılamaz bir oluşum içine girdiler².

Konstantin’le beraber Hristiyanlık yavaş yavaş resmî devlet dini olma safhasında önemli mesafeler kat etti. İmparator Theodosius I. dönemi ile bu da gerçekleşti³. Artık Hristiyanlık, siyasal, sosyal her olaya damgasını vurmaya başladı. Devlet yavaş yavaş “Kayzer Papizm” denilen bir siyasal modelle yönetiliyordu⁴. Temel hedef “tek devlet, tek kanun, tek kilise” idi. Bizans Tarihi, IV. Yüzyıldan X. Yüzyıla gelinceye kadar, hep bunu gerçekleştirmek için uğraşan imparatorların çabalarıyla doludur. Ancak gerek Hristiyanlığın kendinden kaynaklanan Christolojik problemler ve gerekse Bizans’ta bitip-tükenmeyen taht kavgaları, bu hedefe ulaşmayı hep akîm bırakmıştır. Ne

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mehmet Çelik, Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri, Akademi Kitapevi, İzmir-1999, 3. Baskı, C. I, s. 9 v.d.

² Çelik, Din-Devlet İlişkileri, I/17 v.d.; Ayrıca bkz. K. Bihlmeyer-H. Tuchle, I. ve IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık (Çev. A. Göral), İstanbul-1972, s. 62. Arnold J. Toynbee, Tarihçi Açısından Din (Çev. İ. Canan), İstanbul- 1978, s. 151 v.d.

³ Mehmet Çelik, Süryani Tarihi I, Ankara-1996, s. 131 v.d.; Ayrıca bkz. K. Bihlmeyer- H. Tuchle, s. 69; R.H. Barrow, Romalılar (Çev. E. Gürol), İstanbul- 1965, s. 168.

⁴ Çelik, Din-Devlet İlişkileri, I/49 v.d.; Ayrıca bkz. G. L. Seidler, Bizans Siyasal Düşüncesi (Çev. M. Tuncay) V- Yayınları, Ankara-Tarihsiz, s. 25 v.d.

Marcian'ın askerî tedbirleri⁵ ne Zenon'un Henetikon'un⁶ ne de Justinian'ın reformları⁷ ne de Henaklius'un Monothlisme'i⁸ bu siyasî ve dinî istikrarsızlığı giderebilmiştir.

Bizans Tarihi dikkatlice tetkik edilirse, özellikle dinî açıdan her yüzyılın sorunlarının adetâ büyüyen bir yumak gibi bir sonraki yüzyıla taşındığı görülür. Bu Hristiyanlığın yapısı ile ilgili bir olaydır. Burada şunu da belirtelim ki, Hristiyanlık Bizans siyasal sistemine sadece problemler getirmemiştir. Zaman zaman devletin bekâsı ile ilgili çok önemli roller de üstlenmiştir. Bunun en bariz örneğini IX. Yüzyılda görmek mümkündür. Devlet, bu yüzyılda özellikle dış politikada kiliseyi başarıyla kullanmıştır⁹. Bizans Tarihi, Theodosius I.'den itibaren dikkatli gözlemlenirse, Kilise yüzyıllardan beri Devleti hem mâli açıdan, hem siyasî açıdan, hem de ruhbanlık anlayışı ve manastır politikası açısından zaafa uğratmıştı. IX. Yüzyıla gelince Kuzey'de beliren Bulgar ve Rus tehlikesini, devlet Patrik Photios ve Kilise sayesinde başından savmıştır¹⁰. Kilise, bir nevi yüzyıllardan beri devletten aldıklarına karşılık, borcunu ödeme fırsatı bulmuştu. Denilebilir ki kilisenin bu hizmeti, imparatorluğun ömrünün beş yüzyıl daha uzamasına en büyük etken oldu.

Bizans Kilisesi, İslâm ordularının Suriye'yi¹¹ ve Mısır'ı¹² feth etmelerinden sonra, yakasını Doğu'nun iki büyük ökümenik Kilisesi olan Antakya ve İskenderiye Patrikhanelerinden kurtarmıştı. Ancak VIII. Yüzyıldan sonra da, Roma Kilisesiyle bir

⁵ W. H. Freen, *The Rise of the Monophysite Movement: Chapters in the History of the church in the Fifth and Sixth Centuries*, Cambridge-1979, s. 155

⁶ Henetikon'un metni için bkz. Çelik, *Süryani Tarihi I/s. 256 v.d.* ; krş. S. Aziz Atiya, *A. History of Eastern Christianity*, London- 1968, s. 71 v.d.

⁷ Seidler, s. 35 v.d.; Barrow, s. 187 v.d.

⁸ Freen, s. 316 v.d.; Ayrıca bkz. Şahin Uçar, *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi*, İstanbul (İşaret yayınları), Tarihsiz, s. 57.

⁹ Bkz. Çelik, *Din-Devlet İlişkileri*, I/134 v.d.; Ernest Barker, *Bizans (Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü)*, Çevr. Mete Tuncay, Ankara-1982, s. 144 v.d.

¹⁰ Çelik, *Din-Devlet İlişkileri I/134 v.d.*; M. V. Levtchenko, *Bizans (Çev. E. Berktaş)*, Milliyet yayınları, 1. Basım, İstanbul- 1979, s. 192

¹¹ Geniş Bilgi için bkz. v.d. İbn-i Kesir, *Büyük İslam Tarihi (El-Bidâye ve'n-Nihaye*, çev. Mehmet Keskin) İstanbul-1994, C. VII, s. 12 v.d.; Philip K. Hittî, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi (çev. Salih Tuğ)*, İstanbul- 1989, C. I, s. 223 v.d.; Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberlerin kussaları ve Halifelerin Tarihi (Sadesteiren Ali Arslan)*, İstanbul-1980, C. I, s. 305 v.d.; Robert Mantran, *İslâmın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)* çev. İsmet Kayaoğlu, Ankara-1981, s. 89-91.; T. W. Arnold, *İntişar-ı İslâm Tarihi (Çev. Hasan Gündüzler)*, Ankara - 1982, 2. Baskı, s. 60 v.d.; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, İstanbul -1986, C. II, s. 294 v.d.; Doğuştan Gönümöze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul- 1986, C. II, s. 89 v.d.

yetki çekişmesi içerisine girmişti. Zaman zaman patrikle imparatorların uyum içinde olmaları, Bizans Kilisesi'nin Roma'ya rest çekmesine sebep olmuş, ökümenik ve bağımsız bir politika takip etmelerini sağlamış; ancak zaman zaman da patrikle imparatorlar, şu veya bu nedenle ters düşünce imparatorlar yüzlerini Roma Kilisesine çevirmişlerdir. X. Yüzyıla girilirken, Bizans'ta görüntü yine böyle bir bunalımı haber veriyordu.

¹² Geniş Bilgi İçin bkz. Ebu Cafer muhammed b. Cerir et-Taberi, Tarih-i Taberi Tercemesi, İstanbul-1983, C. III, s. 95 v.d.; Hitti, I/243 v.d.; Ahmet Cevdet Paşa I/367 v.d.; Mantran, s. 91.; Arnold, s. 113 v.d.; Algül, II/304 v.d.; Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, II / 96 v.d.

BİRİNCİ BÖLÜM

X. YÜZYILDA BİZANS-PAPALIK İLİŞKİLERİ

Çalışmamızın önsözünde de belirttiğimiz gibi, Bizans-Papalık ilişkilerinden maksadımız temelde, Bizans Ortodoks Kilisesi ile Papalık arasındaki ilişkilere aittir. Ancak, çalışmamızda da görüleceği gibi, Ortodoks Kilisesi'nin yerinde hep Devlet ve siyasî irade olmuştur. Bu nedenle, iki kiliseden ziyade Devlet ve Papalığın ilişkileri ön plandadır.

Çalışmamız, X. Yüzyıldan başlayarak, Bizans'ın yıkılışına kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu nedenle konunun iyi anlaşılabilmesi için, Hristiyanlığın devlet dinî haline gelişinden itibaren X. Yüzyıla kadar Bizans-Papalık ilişkilerini kısaca özetlemekte fayda vardır.

1. Hristiyanlığın Devlet Dini Oluşundan X. Yüzyıla Kadar Bizans Papalık İlişkilerine Genel Bir Bakış

Büyük Konstantin, çeşitli ırk, din, dil ve kültürlerden oluşan imparatorluğu yeniden yapılandırmada Hristiyanlıktan faydalanmayı düşünürken, öncelikle kiliseyi güçlendirmiş; sonra da devletin siyasal organizasyonu ile entegrasyona girişmişti. Bu nedenle 325 yılında İznik'te topladığı konsilde, Hristiyan Alemini 3 patrikhane etrafında toplamıştı. Bunlar Roma, Antakya ve İskenderiye Kiliseleriydi¹³. Bu dönemde başkent Kilisesi, henüz patrikhane değildi, Hereclea Metropolitliğine bağlı, sıradan bir Episkoposluktu¹⁴. Bu nedenle Bizans'ın başkent Kilisesi'nin Papalıkla herhangi bir ilişkisi söz konusu değildi.

¹³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Çelik, Süryani Tarihi I/ s. 105 v.d.

¹⁴ Çelik, Din-Devlet İlişkileri I/25

Ne zamanki Theodosius I. döneminde başkent Kilisesi'nin konumu yeniden düzenlenmeye çalışıldığında, Papalıkla Bizans Kilisesi karşı karşıya gelmiş oldu. İki kilise arasındaki münasebetler 381 yılından başlayarak, olumsuz anlamda gelişmelere sahne oldu. İmparator Theodosius I., gerek protokol zarureti açısından¹⁵ ve gerekse imparatorluk topraklarındaki dinî politikayı belirleme açısından, başkent Kilisesi'nin patriklik statüsüne çıkarılmasının kaçınılmaz olduğunu düşünmeye başladı. Bu nedenle 381 yılında İstanbul'da bir konsil topladı. Bu konsilde imparatorun bizzat verdiği bir önergeyle, İstanbul Piskoposluğu Patriklik statüsüne kavuşturuldu ve tüm Trakya Bölgesi idarî yönden kendisine bağlandı. Kutsal kilise kanunlarına aykırı bu tasarrufu¹⁶, Roma Kilisesi hiçbir zaman kabul etmedi¹⁷.

Bizans Kilisesi ile Papalık arasında başlayan bu olumsuz çekişmenin nedeni; Papalığın, başkent Kilisesi'nin siyasal gücü arkasına alarak, ökümenik statü elde etme ihtimali ve endişesiydi. Bu nedenle I. Efes (431) ve II. Efes (449) konsillerinde aforoz edilerek kiliseden uzaklaştırılan İstanbul patriklerine¹⁸ sevinmiştir.

Papalık ile Bizans Kilisesi arasındaki çekişmenin en hararetli dönemi 451 yılındaki Kadıköy Konsilinde başlamıştır. 450 yılında Marcian imparator olunca, Roma Kilisesi I. ve II. Efes Konsillerinde bir yandan İstanbul patriklerinin aforoz edilmelerinden sevinç duyarken, bir yandan da özellikle İskenderiye Kilisesi'nin güçlenmesinden endişe duyuyordu. Bu yüzden Papa Leo, İmparator Marcian'a ısrarlı mektuplar yazarak bir Ökümenik Konsil toplamasını istiyordu¹⁹. Marcian da 451 yılında Kadıköy'de bir konsil topladı. İmparator bu sefer Konsilden istediği neticeyi elde etmek için, bizzat Konsile başkanlık etti. Konsil üzerinde tam bir baskı kurdu. II. Efes'in kararlarını iptal ettirdi. İki Efes Konsilinde aforoz edilen başkent patriklerinin intikamını almak için, Konsil dinî bir toplantı olmaktan çıkarılarak, adeta bir mahkeme salonuna dönüştürüldü. İskenderiye Patriği Dioscorus bir mücrim gibi sorgulanarak aforoz edildi ve sürgüne gönderildi²⁰.

¹⁵ Mehmet Çelik, Türkiye'nin Fener Patrikhanesi Meselesi, İzmir- 1998, Akademi Kitapevi, s. 59.

¹⁶ Çelik, Fener Patrikhanesi, s. 59

¹⁷ Bu tasarruf, İznik Konsilinin VI. Maddesine ve dolayısıyla kilise babalarının iradelerine aykırı idi.

¹⁸ Bu patrikler Nestoryus ve Flavizn'dır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Çelik, Süryani Tarihi I/ s. 153 v.d. 173 v.d.

¹⁹ Freen, Rise of Monophysite, s. 45; Fortescue, Orthodox Eastern Church, s. 78 v.d.

²⁰ Frenn, Rise of Monophysite, s. 142

Bundan sonra konsilin esas toplanış gayesine geçildi. İmpartor Üç Ökümenik Patrikhane'nin statülerini sarsmak için Kudüs'ü de Patriklik statüsüne çıkardı. Böylece Hristiyan Aleminde Patriklik sayısı 5'e çıkmış oldu.

İmparator, kiliseleri devletin kontrolünde ciddi bir organizasyona tabi tutmanın şart olduğunu anlamıştı. Kiliseleri, kontrol altında tutmanın tek yolu ise, İstanbul Patrikliği'ni güçlendirmektir. İstanbul 381'de Patriklik yapılmasına rağmen, hala manen Efes Episkoposluğu'na bağlı kabul ediliyordu. Bu yüzden Konsil üyeleri imparatorun baskılarıyla, Efes, Batı Anadolu, Trakya ve Pontus Metropolitliklerinin takdis yetkisini İstanbul'a verdi. Böylece İstanbul Patrikliği bölgede kısmî otoriteyi eline geçirmiş oluyordu. Ancak, bu da imparatoru tatmin etmedi. Marcian, İmparatorluğun dinî dünyasının kendi emrinde ve yakınında bulunan patriğin ellerinde bulunmasını, ülke düzeni için zaruri görüyordu. İmparator, İstanbul'a Yeni Roma olduğu için Eski Roma'nın imtiyazlarını vermek ve İstanbul Patriğini Hristiyan aleminde birinci sıraya oturtmak için tarihte meşhur 28. Madde olarak anılan taslağı, konsile sundu²¹. Kararın üslubu son derece dikkatlice seçilmiş ve başkente yeni, aynı zamanda büyük bir imtiyaz verildiği intibahından sakınacak şekilde tertiplenmişti. İmparatorun da bulunduğu oturumda²², konsile sunulan taslak zorla kabul ettirildi. Böylece Başkent Patriği metinde açıkça belirtilmese de, zımnen Ökümenik sıfatını alıyordu. Ancak Roma delegeleri tüm tehditlere rağmen kararı onaylamadılar ve başkenti terk ettiler²³.

²¹ İstanbul Fener Patrikhanesine büyük yetkiler veren meşhur XXVIII. Madde şudur: " Kutsal babaların kurallarını takip ederek ve daha önce okumuş olduğumuz 150 kutsal piskoposun kanununa vakıf olarak, Yeni Roma'nın yani kutsal İstanbul Kilisesi'nin Başpiskoposluğuyla ilgili aynı şeyleri tayin ettik ve oya sunduk. : Gerçek şu ki, pederler, Eski Roma Piskoposluğuna "Başpiskoposluğu" akl-ı selim gereği verdiler. Çünkü Eski Roma (o dönemde) yönetici (başkent) idi. Tanrının çok sevgili 150 piskoposu da aynı gaye ile Yeni Roma'nın çok kutsal piskoposluğuna seçilmiş ve gelmişlerdir. Bu şehir çok yerinden ve haklı bir kararla (Eski Roma'nın) yöneticilik (başkent) ve senatosuyla şereflendirilmiştir. Binaenaleyh, Eski Roma İmparatorluğunun Başpiskoposluğa yarıştığından ve kilise ilişkilerinde yüce olması gerektiğinden dolayı ve en azından ondan sonra ikinci olması gereken Yeni Roma'ya, Başpiskoposluk verilmiştir. Babalar arasında bulunan ve yukarıda bahsedilen piskoposluk bölgeleri gibi Küçük Asya Trakya piskoposluk bölgelerindeki bağımsız metropolitler, kutsal İstanbul Kilisesi'nin çok kutsal piskoposu tarafından takdis edileceklerdir. Bu arada kutsal kanunları tasdik ettikleri gibi, belirtilen piskoposluk bölgelerinden her metropolit, o bölgenin diğer piskoposlarıyla beraber kurum içerisinde kendi bölgesinin piskoposlarını takdis edecektir. Ancak bu bölgelerin metropolitleri daha önce de belirtildiği gibi geleneklere göre ittifakla seçilecek ve seçimin akabinde kendilerine bildirildikten sonra, İstanbul Piskoposluğu tarafından takdis edileceklerdir." (Fortescue, s. 37-38).

²² Fortescue, s. 36-37

²³ Çelik, Fener Patrikhanesi, s. 63-64.

Konsili terkederek Roma'ya dönen delegeler, durumu Leo'ya anlattılar. Leo, hem konsil tarafından ve hem de bizzat imparator tarafından, alınan kararların imzalanması hususunda gönderilen mektuplara verdiği cevaplarda, konsilin itikadi kararlarını onayladığını, ancak kilise organizasyonu ile ilgili ve özellikle XXVIII. Maddeyi kabul edemeyeceğini bildirdi.

Bunun üzerine başta imparator olmak üzere Pulharya ve Patrik Anatolius Leo'yu razı etmek için yeniden övgülü ifadelerle dolu mektuplar yazdılar. Ancak bu mektuplara rağmen Leo teskin olmadı. 22 Mayıs 452 tarihli mektubunda İmparator Marcian'a "Konsil'de kabul edilen XXVIII. Maddenin başta İznik Konsili'nin VI. Maddesi ve İstanbul Konsili'nin III. Maddesi ile ters düştüğünü; binaenaleyh ataların kanunlarının, Ruhü'l-Kudüs'ün statüsünün ve eski zaman geleneklerinin çiğnendiğini ve Kitab-ı Mukaddes'le ters düştüğünü bu maddeyi kesinlikle kabul edemeyeceğini" yazdı. İmparatoriçe Pulharya'ya yazdığı mektubunda ise "381'den beri haklı olmadığı halde İstanbul Piskoposluğuna bahşedilen imtiyazlara göz yumulduğunu, buna rağmen İstanbul Piskoposu Anatolyus'un selefi Flavian'ın alçak gönüllülüğünün aksine, aç gözlülüğünün doymadığını ve kesinlikle bu XXVIII. Maddeyi kabul edemeyeceğini" bildirdi. Leo, aynı tarihte Anatolius'un mektubuna verdiği cevapta ise, bizzat imparatoru suçladıktan sonra, Anatolius'a geçmişini hatırlatarak O'nu aç gözlülükle suçladı. Ayrıca İstanbul'un hiçbir metropolitlik hakkının dahi olmadığını, bu hakkın sadece Apostolik kökenli kiliselere ait olduğunu vurguladı ve bu yüzden kendisinin (Anatolius'un) Antakya Patrikliği için Maximus'u atamasının da kilise kanunlarına aykırı olduğunu ileri sürdü.

Leo, bir yandan bu XXVIII. Madde aleyhinde saraya mektuplar yazarken, bir yandan da diğer piskoposlara İstanbul'un Apostolik kökenli olmadığını ve bu yüzden patriklik statüsü dahi taşıyamayacağını, bu hakkın sadece, Roma, İskenderiye ve Antakya'ya ait olduğunu, bunun da İznik Konsili tarafından resmen kabul edildiğini yazıyordu. Leo, bu faaliyetlerini İstanbul'daki vekili Cos Episkoposu Julian vasıtasıyla imparatora da bildirdi. Leo, 10 Kasım 461 yılında ölünceye kadar bu XXVIII. Madde ile mücadele etti²⁴.

²⁴ Çelik, Fener Patrikhanesi, s. 65-67.

Fener Patrikhanesi, her ne kadar siyasal gücü yanına alıp Kadıköy Konsili'nde kararları imzalamaya yanaşmayan ruhanileri ölümle tehdit edip, kararları imzalatırsa da²⁵ Papa Leo'nun Fener Patrikhanesi'nin Ökumenik yetkilerine "dinî açıdan" itiraz edip, bunların "Kutsal Kilise Kanunlarına ve Kitab-ı Mukaddes'e ters düştüğünü" ileri sürmesi karşısında zor durumda kaldı. Bunun için çareler aramaya başladı. Bütün sıkıntı, İstanbul'un "Apostolic" kökenli olmayıştı. Yani bu kilisenin "bir havari tarafından kurulmamış" olmasıydı. Zira, İstanbul M. S. 330 yılında kurulmuş bir şehirdi²⁶. Bundan da öte, Üçüncü İncil yazarı Luka tarafından kaleme alınan ve Havarilerin misyon faaliyetlerini anlatan Resullerin İşleri adlı eserde, onlarca yerleşim merkezi sayılıp, Havarilerin buralara uğrayıp veya buralara mektup yazdıkları belirtilmesine rağmen, İstanbul'un bu eserde adı geçmediği gibi, uzak-yakın çevresinden de bir havarinin geçtiği hususunda en ufak bir ima dahi yoktur. Bu durum, Fener Patrikhanesi'nin Roma'nın iddialarına karşı elini kolunu bağlıyordu.

Ancak buna da bir çare bulunması gerekiyordu. Resullerin İşleri adlı eserin dışında, bazı Kilise Babaları'nın yazdığı eserlerde de bazı havarilerin misyon çalışmalarından bahsediliyordu. Örneğin Origen ve Eusebius'un kayıtlarında, Thomas'ın Hindistan'da, Andrew'in İskitya'da, Yuhanna'nın Anadolu'da, Petrus'un Anadolu ve Roma'da, Pavlos'un Kudüs'ten İlyrucum'a kadar olan bölgelerde misyon faaliyetlerinde bulduklarından bahsedilmektedir.

Bunlardan Andrew'in Pontus, Sinop ve İskidya'da vaazlarda bulunduğu bazı şifahî rivayetlerde yer almaktadır ki: IV. ve V. yüzyıllarda bu tür efsanevî hikayeler İspanya'dan Kuzey Afrika'ya Hindistan'dan Çin'e kadar anlatılmaktaydı. Kilise tüm bu rivayetlere "Apocrif damgası vurmuş ve "heretic" söylentiler olarak kabul etmiştir. Ancak şunu da söyleyelim ki: bütün bunlar doğru dahi kabul edilse, Andrew'in bırakınız İstanbul'a uğramasını bu bölgeden geçip de, Trakya ve Makedonya yoluyla Roma'ya gittiği hususunda bile en ufak bir ipucu, bir ima yoktur. Nitekim Narratio ve

²⁵ İmparator'un bu kararları Mısır Piskoposlarına zorla imzalatmaya kalkışması neticesinde, Mısırlı ruhaniler akıbetlerinden endişeye kapılarak devlet görevlilerine yalvarmaya başladılar:"... şayet Konsilin bu kararlarını onaylarsak, hepimizi öldürürler. Mısır'da her bölge bize karşı ayaklanacaktır. Biz, sizin tarafınızdan burada ölüme mahkum olmayı, oraya (İskenderiye'ye) dönmeye tercih ederiz. Evimizdeyse. Biz imparatorun ve sizin ellerinizden ölümü tercih ederiz!... " (Freen, Rise of Monophysite, s. 142).

²⁶ Büyük Konstantinos tarafından kurulmuş ve kendi adını taşıyordu.

B. Doretheus, Andrew'in Bizans'ta bırakınız vaaz etmeyi, kilise kurmayı; buralardan geçmesinin bile imkansız olduğunu kaydetmektedirler.

Kadıköy Konsili'nden sonra, Papa Leo'nun "dinî açıdan itirazları" karşısında bunalan Fener Patrikhanesi önce "Kutsal Havariler Kilisesi"²⁷ adını verdiği Kilise ile, bazı havarilerin (Luka, Timothy, Andrew)²⁸ kutsal emanetlerinin (haç, âsâ gibi) İstanbul'da bulunduğunu ileri sürerek, tezini bunlar üzerine bina etmeye çalıştı. Ancak bu temeller zayıf ve yetersizdi. Bunun üzerine tıpkı Kıbrıs Piskoposu Salamis gibi sahih oluşu şüpheli olan bir rüya ile Tyrus Piskoposu Dorotheus'a istinad edilen bir belgeyle de, İstanbul Kilisesi'nin Havari Andrew tarafından kurulduğu ve Apostolic kökenli olduğu ilân edildi. Andrew, Petrus'un kardeşi olup, İsa'nın ilk havarisidir. İsa, ilk olarak O'na hitap etmiştir. Petrus'u İsa'ya götürüp takdim eden de Andrew'dir. Böylece Fener Patrikhanesi, "aynı silahın bir derece daha güçlüsünü" bularak, İstanbul Patrikliğinin hem başkent olması açısından hem de "ilk Havari tarafından kurulduğunu öne sürerek "öncelik hakkının" Roma'dan önce gelmesi gerektiğini ileri sürmeye başladı.

Netice itibariyle, tabii olarak buna kimseyi inandıramadı. Temeli bir rüyaya dayanan böyle bir iddia, konsillerde "alaya" alındığı gibi, Fener Patrikleri "sahtekârlıkla" suçlanmaya başladılar. Nitekim bu iddia ile daha zor duruma düştüklerini fark eden Fener Patrikhanesi bu iddiasından da vazgeçmek zorunda kaldı.

Bütün bu olan bitenleri özetleyecek olursak; gerek Batı'da ve gerekse Doğu'da Fener Patrikhanesi'nin Ökümenik statü kazanmasına ve Kadıköy Konsili'nin aldığı kararlara karşı oluşan tepkileri, başkent Kilisesi'nin bu son manevrası da yatıştıramadı. Devletin bu konudaki çabaları da boşa gitti. Artık devletin önünde iki seçenek kalmıştı: Ya Kadıköy Konsili'ni ve kararlarını iptal edecekti veya isyan ve ayaklanma sinyalleri veren bu nümayişleri güvenlik güçlerini kullanmak suretiyle zorla bastıracaktı. Maalesef Fener ruhanilerinin "Hristiyan Alemini yönetme hırsları" dolayısıyla zihnen iğfal ettikleri devlet adamları, bu ikinci şıkkı tercih ettiler ve neticede de tarihin en

²⁷ Şu anda Fatih Camiinin bulunduğu yerdeydi.

²⁸ Bunlardan Luka, havari olmayıp, üçüncü İncil ve Resullerin İşleri adlı eserin yazarıdır.

korkunç dinî katliamları gerçekleşti. Bunun faturası ise devlete çok ağır oldu: İmparatorluk, topraklarının %75'ini kaybetti²⁹.

Bizans Kilisesi ile Roma Kilisesi arasındaki bu çekişme Justinian'a kadar herhangi bir çözüme kavuşamadı. Daha doğrusu bu döneme kadar gelen imparatorlar, hep Doğu Kiliseleriyle uğraştılar³⁰. Fakat Justinian tahta geçince, Roma ile Bizans Kilisesi arasındaki çekişme tekrar gündeme geldi.

Latin kökenli olan Justinian, kendisini eski Roma Kayzerlerinin varisi sayıyor ve o muhteşem imparatorluğu yeniden ihya etmeyi kendine vazife kabul ediyordu. Politikasının temeli "Tek Devlet, Tek Kanun, Tek Kilise" formülüne dayanıyordu. Prensip itibarıyla müstebit olan Justinian, iyi teşkilatlandırılmış bir devlette her şeyin, imparatorun otoritesine tâbi olması zaruretine inanıyordu. Özellikle Kilisenin, hükümetin elinde güçlü bir silah teşkil edebileceğini takdir eden imparator, bu müesseseyi her türlü vasıtalarla tahakkümü altına almayı plânladı. Yeni imparator, tebaalarının dinî inançlarını tespit etmeyi kendisinin bir hakkı olduğunu telâkki etti. İmparatorun dinî düşüncesi her ne olursa olsun, bu fikir, tebaaları tarafından mecburi olarak kabul olunmalı idi. Bundan dolayı imparatorun, ruhbanlık hayatını tanzime, patriklik dahil bütün dinî makamlara istediklerini getirmeye, dinî münakaşa ve mücadelelere arabulucu ve hakem olarak müdahale etmeyi hakkı vardı.

Dünyevî kuvvetin din ve kilise işlerinde üstünlüğünü tesis etmeyi ve toplum fertlerinin dinî inançların en derin noktalarına kadar girmeyi hedef alan bu politika tarihte "Cesaropapizm" ismi ile tanınmakta ve Justinian, Cesaropapist temayülün en karakteristik mümessillerinden biri kabul edilmektedir. O'na göre devlet reisi hem Cesar hem Papa olmalı, yani şahsında dünyevî ve dinî otoriteyi tam olarak birleştirmeli idi.

Justinian, İstanbul Patrikliğinin Ökümeniklik sıfatı kabul edilmedikçe, hayallerinin gerçekleşmeyeceğini biliyordu. Ancak, selefleri bir buçuk asırdır, hem de her türlü yola başvurmalarına rağmen, bunu İznik Konsili'nde tesbit ve tescil edilen Üç

²⁹ Çelik, Fener Patrikhanesi, s. 68-70.

³⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Fortescue, s. 37, v.d.; Freen, s. 142 v.d.; Christopher Dawson, Batının Oluşumu (Çev. Dinç Tayanç), İstanbul-1976, 1. Baskı, s. 155.

Ökumenik Patrikliğe kabul ettirememişlerdi. Zira, bu dinen mümkün değildi, çünkü İstanbul Kilisesi Aposolic kökenli değildi.

Justinian, gerçekçiydi. Bu yüzden tahta çıkar çıkmaz, yüzünü Eski Roma'ya çevirdi. Roma, Apotolic Kökenliydi. Onu tek kilise haline getirebilirdi; zira buna diğer iki ökumenik kilise itiraz edemezlerdi. İmparator, İstanbul Patrikliğine bu statüyü veren Kadıköy Konsili'nin XXVIII. Maddesini lağvedercesine, Eski Roma'yı Apostolic Kürsü ve Hristiyan âleminin en büyük temsilcisi sayarak Papa Hormidas'a O'nu göklere çıkaran methiyelerle sundu. Ayrıca Papa'dan ülkede "Tek Bir Kilise" vücuda getirmek için temsilcilerini İstanbul'a göndermelerini rica etti.

İstanbul'a gelen Roma'nın temsilcileri, önce İstanbul Patriğini mahalli statüye indirgeyen bir belge hazırlayarak, başkent patriğine imzalattılar. Daha sonra tüm dinî problemleri ele alarak Roma'nın görüşleri doğrultusunda neticeye bağladılar ve imparatora da bir fermanla ülkeye deklare ettirdiler³¹.

Justinian döneminde, Millî Rum Kilisesi'ne dönüştürülen Fener Patrikhanesi, Papa Gregorius I'in tüm ateşli protestolarına karşı, Mavrikos'u iğfal ederek tekrar "Ökumeniklik" sıfatını kullanmaya başlamıştı. Phokas dizginleri tam manasıyla ele aldıktan sonra, 607 yılında Papa Bonifatius III'e gönderdiği fermanla, Kadıköy Konsili'nin XXVIII. Maddesini lağvettiğini ve Roma Kilisesi'nin "Aziz Petrus'un Kilisesi olarak tüm Hristiyan Aleminin başı olduğunu kabul ettiğini" belirtti.

İmparator Phokas'ın, bir yandan başkent patrikhanesinin Apostolic kökenli olmaması nedeniyle, Kadıköy Konsili'nin "Kutsal Kilise Kanunları"na ve "İlk Ökumenik Konsilin İlkeleri"ne aykırı bu hatalı uygulamasını kaldırması sevinç yaratırken, diğer yandan Doğu'da takip ettiği politika ülkede yine kan ve gözyaşı akmasına sebep oldu. Bu sefer Doğu'da katliamlara maruz kalanlar sadece Monofizitler değildi, Filistin'deki Yahudiler de nasiplerini aldılar. Phokas'ın iktidara gelmesi için Mavrikos'a karşı mücadele eden Yeşiller Partisi, imparatorun bu politikası üzerine kendisine karşı cephe açtılar. Ancak Phokas, bu eski müttefiklerine karşı çok acımasız

³¹ Çelik, Fener Patrikhanesi, s. 84-85.

davrandı ve devletin resmi dairelerindeki tüm Yeşilleri görevlerinden uzaklaştırdı. Maviler ile Yeşiller arasındaki mücadele ülkeyi kan gölüne çevirdi³².

Justinien döneminden sonra, Papalıkla ilişkiler bir nevi donduruldu. VII. ve VIII. Yüzyıllarda ise Devlet bir yandan güneyden gelen İslâm ordularıyla uğraşırken³³ kilise de kendi iç meseleleriyle çalkalanıyordu. Özellikle bu yüzyıllarda İkonoklast hareket³⁴ kilise içerisinde çok ciddi çalkantılara sebep oldu. Bu durum IX. Yüzyılın ortalarına kadar sürdü.

Bizans Kilisesi'nde İkonoklast hareketin sona ermesi, dahili çekişmeleri sona erdirmişti. Bu dönemde vuku bulan olaylar ve Batı İmparatorluğunun teşekkülünden sonra, bu iki kilise merkezi arasındaki ilişkiler yeni bir safhaya girmişti. Batı, siyasi açıdan kendisini Bizans'ın hakimiyetinden bir noktada kurtarmıştı. Bunun karşılığında Bizans da dini açı Roma'nın manevi nüfuzundan kendisini kurtarmayı düşünüyordu. Nitekim bunun ilk işaretleri de verilmişti. İmparatoriçe Thedora ve Patrik Methodios 843 konsili üyelerini davet etmeden önce, tasvirler kültürünün ihyası hakkında Roma'nın mutabakatını gerekli dahi görmemişlerdi.

Ancak, Patrik İgnatios ile alim Photios arasındaki mücadelede, Papa Nicolaus I. açıkça İgnatios'un tarafını tuttu. Papa bununla en yüksek Ökumenik merciin kendisi olduğunu hatırlatıyor³⁵ ve Photiosun patrikliğine tanımadığını belirtiyordu. Gerçi, hakikaten Photios'un patrikliğe atanması kutsal kilise kanunlarına aykırıydı. Fakat, daha önce de Tarasios'un atanması da böyle olmuştu, ancak Papa kılını dahi oynatmamıştı. Şimdi ise Papa Nicolaus, Hıristiyanlığın başı olmak sıfatıyla, en son kararın kendisinde olduğunu vurgulamak istiyordu. Bunun üzerine de Lateran Kilisesi'nde topladığı bir konsille, Photios'u Patriklikten azlettiğini ilân ettirdi³⁶.

³² Çelik, Fener Patrikhanesi, s. 88.

³³ Bu konuda bkz. Şahin Uçar, Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi, İstanbul (İşaret Yay.), Tarihsiz, s. 105 v.d.

³⁴ Bkz. Erdem Yücel, "Bizans Tarihinde İkonoklazım Akımı" Hayat Tarih Mecmuası, Nisan- 1970, sayı: 3; Philipp Schwein Furth, Bizans İkonografyasında İsa (Çev. Semavî Eyice), İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, İstanbul- 1983, C. II, sayı: 5-6

³⁵ Mehmed Aydın, "Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", A.Ü.İ.F.D., C. XXVII, Ankara, 1985, s. 136

³⁶ Aydın, a.g.m., s. 136.

Ancak Photios, İstanbul Patrikliğine gelenler arasında, fikir bakımından en önemlisi, siyaset ve diplomasi bakımından en ustası idi. Ökümeniklik iddiasıyla Roma ile baş edemeyeceğini bildiğinden, hiç o konuya girmeden Roma'nın vesayetinden kurtulup, bağımsızlık yolunu tercih etti. İddiası çok sâde idi: Bizans Kilisesi'nin bir başı vardır, İstanbul Patriği... Yüzyıllar boyunca süren bir gelişme ile İstanbul Patrikliği, tüm heretik mücadelelerden kurtulmuş idi. Şimdi arkasında Ortodoks, kuvvetli ve hedefini seçmiş bir yönetim vardı. İktidar sahası tüm Bizans imparatorluk arazisini kaplıyordu. Bizans Devleti gibi, Bizans Kilisesi de en parlak dönemine doğru yol almaktaydı. İşte Photios, bunu herkesten daha net görmüş ve hedefini buna göre tayin etmişti³⁷.

İstanbul Kilisesi artık rahatlamıştı. Papalıkla ilişkilerini de dondurmuş; devletin bekası için, kuzeyden gelen Rus ve Bulgar tehlikesini önlemek için Slav kavimlerini Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine girişmişti³⁸. Bu konuda önemli mesafeler de almıştı. Ancak, Bizans Kilisesi'nin Bulgaristan üzerindeki emelleri ve hedefleri, Papalığı bir kez daha harekete geçirdi.

Moravya'nın Hıristiyanlaşması ve Bizans'la sıcak ilişkilere girmesi, Bulgaristan'ın ittifaktan rahatsızlık duymasına sebep oldu. Bulgar Kralı Boris, hemen Franklara bir elçilik heyeti göndererek, ülkesine Romalı misyonerler göndermesini talep etti. Bu Bizans için çok büyük bir tehlikeydi. Burnunun dibindeki bir devletin Franklarla işbirliği yapması, fikri zeminde de Roma ile bağlantı kurması, Bizans'ın hem siyasal, hem dinî açıdan göz yumacağı bir hareket olamazdı. İmparator, Bizans ordusunu karadan, donanmayı da denizden harekete geçirdi. Bulgar Kralı Boris, tehlikenin ciddiyetini anlayınca geri adım atmak zorunda kaldı ve Hıristiyanlığı da kabul ettiğini ilân etti. Boris'in vaftiz babalığını bizzat imparator yaptı. Bu askeri baskının yarattığı ortamı iyi değerlendiren İstanbul Patrikliği, Bulgarlar üzerinde hemen misyonerlik faaliyetlerine başladılar. Bulgar Kilisesi de, Bizans ruhanileri tarafından kurularak teşkilatlandırıldı.

Grek ruhanilerinin hızlı misyon faaliyetleri, Bulgar burjuvazisini üst tabakayı ve Bulgar milliyetçilerini endişelendirmeye başladı. Bulgar halkı bu misyoner faaliyetleri

³⁷ Çelik, Din-Devlet İlişkileri, s. 132-133

³⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Çelik, Din Devlet İlişkileri I/134 v.d.

neticesinde sadece Hıristiyanlaşmıyor kültürel yönden de Slavlaşıyordu. Bu tehlike yüzünden ülkede milliyetçilerin ve Bulgar asalet sınıfının oluşturduğu muhalefet, Kral Boris'i zor durumda bıraktı. Ancak, Hıristiyanlığın hem ülkenin kültürel düzeyini yükseltmesini, hem de ülke içindeki çeşitli unsurların dini potada erimesini siyasi istikrar açısından faydalı bulan Kral, muhalefeti çok kanlı bir şekilde bastırdı.

Ülkede huzur ve sükûn sağlandıktan sonra, bu sefer Boris yeni ve daha tehlikeli bir oluşumun meydana geldiğinin farkına vardı. Bizans, sadece dini duygularla misyoner faaliyetlerini düzenlemiyordu. Asıl amaç, genç Bulgar Kilisesi'ni bir Grek piskoposun denetiminde İstanbul Patrikliğine bağlamaktı. Yani, hedef siyasi idi. Böyle bir durum, ülkenin bağımsızlığının teminatı olan tabanın elden kayması ve Bizans'a bağımlı hale gelmesi demektir. Boris, bu siyasi manevrayı boşa çıkarmak ve Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığını sağlamak için girişimlerde bulundu, ancak isteğine bir türlü ulaşamadı.

Bizans'ın siyasi emellerini çok iyi tahlil eden Boris için tek bir alternatif kalmıştı. O da Kilisesi'ni Bizans'ın nüfuzundan kurtarmaktı. Bu da ancak yüzünü Roma'ya çevirmekle mümkün olabilirdi. Bulgar Kilisesi'nin sıkıntılarını Franklar ve Papalık yakından takip ediyorlardı. Boris'in bu arayışları üzerine Papalık hemen Bulgar Kilisesiyle temasa geçti. Papa Nicolaus I, misyonerlerini hemen Bulgaristan'a gönderdi. Bulgar Kilisesi ile Roma arasında çok sıcak ilişkiler gelişmeye başladı. Bizans ise elbette ki bu duruma seyirci kalamazdı. Kendi burnunun dibinde bir Slav devletinin nasıl elinden kayarak Roma'nın nüfuz sahasına girdiğini görüyordu. Bu durum elbette yeni gelişmelere sebep olacaktı. Bizans'ın muhatabı artık Bulgar Kilisesi değil, Roma idi.

Uzun zamandır Roma ile İstanbul Patrikliği arasındaki çekişme, Bulgar Kilisesi sorunuyla iyice alevlendi. Patrik Photios, sadece İstanbul Patrikliği'nin değil, adetâ Bizans İmparatorluğunun her alandaki çıkarlarının savunucusu, sembolü haline gelmişti.

İmparator Mihail III, kendi patriğini kayıtsız-şartsız destekliyordu. Papa'nın İstanbul Patriğine tavrını, bizzat imparator çok sert bir üslupla cevapladı. Papa'ya gönderdiği mektupta, "Bizanslılığın bağımsızlığını ve kararın geri alınmasını ve

Hıristiyan Alemindeki dinî üstünlük³⁹ iddiasından da Roma'nın vazgeçmesini istiyordu. Patrik Photios ise, İmparatorun attığı bu siyasi adıma, bir adım da kendisi atarak dini açıdan destek verdi: Roma Kilisesi'nin Litürce ve Kutsal Kilise Kanunları açısından hatalar yaptığını, Ruh'u'l-Kudüs'ün Baba'dan Oğul'a⁴⁰ intikali ile ilgili Roma'nın görüşünün yanlış olduğunu ilan etti⁴¹. Kısacası Roma Kilisesi'nin heretizme battığını söylüyordu. Patriğin bu görüşlerini resmileştirmek için İmparator Mikhaıl III 867 yılında İstanbul'da bir synod topladı. Bu synodda Papa Nicolaus I. aforoz edildi ve Roma'nın Ruh'u'l-Kudüs ile ilgili görüşü heretik kabul edilerek, mahkum edildi. Ayrıca Roma'nın kutsal kilise kanunlarına aykırı olarak İstanbul Kilisesi'nin işlerine müdahalesini de gayr-ı meşru ilân etti. Patrik Photios, Roma Kilisesi'nin doğru inançtan ayrılan öğreti ve adetlerini de, Kitab-ı Mukaddes ve kilise babalarının teolojik eserleri ışığında çok geniş bir tahlile tabi tutarak, bunları mahkum etti ve bir beyannâme ile başta Antakya ve İskenderiye Patrikleri olmak üzere tüm Doğu Patrikliklerine gönderdi.

İstanbul Patrikliği ile Roma arasındaki bu çekişme son haddine tırmanmışken, Patrik Photios'u kayıtsız-şartsız destekleyen İmparator Mikhaıl III, bir saray ihtilaline kurban gitti. En yakın dostu ve elinden tutarak müşterek imparator ilân ettiği Basileos, eski efendisine ihanet etti. 23 Eylül 867 yılında Basileos, Mikhaıl III'i gece yatağında boğazlattırarak, bir dönemi kapatıyordu⁴².

Kısaca, toparlayacak olursak, Bulgaristan üzerindeki nüfuz mücadelesi iki kilise arasında IX. Yüzyılın sonuna kadar devam etti. Genel olarak X. Yüzyıla girerken, özet olarak şöyle bir tablo çizebiliriz.

İkonoklast İmparatorların saltanatları boyunca, Devlet Kilisenin iç meseleleriyle uğraşmıştı. Dış tehlikeler de bu dönemlerde başarıyla savuşturulmuştu. Kilisenin içi durulmuş ve iç huzur sağlanmış görünüyordu. Roma Kilisesiyle de herhangi bir

³⁹ Roma, Kitâb-ı Mukaddes'e dayanarak Hz. İsa'nın baş havarisinin Petrus olduğunu; binaenaleyh Roma Kilisesi'nin kurucusunun da bu havari olduğunu ve papanın da bu havarinin vekili olduğu iddiasındadır. İstanbul Patrikliği Ökumeniklik iddiasını taşıyan bu tezi kabul etmemektedir (Aydın, a.g.m, s. 136)

⁴⁰ Yani İsa-Mesih'e

⁴¹ Ortodox Kiliseler, Ruh'u'l-Kudüs'ün sadece Baba'dan çıktığını inanırlar. Roma ise, Yuhanna İncilindeki "Ruh, Baba'dan çıkar" (Yuhanna, xV/26) sözüne Latince Filique kelimesini yani Oğuldan da) sözünü ilave etmişlerdir. Böylece Ruh'u'l-Kudüs'ün hem Baba'dan, hem Oğul'dan çıktığı tezini kabul etmişlerdir.

⁴² Çelik, Din-Devlet İlişkileri, 138-139

problem yaşanmıyordu. Bizans tarihinde daha önce de benzer örnekleri bulunan, sıradan ve özel bir hadise imparatorla patriği karşı karşıya getirince, bu sükûnet dönemi sona erdi ve X. Yüzyıla girerken Kilise ile Devlet yine çatışmaya başladı.

2. Leon VI. Dönemi

Leon VI. son derece dindar ve duygulu bir insandı. Kilise'ye de son derece saygılıydı. Ancak yaptığı şanssız ve kendi iradesi dışındaki ilk evliliğinden sadece bir kız çocuğu vardı ve kendisinden sonra tahtı terk edeceği bir veliahta sahip değildi. Bu durum imparatorun birden çok evlenmesine sebep oldu. İmparator daha ikinci evliliğinde üçüncü evliliği yasaklayan bir ferman hazırlamıştı. Ancak ikinci eşinin ölümü üzerine üçüncü eş olarak Evdokia Vayıani ile evlenerek Bizans Kilisesi kurallarına ve Bizans geleneklerine aykırı davranmıştı. Evdokia da kısa bir süre sonra ölmüştü⁴³.

Ardarda ölen imparatoriçeler Leon VI'a halet olacak varis bırakmamışlardı. İmparator Leon VI'un metres hayatı yaşadığı Zoe Karbonopsina 905 yılında bir erkek çocuk doğurunca, Leon VI Patrik Mystikos Nikolaos'tan çocuğunu vaftiz etmesini istemişti. Patrik Nikolos çocuğu, imparatorun Zoe'yi terk etmesi şartı ile Konstantinos VII. Porfirogenetos adıyla vaftiz etmişti. Fakat Leon VI. daha sonra Zoe ile evlendi⁴⁴. Patrik bu evliliği kutsallaştırmamış, Leon VI. bunu hayırsever bir papazın sayesinde gerçekleştirmişti⁴⁵.

İmparatorun bu hareketi, kiliseyi ayağa kaldırdı. Her tarafta şiddetli itirazlara maruz kaldı. Leon VI ile kilise idaresi arasındaki gerginlik büyüdü ve Patrik, imparatorun kutsal binalara girmesini yasakladı⁴⁶. İmparator buna karşılık Roma Kilisesi ile kendi Kilisesi'nin otoritesini karşı karşıya getirmekten çekinmedi⁴⁷. Papa Sergius III. den özel bir müsaade istedi. Roma'nın evlenme şartları Bizans'inkinden daha yumuşaktı. Ayrıca Roma Kilisesi kendi patriğini çiğneyerek kendisine müracaatını

⁴³ Çelik, Din-Devlet İlişkileri, 152 v.d.

⁴⁴ George Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: T.T.K. Basımevi-1981, s. 242.

⁴⁵ Anguste Bailly, Bizans Tarihi (Çevr. Haluk Şaman), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser- Tarihsiz, C. I, s. 219.

⁴⁶ Ostrogorsky, 242

eden ve böylece Roma'nın üstünlüğünü kabul etmiş görünen imparatorun arzusunu red edemezdi⁴⁸. Bu papalığın üstünlüğünü sağlamlaştıracaktı⁴⁹. Roma Leon'un evliliğini onayladı. Leon VI. durumunu sağlamlaştırdıktan sonra Patrik Mystikosu istifa etmek zorunda bıraktı.

Bu durum kilisede bir görüş ayrılığına yol açtı. Bir kısım kilise mensupları Roma'nın kararına boyun eğerken bir kısmı da isyankâr tavırla karşıladılar⁵⁰.

Leon VI. evliliklerinin imparatorlukta doğurduğu heyecan, İstanbul Konsili'yle karara bağlandı. Konsilde imparator için bir istisna yapılmasına ve dördüncü evlenmesinin hükümsüz (geçerli sayılmasına) addedilmemesine karar verildi. Uzun müzakerelerden sonra patriklik makamı Euthymios'a tevcih olundu (907)

Konsil imparatorluk içinde bir birlik vücuda getiremedi. Bizans ruhbaniyetinde iki grup teşekkül etti. Mistikos Nikoloas'a bağlı bulunan birinci grup imparatorun dördüncü evlenmesinin tasdikine aleyhdardı. Yeni patrik Euthymios'u tanımıyordu. Ekalliyeti temsil eden ikinci grup ise Leon'un evlenmesine dair konsilin vermiş olduğu kararı kabul ediyor ve Euthymios'u kilisenin başı olarak tanıyordu. İhtilaf bütün imparatorluğa yayıldı ve hararetli bir mücadele Nikoloas taraftarları ile Euthymios taraftarlarını birbirine düşürdü. Sonunda imparator yalnız Mystikos Nikoloas'ın azim ve tecrübesinin bu duruma bir son verebileceğini anladı ve ölümünden az evvel Nikoloas'ı sürgünden getirtti. Euthymios'u azl ederek patriklik makamına Nikoloas'ı çıkardı⁵¹.

Bu olayda kilise, imparatorun kişisel davranışları ve kişisel ilişkileri sorunlarında bile evliliğin kutsallığı ve kurallarının her şeyden üstün olduğu konusunda ağırlığını göstermiştir. Buna benzer diğer bir örnek de; 969'da Ioannes 1. Tzimiskes, öncelinin dul eşiyle evlenmek isteyince patrik Polyeuktes karşısına dikilmiş ve onu küçük düşürmüştür. Bu durumlarda kilise imparatorların karşısında bile bağımsızlığını gösterebiliyordu⁵².

⁴⁷ Bailly, I/219

⁴⁸ Ostrogorsky, 242

⁴⁹ Bailly, I/219

⁵⁰ Bailly, I/219

⁵¹ Alexander Alexandrovich Vasilev, Bizans İmparatorluğu Tarihi (Çev. A. Müfid Mansel), Ankara: Maarif Matbaası, - 1943, s. 421.

⁵² Ernest Barker, Bizans(Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü), çev. Mete Tuncay, Ankara-1982, s. 24.

3. Leon VI'un Ölümü ve Siyasal İstikrarsızlık Dönemi

912'de Leon VI. öldükten sonra o sırada altı yaşında bulunan Konstantinos'un amcası Aleksandros Bizans tahtına geçti. İmparatoriçe Zoe bir manastıra kapatıldı⁵³.

Aleksandros tahta çıkışından bir yıl sonra Bulgarlarla yaptığı bir savaşta ölünce⁵⁴ Makedonya hanedanının tek temsilcisi olarak çocuk yaştaki Konstantinos VII. kalmıştı. Devlet işlerini yönetme işini de Patrik Nikolos Mistikos başkanlığındaki bir niyabet heyeti yürütecekti.

Patrik Nikoloas böylece doğumunu meşru, taçlandırılmasını hukuki saymadığı bir çocuk namına hüküm sürüyordu. Bir yandan da Zoe etrafına toplanan ve Euthymios'a sadakatlerini arz eden bir kısım ruhaninin düşmanlığına maruz kalıyordu⁵⁵. Dışarıdan ise Bulgarların saldırıları Patrik Nikoloas hükümetini zor durumda bırakıyordu.

913 yılında kuvvetli bir mukavemetle karşılaşmadan Bizans önlerine kadar gelen Symeon kısa süre içinde İstanbul kapılarında görünmesine rağmen yine kısa bir süre içinde o zamanki dünyanın bu en büyük müstahkem mevkiinin ele geçirilmezliğini idrak etmişti. Symeon, Bizans'la müzakerelere girişmiş ve patrik Nikolos tarafından imparator Konstantinos VII.'un huzuruyla ve büyük bir törenle İstanbul'a gelmişti. Symeon Bizans'la bir anlaşma imzalayarak bir çok tavizleri Bizans'tan koparmayı başarmıştı. Symeon kızlarından birini genç imparatora verecekti. Symeon Patriğin elinden taç giyerek her ne kadar müşterek imparator olamadı ise de, sadece Bulgaristan Basileus'u olarak Bulgaristan'a dönmüştür.

Bu anlaşma yapıldıktan sonra Zoe saraya dönerek iktidarı ele aldı. Zoe, Bulgar kralıyla yapılan bütün anlaşmaları reddetti. Zoe'nin bu tutumu Bulgar-Bizans mücadelesini yeniden başlattı. Trakya arazisi, Edirne, Selânik ve nihayetinde Balkan yarımadası ile Kuzey Yunanistan Symeon'un hakimiyetine geçti. Karşı koyan Bizans ordusu ise başarısız oldu⁵⁶.

⁵³ Vasiliev, 422.

⁵⁴ Yeni Bizans imparatoru Bulgarlara, 896 yılında yapılmış olan anlaşma gereğince ödeyeceği vergiyi vermeyince Bulgar Kralı Symeon'un açtığı savaş (Haziran 913)

⁵⁵ Ostrogorsky, 244

⁵⁶ Ostrogorsky, s. 244-245.

İmparatoriçe Zoe'nin yönetimi devleti, dış baskılar nedeniyle güç bir duruma sokmuştu. Bulgarların Bizans topraklarına saldırıları devleti zayıflatmıştı. Böyle bir durumda askeri bir rejimin kurulması gerekli görüldü ve deniz kuvvetlerinin komutanı olan Romanos I. Lakapenos müşterek imparator olarak taçlandırıldı (919)⁵⁷. Zoe tekrar bir manastıra kapatıldı⁵⁸.

Bulgar Kralı Symeon'un Bizans tahtına sahip olma isteği ölümüne kadar (927) devam etmiştir. Yerine geçen Petro'ya, babasının mücadelesini devam ettirmek anlamsız görüldüğü için O bu mücadeleden vaz geçmiştir⁵⁹. Bizans böylece Leon VI'un ölümünden Romanos I. Lakapenos'un tahta çıkışına kadar süren tehlikeden kurtuluyordu.

4. Romanos I. Lakapenos Dönemi

Mahir bir politikacı ve diplomat olan Romanos I. Lakapenos enerjik, sağlam karakterli, her türlü cezriliğe karşı bir şahsiyet olarak planlarını soğukkanlı bir ısrarla aceleye kapılmadan fakat hedefinden uzaklaşmadan izler ve uygulardı⁶⁰.

Patrik Nikoloas kilisede bütün nüfuzu elde ettiği Romanos I. döneminde, kilise O'na sadakatle bağlı idi. Onun için Euthymios'un erimekte olan taraftar kitlesi herhangi bir önem taşımıyordu. Romanos I. Lakapenos'un resmen imparatorluğa yükseltilmesinden önce Patrik Nikolaos'ın yaptığı en önemli iş İstanbul'da bir konsil toplamak olmuştu. Nikolaos taraftarları ve Euthymios taraftarlarından teşekkül eden bu konsil umumi bir içtimada kabul olunan bir "ittihat tomos"u meydana getirdi. Bu hüküm dördüncü evlenmenin "münakaşasız gayrı meşru ve hükümsüz olduğunu, çünkü kilise tarafından men edildiğinden dolayı Hristiyan topraklarında caiz olmadığını" beyan ediyordu. Tomos'ta Leon'un dördüncü defa evlenmesine doğrudan doğruya hiç temas edilmiyordu. Her iki taraf konsilin kararından memnun olduklarını beyan etti. Konsilden sonra Papa ile mektuplaşıldı ve Papa, Leon'un dördüncü defa evlenmesinin

⁵⁷ Ostrogorsky, s. 246

⁵⁸ Vasiliev, 422

⁵⁹ Ostrogorsky, 249, ayrıca bakınız. Vasiliev, Bizans İmparatorluğu Tarihi, 399-405; M.V. Levchenko, Bizans (çev. E. Berktaş), İstanbul- 1979, s. 227

⁶⁰ Ostrogorsky, 252.

hususla getirdiği ihtilafları mahkûm etmek üzere İstanbul'a iki piskopos gönderdi. Bu suretle Roma ile İstanbul arasında doğrudan doğruya münasebet kurulmuş oluyordu⁶¹.

Patrik Mystikos'un düşüncesine uygun bir şekilde alınan konsilin kararı, Romanos'a Makedonya hanedanının itibarını zedelemek, kendisine ise kiliseyi birleştirici bir rol oynamak şerefini bahşetmişti⁶².

Nikoloas'un devlet ve kilise üzerindeki etkisi ölümüne kadar devam etti (925). O öldükten sonra Romanos I Lakapenos kilise üzerinde tam hakimiyet kurdu⁶³.

Bizans'ta kilisenin haiz olduğu önem ve mevkii, başkanının kişiliğine kuvvetle bağlı olan patriklik tahtına, kimin çıkacağını fiili bakımdan imparatorun iradesinin tayin ettiği anlarda kilise işleri süreklilikten yoksun kalıyordu. Yani devlet patriği belirlediği zaman kilise işleri aksıyordu.

Nikoloas Mystikos'un ölümünden sonra (925) devlet kilise ilişkileri temelinden değişikliğe uğradı ve Bizans Kilisesi'nin haiz olduğu büyük itibar hiç iz bırakmadan silinip gitti. Önemsiz iki patrik devresini müteakip Romanos I. uzunca bir süre boş bıraktıktan sonra patriklik makamına 16 yaşındaki oğlu Theophylaktos'u çıkardı. İmparatorun bu maksatla İstanbul'a getirttiği Papalık Legatları genç delikanlıyı 3 Şubat 933'te Patrik olarak takdis ettiler.

Çocuk Patrik babasının arzularını körü körüne yerine getiren bir alet oldu. Zaten vaktini kiliseden ziyade ahırlarda geçiriyordu. Bu yakışsız durum, geçen zaman içinde düşünce ve eğilimlerinde herhangi bir değişiklik olmadan patriğin 956 yılındaki ölümüne kadar sürdü⁶⁴.

5. Romanos I. Lakapenos'un Sonu ve Tahta Makedonyalıların Geçişi

Romanos I. Lakapenos, Konstantinos VII.'a müşterek hükümdar olarak tahta çıkmıştı. Daha sonra kendi oğullarından Khristophoros'u, Konstantinos VII'dan önce veliahtlık sıralamasına geçirmişti. Khristophoros ölünce diğer iki kardeş Stephanos ve

⁶¹ Vasiliev, 422.

⁶² Ostrogorsky, s. 252-253.

⁶³ Vasiliev, 422

a. Nikephoros Phokas'ın Dini Kurumların Mülklerini Sınırlayan Novellası

a.a. Novella'nın (Kanun) Gerekçesi

Nikepharos Phokas imparatorluğun, manastırların toprakları yüzünden, savunması için gereksindiği araçlardan ve etkin halktan yoksun kaldığını ileri sürerek manastırların topraklarının hızla gelişmesini durdurmak için bir girişimde bulundu⁶⁷. Daha öncede Romanos I. Lakapenos bir novelinde, muayyen ölçü dahilinde manastırlara ait toprakları tahdit etmek niyetinde olduğunu beyan etmişti⁶⁸.

İmparator Nikephoros Phokas kilise ve manastır arazisi müessesinin büyümesini durdurmaya gayret ederek bu maksatla 964 yılında Bizans kanun koyuculuğunun en cüretkâr abidelerinden birisini teşkil eden özel bir kanun çıkardı. Ruhani büyük arazi mülkiyeti; her tabakaya mensup dindar kişilerin durmadan yaptıkları bağışlar ve miraslar sayesinde büyük bir hızla büyüyordu. Ayrıca belirli arazi tahsisleri ile yeni manastırlar kuruluyordu. Kiliseye bağlı arazi her ne kadar ilke bakımından vergi yükümlüsü idiyse de bu vergi ile yükümlülük ilkesi, zamanla bahşedilen imtiyazlar yoluyla çoğu zaman zedelenmişti. Bu nedenle devlet bunların gelirlerinden yoksundu. Kıtlik zamanlarında bu mülkiyet verimli arazi üzerinde vuku buluyor, bu da devletin menfaatini zedeliyordu. Samimi dindar bir kimse olan İmparator ise aldığı tedbirlerle, bu sebeplerden dolayı, dini ve ahlaki motiflerle hareket etmektedir. O, hiçbir ayrıcalık tanımadan sadece mülk üzerine mülk yığmayı gaye edinmek suretiyle keşişlere, ettikleri yemini unutturan ve manastır hayatını “boş ve Khristos adına leke süren bir tiyatro” ya çeviren ihtirası kötölemektedir⁶⁹.

Bu novel “bedihi bir kötülük,” yani müfrit bir ihtirasının manastırlar ve diğer ruhani müesseseleri kaplamış olduğunu beyan etmektedir. Binlerce dönümlük büyük malikâneleri ele geçirmek, bir çok meyve ağacına sahip olmak, Azizlerin bir emri yahut babaların bir ananesi olarak telakki olunamaz. Binaenaleyh imparator, “Allah'ın nefret ettiği bir belayı, yani ihtirası kökünden yok etmek” arzusundadır⁷⁰.

⁶⁷ Levchenko, 234; Barker, 149

⁶⁸ Vasiliev, 423.

⁶⁹ Ortrogorsky, 267,268.

a.b. Novella'nın (Kanun) İçeriği

İmparator Phokas 964'te herhangi bir doğma çatışmasına girmeksizin mülkiyete bir takım sınırlamalar koydu. İmparator, novellasında manastır mülklerini yoksullaştırma kararını haklı göstermeye çalışır⁷¹.

Yasa, keşişlerin açık gözlülüğünü ve doymak bilmezliğini bildirdikten sonra yeni, herhangi bir manastır temeli atılmasını, yüksek dereceli papazların soylulara ya da köylülere ait topraklar edinmelerini yasaklar. Kilise topraklarını sert bir vergi düzenine bağlar⁷². Novella kısaca şöyle bir metinden ibarettir:

“Manastırlara, konuk evlerine ve imarethanelere bağışta bulunacakların eskiden kurulmuş olanlara yardım etmeleri; fakat bu yardımlarının toprak ya da çiftlik bağışlamak yahut yeni bina yapmak biçiminde olmaması buyruğumuz gereğidir. Şimdiye dek yapılmış olanlar yeter. Eskiden kurulmuş vakıflara özen gösterilmelidir. Bunların sahipleri, örneğin ellerindeki çiftlikleri kilise dışındaki insanlara satarak alacakları parayla sığırlar ve koyunlar için ahırlar ve ağıllar kurarak, köleler satın alarak vb. onarımlar yaptırmalıdır. Yeni manastırlar ya da konuk evleri yahut imaretler yapılmasını yasaklıyoruz. Onun için bundan böyle (yani novellanın yayın tarihi olan 964'ten itibaren) hiç kimsenin manastırlara, imarethanelere, ya da konukevlerine veya metropolitliklere yahut piskoposluklara toprak, çiftlik ya da ev devretmesi caiz değildir. Bu gibi devirlerin onlara zaten bir yararı yoktur. Fakat var olan dinsel tesislerin herhangi biri ya da herhangi bir manastır ya da metropolitlik yahut piskoposluk elinde hiçbir çiftlik kalmayacak biçimde kötü yönetilmiş ve gösterilmişse bizim buyruk ve onayımızla (ihtiyaçları için) yeterince mülk edinmesine izin verilecektir. İssız yerlerde zaviye hücreleri ve “Lavra”lar kurmaya gelince başka mülklerle birleştirilecek biçimde genişletilmeyip kendi sınırları içinde kalmaları koşuluyla bu gibi yapılar kurmak isteyenlere engel olmak şöyle dursun, bunu övgüye layık bir tasarı sayarız⁷³.

Nikephoros Phokas'ın gerek devlet siyasetine müteallik ilkeleri ve gerekse ahlaki dindarlığı bakımından çok anlamlı olan bu kanun geçerliliğini uzun süre koruyamadı.

⁷⁰ Vasiliev, 424.

⁷¹ G.L. Seidler, Bizans Siyasal Düşüncesi (Çev. M. Tuncay), V-Yayımları, Ankara- Tarihsiz, s. 67.

⁷² Levchenko, 234.

⁷³ Barker, 14.9.150; Ayrıca bkz. Ostrogorsky, 267,268; G.L. Seidler, 67,68.

Bu eyleminin sonunda Phokas aristokratlarla rahiplerde güçlü bir tepki yarattı. Kendisi ve rejimi, keşişler ve keşişler partisinin gözünden düştü⁷⁴.

Nikephoros Phokas, 10-11 Aralık 969 gecesini karısı Theophano ve baş kumandanı Ioannes Tzimiskes tarafından düzenlenen bir suikastte öldürüldü⁷⁵.

7. Ioannes Tzimiskes Dönemi

Nikephoras Phokas'ın ölümünden sonra Bizans tahtına Tzimiskes çıktı ancak Patrik Polyeuktos, Tzimiskes'i taçlandırmak için ondan tövbe ve istiğfarda bulunmasını, Theophano'yu saraydan atmasını istedi. Tzimiskes bunları yaptıktan sonra patriğin elinden taç giydi. Daha küçük yaşta olan saltanat varisi kardeşlerin niyabetini üzerine aldı. (Basileios II ve Konstantinos VIII)⁷⁶.

Ioannes Tzimiskes Patrik Polyeuktos'un isteğiyle Nikephoros Phokas'ın kilise ve manastır mülklerine karşı çıkarmış olduğu kanunu iptal etti. Bundan sonra patrik öldü. Bu olay, bir Patriğin olağanüstü durumlarda bir imparatora karşı da olsa gücünün büyüklüğünü göstermektedir. Tzimiskes'ten bize kilise ile devlet arasındaki uyumun gerekliliğini anlatan bir ibare intikal etmiştir. "Bu hayatta iki kudret tanıyorum: Papazlık ve İmparatorluk. Dünyanın yaratıcısı bunlardan birincisine ruhlarla ilgilenmeyi, ikincisine ise vücutlar üzerindeki hakimiyeti tevdi etmiştir. Her iki kudret her hangi bir zarara uğramadığı takdirde dünyada huzur ve refah hakim demektir"⁷⁷.

8. Basileios II. Dönemi

Ioannes Tzimiskes öldüğünde (10 Ocak 976) devlet erkânının kafasında şöyle bir düşünce belirmişti. Devletin artık hanedan azasının idaresinde olması düşüncesi sönmüştü. Devlet kudretinin büyük asalet ailelerine mensup büyük kumandanlardan birisinin elinde bulunmasına alışılmıştı ve bu sebeple boşalmış olan niyabetin başına Tzimiskes'in kayınbiraderi Bardas Skleros aday görünüyordu. Ancak Romanos II.'un

⁷⁴ Ostrogorsky, 268; Barker, 149; G.L. Seidler, 68.

⁷⁵ Ostrogorsky, 272.

⁷⁶ Ostrogorsky 272; Barker, 127.

oğulları artık hükümdarlık edecek yaşa geldikleri için büyük amcaları Hadım Basileios'un desteğiyle Basileios II ve Konstantinos VIII. hükümdarlığa başladılar. Hakimiyet Basileios II' taydı (976)⁷⁸.

a. Rusya'nın Hristiyanlaşması

Basileios II. döneminde Makedonya Bölgesinde bir isyan başlamıştı. Makedonya eyalet valilerinden biri olan Komes Nikolaos'un dört oğlunun çıkardığı isyan Balkan Yarımadasının büyük bir kısmını Bizans hakimiyetinden çekip koparacak bir bağımsızlık savaşına dönüştü. Samuel isminde, kahramanlığıyla tanınmış biri Bulgar çarı olarak başa geçti.

Samuel merkezi önce Prespa ve daha sonra Okhrida'da bulunan kudretli bir çarlık devletinin yaratıcısı oldu. İoannes Tzimiskes tarafından kaldırılmış olan Bulgar Patrikliği yeniden hayata kavuştu. Samuel'in fütuhatları zamanla Bizans için bir tehlikeye dönüştü. Basileios II'un karşı taarruzları başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İmparatorun başarısızlıklarından sonra devlet içindeki Bizans aristokratlarından her biri kendini imparator ilan ederek ayaklandılar (Bardas Phokas, Bardas Skleros).

Basileios II. bu dış ve iç baskılara karşı Kiev Hükümdarı Vladimir'den yardım istedi. 988'de Rus ordusu Bizans'a geldi. 989'da isyancılar kesin bozguna uğratıldı.

Bu kurtarma hareketine karşılık Kiev Hükümdarı kendisi ve tebaasının vaftiz edilmesinin şartı ile Makedonya hanedanı prensesi Anna ile evlendirildi. Böylece Rus hükümdar Bizans meşru imparatorluk hanedanı ile sihri münasebet (akrabalık ilişkisi) kuruyordu.

Kiev devletinin Hristiyanlaşması (988-989) sadece Rusya'nın gelişmesi için yeni bir devrenin başlangıcı olmakla kalmadı, ayrıca Bizans için de büyük bir kazanç teşkil etti. Bizans'ın nüfuz sahası genişledi. En büyük ve geleceği en parlak Slav devleti

⁷⁷ E. Barker, 127; Orstrogorsky, 272.

⁷⁸ Ostrogorsky, 276,277

İstanbul'un manevi nüfuzu altına girdi. Yeni Rus Kilisesi İstanbul Patrikliğine tabii oldu ve Bizans'tan gönderilen metropolitler tarafından idare olundu⁷⁹.

b. Basileios II'un Kilise Mülkiyetini Sınırlaması

Basileios II. Bizans'ın toprak aristokratlarının devlet karşısında iktisadi olarak büyümelerini önlemek için 996'da bir novella neşretti. Basileios II. ayrıca kilise arazi mülkiyetinin köylü arazisi aleyhine büyümesini sınırlandırmaya gayret etti. Köylerde köylülerin vakıflarıyla oluşmuş, içinde az sayıda keşişin bulunduğu küçük manastırlar bundan sonra manastır değil ibadethane addedilerek köy cemaatinin emrinde bulunacak ve piskoposa herhangi bir vergi ödemeyecekti. Buna mukabil sekiz veya daha fazla keşişe sahip küçük manastırlar piskoposun emrinde kalmakla beraber yeni arazi iktisap edemeyeceklerdi⁸⁰.

⁷⁹ Ostrogorsky, 280-283; Vasiliev, 408, Bailly, II/258; Levchenko, 262-263.

⁸⁰ Ostrogorsky, 284-285.

İKİNCİ BÖLÜM

XI. YÜZYILDA BİZANS-PAPALIK İLİŞKİLERİ

1. Okhrida Patrikliğinin (Bulgar Kilisesi) Bizans'a Bağlanması

Basileios II. 11. Yüzyılın ilk yıllarında Samuel'in 10. Yüzyılın sonlarında kurmuş olduğu Bulgar devletine karşı çetin bir mücadeleye girmiş, 1014 yılında bu devleti itaate almıştır.⁸¹ Basileios II. bu mücadeledeki tutumundan dolayı Bulgar Kıran lakabıyla anılmıştır.⁸²

Basileios II. bu başarıdan sonra fethedilen bölgelerde idari mekanizmayı kurmaya başladı.

Dini sahada; Okhrida (Bulgar Kilisesi) Patrikliği başpiskoposluk derecesine indirildi. Buna rağmen yeni başpiskoposluk bağımsız sayıldı. Bir zamanki Samuel Devleti içindeki piskoposluk bu başpiskoposluğa bağlandı. Pratik anlamda ise Okhrida Başpiskoposluğunun bağımsızlığı, kendisine bağlı ruhani makamlarla birlikte İstanbul Patrikliğine değil, imparatorun idaresine bağlandığı anlamına geliyordu. Çünkü İmparator Okhrida Başpiskoposunu tayin etme hakkını kendinde alıkoymuştu. İmparatorluk politikasının gerçek bir şaheseri olan bu nizamla Bizans, Güney Slav milletleri kiliselerinin kontrolünü sağlıyor ve fakat bir taraftan da İstanbul Patriğinin zaten pek muazzam olan hakimiyet sahasının yeniden genişlemesini önleyerek bağımsız başpiskoposları, Grek Kilise hiyerarşisinde, İstanbul'a tabi diğer kilise başkanlarına nazaran oldukça yüksek bir dereceye sahip bulunan Okhrida Kilise merkezinin özel hukukunu layık olduğu şekilde belirtiyordu.⁸³

⁸¹ Ostrogorsky, 288. Vasiliev, 405.

⁸² Vasiliev, 405.

2. Konstantinos VIII.–Romanos Argyros ve Mikhail IV.–Mikhail V. Dönemi

Basileios II.'un ölümü (15 Aralık 1025) Bizans tarihinin dönüm noktasıdır. Bizans Devleti Basileios II.un halefleri devrinde çözülmeye başlar. Feodal kuvvetlere karşı mücadele durmuştur. Büyük arazi sahibi aristokrat tabakası güçlenmiştir. Ancak bunlardan memurlar veya askeri aristokrasiden hangisinin üstünlük sağlayacağı bilinmemektedir. Bu, Konstantinos VIII.'in ölümünden sonra belli olacaktır. İmparator Konstantinos VIII.'in erkek evladı olmadığı için kendisinden sonra tahta kimin geçeceği sorun olmuştu. Üç kızından en yaşlısı Eudokia rahibe olmuştu. Zoe ve Theodora Makedonya hanedanının son temsilcileri olarak kalmışlardı. İmparator kızı Zoe'yi başkent Eparkhos'u⁸⁴ Romanos Argyros'la evlendirdi. (1028) Romanos Argyros başkent memur sınıflarının en itibarlı temsilcisi idi.

Romanos Argyros Basileos II.'in döneminin siyasetini tamamen terk etmiş, büyük arazi sahibi aristokrat tabaka köylü aleyhine büyümüştür.⁸⁵

Romanos Argyros yaşlanmakta olan İmparatoriçeye karşı ilgisiz kalınca Zoe, harem ağası Ioannes Orphanotrophos'un kardeşi Mikhail ile ilgilenmeye başladı. Çok geçmeden Romanos Argyros bir suikaste kurban gitti. Hemen akabinde Zoe Mikhail ile evlendi. Yeni İmparator Mikhail IV. adıyla tahta çıktı. (1034)⁸⁶

Mikhail IV. İmparatorluğu döneminde bütün idareyi Ioannes Orphanotrophos elinde bulunduruyordu. Mikhail IV. sara hastası olup sık sık nöbet geçirirdi. 1041 yılında öldü. Yerine Ioannes Orphanotrophos kendi yeğeni Mikhail V.'i tahta çıkardı. Mikhail V, Zoe'yi bir manastıra kapatınca tacından oldu. Çünkü Bizans halkında meşruiyet duygusu hakimdi. Bizans'ın başşehir halkı birleşerek Mikhail V.'i tahttan indirdi. Tahta Zoe ile kardeşi Theodora getirildi. Bu iki kız kardeşin idaresi sırasında anlaşmazlıklar çıkınca, iki kardeşten birinin evlenmesi lüzumlu görüldü. Zoe tekrar, altmışdört yaşında iken asil senatör Konstantinos IX. Monomakhos ile evlendi. (1042)

⁸³ Ostrogorsky, 288, 289. Bailly, II, 257.

⁸⁴ Eparkhos: 11. Yüzyılda önemi çok artmış olan, sadece üzerinde ergüveni giysi taşınmasına müsaade olunmayan imparatora en yakın makamdır.

⁸⁵ Ostrogorsky, 296 vd.

⁸⁶ Bailly, II, 262, 263.

Konstantinos IX. da Bizans memurlar asalet sınıfının tipik bir temsilcisi idi. Selefleri gibi önemsiz ve iradesi zayıf bir hükümdar oldu.⁸⁷

3. Konstantinos IX. Monomakhos Dönemi

Konstantinos IX. döneminde Bizans dış siyasetinin esas faktörleri değişikliğe uğradı. Doğuda Arapların yerini Selçuklu Türkleri, Batıda Normanlar, Kuzeyde de Bulgar ve Rusların yerini istep kavimleri olan Peçenek, Uz ve Kumanlar aldılar. İstep devletlerinin ilerlemesiyle Rus devletinin ağırlık merkezi kuzeydoğuya kaymış, Rusya 11. yüzyıl ortalarından itibaren uzun bir süre Bizans'ın doğrudan politikası olmaktan uzaklaşmıştı. 1048'de Tuna Peçenekler tarafından geçildi. Peçenekler Bizans topraklarına akınlar yapıyor, Bizans'ın bu göçebe kitlelere gücü yetmiyordu. Sonunda Bizans, Peçenek reislerine hediyeler ve araziler vererek barış tesis etmiştir.⁸⁸

Bizans XI. Yüzyılda bir yandan bu dış güçler ortasında zorlanırken bir yandan da dini çalkantıların içinde bocalıyordu. Konstantinos IX. bu sorunlarla uğraşırken saltanatının son yıllarına doğru dünya tarihi çapında önemli bir olay vuku bulur. Kiliselerin ayrılması:⁸⁹

4. Roma Ve Bizans Kiliselerinin Resmen Ayrılması

Kiliselerin birbirinden ayrılması, önceki yüzyıllarda Roma ile İstanbul kiliseleri arasında vuku bulan olaylardan sonra beklenen bir şeydi. Doğu ve batıda beklenen gelişme yolları, öylesine birbirinden ayrı, birbirine yabancılaşma ve hayatın çeşitli sahalarına biriken tezatlar öylesine büyük ve derindi ki iki taraf arasında fikri ve dini birlik umudu uzun müddet ayakta tutulamazdı. Kilisenin birlik halinde cihanşümullüğünü koruyabilmek için hristiyan dünyasında hiçbir ön şart yoktu. Ayrılığın kesin suçlusu Bizans değildi. Bizans'da kiliselerin birlik halinde bulunmasını imparatorluk kuvvetle destekliyordu. Bizans imparatorları devletin cihanşümullüğünü kurtarmak, İtalya üzerindeki hukuku ayakta tutabilmek için, kendi kiliselerine karşı

⁸⁷ Ostrogorsky, 301, 302. Bailly, II, 263 vd.

⁸⁸ Ostrogorsky, 309.

Roma Kilisesi'nin cihanşümullüğünü desteklemişlerdi. Ancak batı dünyasının kendisini devlet olarak kabul ettirmesi, Bizans'ın cihanşümül devlet düşüncesinin temelini sarsmıştı. Buna karşılık Slav dünyasının İstanbul Kilisesi tarafından Hristiyanlığa kazanılmış olması da Roma Kilisesi'nin cihanşümullük iddiasını doğuda dayanaksız bırakmıştı. Daha sonra Bizans'da Roma aleyhtarı cereyan kuvvetlenmişti.

Bizans arkasında muazzam bir Slav dünyasının desteği ile Roma'nın üstünlüğüne artık boyun eğmek istemiyordu. Makedonya hanedanı Roma'ya karşı dostluk siyasetinden daha 11. yüzyılın başında vazgeçmişti. Patrik Sergius (999-1019) zamanında papanın adına itibar edilmiyordu. Zaafa düşen papa 1024 yılında bir taviz vermek zorunda kaldı. Bu taviz iki taraf arasında barış içinde bir sınır tespitini öngörüyordu. İstanbul Kilisesi "kendi bölgesinde cihanşümül" olarak tanınacaktı. Bu anlaşmayı "Cluny" reform hareketlerinin neşrettiği yeni ruh parçalamıştır.⁹⁰

Bizans ile Roma arasında ayrılığa neden olan olaylardan biri de; XI. asrın ortasında Bizans İmparatoru Nikephoros Phokas'ın yasaklarına rağmen papa, Kuzey İtalya'da Bizans Ruhbaniyetinin sahası da olan Apulya ve Kalobriya Kilisesine nüfuz etmek istiyordu.⁹¹

XI. asrın ortasında, papalık makamında ruhani gayelerden uzakta siyasi emeller peşinde koşan Leon IX bulunuyordu. Batı Kilisesinde büyük bir rağbet bulan "Cluny" hareketi doğrudan doğruya papanın himayesi ile gelişti. Bu hareketin gayesi kiliseyi ıslah etmek, ahlak seviyesini yükseltmek, gevşeyen disiplini yeniden kurmak, kilise hayatını istila eden sivil örf ve âdetleri (haram kazanç, papazların evlenmesi, sivil ünvanların iktisabı gibi) ortadan kaldırmaktı. Bu hareketin müdafileri, her defa bir vilayete girdiğinde o vilayetin ruhani hayatını doğrudan doğruya papanın emri altında vazetmeye başlıyorlardı. Cluny hareketi kuzey İtalya'da dikkate değer sonuçlar göstermeye başlayınca, bu Doğu Kilisesinde hoşnutsuzluğa yol açtı.⁹²

Bu durumda Patrik Mikhail Kerullorios ile papa arasındaki yazışmalarla çözülmek istenmiştir. Teati olunan mesajlarda Roma Piskoposlarının eline yalnız ruhani değil,

⁸⁹ Bailly, II, 269 vd.

⁹⁰ Ostrogorsky, 310, 311.

⁹¹ Vasiliev, 428.

⁹² Vasiliev, 428, 429.

cismani bir otorite de bahşedildiği farz olunan Konstantinos'un Teberrüüne temas ediliyordu.⁹³ Süregelen tartışmalar dogmatik ve litürjik⁹⁴ konularına atlayınca ayrılma için gerekli ortam tamamlanmış oluyordu. Bunu tamamlayan ön şart ise şu şekilde gelişmiştir:

Her şeyden önce bu ayrılmanın tahakkuku için; her türlü tavizle çözüme aleyhtar bir papalık karşısında, aynı derecede kuvvetli, bağımsız üstünlüğünün bilinci ile dopdolu bir patrikliğin ve bunun yanında olayların cereyanına engel olamayacak derecede zayıf bir imparatorun bulunması gerekliydi. Bu şartların bir araya geldiği XI. yüzyılın ortasında, Paplıkta, Cluny reform hareketlerinin temsilcisi olan Papa Leo IX, İstanbul Patrikliğinde, Mikhaıl Kerullarios, imparatorluğun iktidarında ise Konstantinos IX. Monomakhos bulunmaktaydı.

Mikhaıl Kerullarios, Mikhaıl IV.'e karşı girişilen bir suikastı hazırlayan şahıs olarak bir çok yılını bir keşiş olarak sürgünde geçirmiştir. Konstantinos IX. zamanında geri dönmüş ve patrikliğe getirilmiştir. (1043) Kerullarios, Makamının erişilmez yüksekliğinin bilinci ile Roma'daki rakibinden hiç de geri değildi. Bu bilinç onun şahsında, hedefine erişmek için hiçbir engeli aşmaktan çekinmeyen bir iktidar hırsı ile birleşmişti. Papanın yardımcısı ise Roma'daki barışa karşı, Bizans aleyhtarı cereyanın başında bulunan Kardinal Umberto idi. Mikhaıl Kerullarios ile Umberto'nun şahıslarında her ikisi de cüretkâr ve engel tanımadan doğrudan doğruya hedeflerinin üzerine atılan ve dünyayı bir "ya o, ya ben" alternatifini karşısına sürüklemeye hazır iki adam birbiriyle çatışmış oluyordu.⁹⁵

Umberto ve Kerullarios'un çatışması ve iki kilise merkezi arasındaki Kuzey İtalya'daki Cluny çalışmaları nedeniyle ortaya çıkan durumdan, dogmatik ve litürjik sorunlara geçilince her türlü anlaşmayı imkânsız hale sokan tehlike noktaya ulaşılmış oluyordu.⁹⁶ Bunlar daha Photios⁹⁷ zamanında fikirleri birbirinden ayıran eski sorunlardı⁹⁸:

⁹³ Vasiliev, 429.

⁹⁴ Kilise adetleri.

⁹⁵ Ostrogorsky, 311.

⁹⁶ Ostrogorsky, 311 vd. Vasiliev, 428 vd..

⁹⁷ Mehmet Çelik, 134 vd.

⁹⁸ Photios tarihte en çok papalık ve Roma kiliseleriyle yaptığı mücadelelerden ötürü hatırlanmaktadır. Bizans ve Latin Kiliseleri arasındaki ayrılığın son olarak büyümeğe başlaması iki yüz yıl kadar sonra

Kutsal Ruh'un ikili zuhuru hakkındaki batı öğretisi, Roma'nın sabbat orucu ve papazların evlenme yasağı, Bizans Kilisesinde kutsal akşam yemeğinde mayalı, Roma Kilisesinde mayasız ekmeğin kullanılması dikkate değer bir şekilde, özellikle bu sonuncu sorun üzerinde hareketle münakaşa ediliyordu. Kerullarios taktik düşüncelerle çok daha önemli fakat aynı zamanda karmaşık, dogmatik fikir aykırılıklarını değil, herkesin anlayabileceği litürjik farkları öne sürmüştür. Bizans patriğinin arkasında doğunun ve Slav ülkelerinin Ortodoks Kiliseleri durmakta idiler. Antakya patriği, Kerullarios tarafından ikna edilmişti. Okhridanın Grek baş piskoposu Leon ise Roma'ya karşı mücadelede sesini en çok yükseltenlerden birisi olmuştur.⁹⁹ Süren bu mücadele neticesinde İstanbul'daki tüm Latin Kiliseleri kapatıldı. Konstantinos IX. bir yandan siyasi baskılarla uğraşırken, bir yandan da bu dini çalkantılara bir son vermek istiyordu.¹⁰⁰

Patriğini Roma ile dostluk uğruna feda etmeye hazır görünen imparatorun cesaret alan papa, Kardinal Umberto başkanlığında bir elçi heyetini İstanbul'a gönderdi.¹⁰¹ Papalık elçileri patriğe karşı mağrur ve küstah muamelelerde bulununca patrik görüşmeleri kesti. Aynı zamanda Papa'ya karşı en ufak muamelelerde dahi bulunmadı.¹⁰²

İki taraf arasındaki çekişme düşmanlığa dönüştü. Papanın temsilcileri İstanbul patriğini aforoz eden bir papalık fermanı hazırlayarak Ayasofya'nın mihrabına bırakıp İstanbul'u terk ettiler. (16 Temmuz 1054) Bunun üzerine Kerullarios derhal İstanbul'da kendi taraftarlarının katıldığı bir konsil topladı. Papalık fermanı törenle yakıldı.¹⁰³ Roma elçileri ve bunlarla aynı zamanda "Allah'ın himayesinde bulunan şehre bir bora,

olmayacaktır. İki dönem patrikliği sırasında sorunları ortaya koyan ve kesin sonucu belirleyici darbeleri indiren Photios'tur. O, genel olarak Roma'nın üstünlük iddiasına karşı Konstantinopolis'in bağımsızlığını savunmaya çalışmıştır. Söz konusu olan sorun buydu. Photios, özellikle Kutsal Ruh'un oluşumu konusundaki Yunan Kilisesi'nin baş öğretisini savunmaya gayret etmiştir. İki kilise arasında biçimsel olarak ve açıkça bu konu tartışılıyordu. (Barker, 143)

⁹⁹ Ostrogorsky, 312.

¹⁰⁰ Bailly, II, 269 vd.

¹⁰¹ Ostrogorsky, 312.

¹⁰² Vasiliev, 429.

¹⁰³ Bailly, II, 270 vd.

bir fırtına, bir kıtlık ve yahut, daha doğrusunu söylemek gerekirse, vahşi yaban domuzları gibi hakikati tahrif etmek için ”, gelmiş olanların tümü aforoz edildi.¹⁰⁴

1054 yılında vuku bulan bu durumun, iki kiliseyi kesin olarak birbirinden kopardığı daha sonraları kesin olarak anlaşılmıştır.¹⁰⁵ İmparator bu durum karşısında hiçbir şey yapmadı. Patrik başkentte imparatorundan daha etkili bir konuma geldi. İmparator yaptıkları için mütevazı ve yalvarıcı bir üslupla patriğin yaptıklarını onaylamış ve özür dilemiştir.¹⁰⁶

İstanbul patriği için 1054 ayrılığı kendini tamamiyle papalığın iddialarından kurtarmış olup büyük bir zafer telakki olunabilir. Patriğin Slav alemleri ve üç şark patriği üzerindeki nüfuzu arttı. Kerullarios için üç şark patriğinin takınacağı tavrı önemliydi. Kiliseler ayrılığını da Antakya Patriği vasıtasıyla Kudüs ve İskenderiye patriklerine resmen tebliğ etmişti.

Siyasi bakımdan 1054 ayrılığı İmparator için meşum oldu. Gelecekte imparatorluk ile papalığın derin nüfuzu altında bulunan batı arasında olabilecek herhangi devamlı bir anlaşmanın temelini sarstı. Bizans çok defalar bilhassa ufukta Türk tehlikesi belirlediğinde batının yardımına en büyük ihtiyacı duydu.¹⁰⁷

5. İsaakios Komnenos Dönemi

Kostantinos IX. 11 Ocak 1055'te öldü. İmparatoriçe Theodora; Makedonya hanedanının son temsilcisi olarak 1 yıl sonra öldü. Ölmeden önce sivil partinin ileri gelenlerinden Mikhail VI.'in imparator olmasını istemişti. Sivil iktidar başta olunca memurlar durmadan terfii etmeye başladılar. Bu durum askeri sınıfı hiddetlendirdi. Paphlogonia'da bulunan ordunun ileri gelenlerinden İsaakios Komnenos imparator ilan edildi (8 Haziran 1057) Anadolu'nun her tarafından taraftar bulan Komnenos'a İstanbul'daki muhalif parti de katıldı. Patrik Kerullarios da (Mikhail VI. Düşmesinde

¹⁰⁴ G. L. Seidler, 32. Vasiliev, 429.

¹⁰⁵ Ostrogorsky, 312.

¹⁰⁶ Bailly, II, 271.

¹⁰⁷ Vasiliev, 430.

etkilidir). muhalefetin başındadır. İsaokios 1 Eylül 1057'de İstanbul'a girdi ve patriğin elinden imparatorluk tacını giydi¹⁰⁸.

Bizans Kilisesi 11 yüzyılda Patrik Kerullarios'un şahsiyetinde daha da kudretlenmişti. Kiliseyi Roma'dan bağımsız bir hale getiren Kerullarios İstanbul'da Kilise-Devlet ilişkisinin yeniden düzenlenmesini istiyordu. O, İsaokios'a tahta çıkmasına yardım etmişti. Bunun karşılığını almayı bekliyordu. Bunu kısa zamanda gerçekleştirdi. O vakte kadar imparatorun imtiyazında bulunan Ayasofya'nın idaresi patrikliğe bırakıldı. İmparator, kilise hayatına her hangi bir müdahaleden uzak durmayı da taahhüt etmişti. Yani devleti imparator, kiliseyi yalnızca patrik idare edecekti. Bizans'taki şartlara göre bu, kilise kudretinin artışı demektir. Ancak bu anlaşma her iki tarafça da ihlal olundu. İmparator kilisenin emlakını müsadereye başlarken patrik de ruhani kudreti dünyevi iktidarın üstüne yükseltmek düşüncesine saplandı. Bu düşüncesini daha da ileri götürerek Kerullarios; erguvani imparator papuçlarını giyerek imparatoru azletmekle bile tehdit etmiştir¹⁰⁹.

Ancak patrik kadar imparator da kendisine son derece güveniyor ve makamının erişilmez yüksekliğinin inancı ile meşbu bulunuyordu. İki taraf arasında sonunda her ikisini de düşürmüş olan bir mücadele bu şekilde başlamış oldu. İktidar araçlarının üstünlüğü ilk olarak imparatora bir üstünlük sağladı. Fakat Kerullarios, halk tarafından öylesine tutuluyordu ki imparator, İstanbul'da ona karşı bir harekette bulunmaktan çekindi. Kerullarios, şehir dışında bulunan bir manastır ziyaretinde imparatorluk muhafızları tarafından yakalanarak sürgüne gönderildi. (8 Kasım 1058) İmparator, patriğin azlını açıklayacağı bir Synod topladı. Bu toplantıyı İstanbul'da yapmak cesaretini gösteremediğinden İstanbul dışında bir eyalette toplandı. Ona karşı hazırlanan ithamnamede Kerullarios en akla gelmez sapık inançlara ve en kötü huylara sahip olmakla suçlanıyordu. Bu toplantı sıralarında Kerullarios öldü. Patrikliğe Konstantinos Leikhudes getirildi.

İmparator mücadeleyi kazanmış görünüyordu. Ancak kısa bir sürede ölü patriğin martyr (şehit) olarak kendisine, dirisinden daha tehlikeli olduğu ortaya çıktı. Halkın baş

¹⁰⁸ Ostrogorsky, 313; Ayrıca bkz; Vasiliev, 444; Levtsenko, 271, Bailly II, 271,272.

¹⁰⁹ Ostrogorsky, 314.

çobanını zorla kaçırana karşı duyduğu hiddet onun ölümüyle en yüksek noktasına ulaştı. Memur aristokrasinin muhalefetine kilisenin düşmanlığı ve halkın hiddeti katıldı. Bunlar imparatoru sıkıştırmaya başladı. Kilise iki yıl önce askeri asalet sınıfı ile ittifak edip Mikhail VI'ı tahttan indirmişti. Şimdi ise memur asalet sınıfı ile ittifak ederek İsaakios Komnenos'u düşürdü. İmparator 1059'da Studios Manastırına çekildi. Hayatını böylece kurtardı¹¹⁰.

6. Konstantinos Dukas Dönemi

Kammenos'un ayağını kaydıran kilisenin sivil parti ile işbirliği Bizans tacını Konstantinos Dukas'ın eline bıraktı (1059). Böylece askeri asaletin hakimiyetinden sonra Dukaslar başkentin sivil aristokrasisinin temsilcisi olmuşlardı. Dukas'ın devlet idaresi orduyu zayıflatırken kiliseye yapılan bağışlar artmış, kilise zenginleşmeye başlamıştır¹¹¹.

Konstantinos Dukas'ın hükümdarlığı döneminde kuzeyden Peçenekler, Anadolu'dan ise Selçuklu Türkleri Bizans topraklarında ilerliyorlardı. Bizans için Selçuklu Türklerinin ilerlemesi daha tehlikeliydi¹¹².

Konstantinos Dukas'ın ölümünden sonra (Mayıs 1067) zevcesi Eudokia genç yaştaki oğulları Mikhail, Andronikos ve Konstantinos'un niyabetini üzerine almıştı. Bir süre sonra da Kapadokya asilzadelerinden general Romanos Diogenes ile evlendi. Romanos 1 Ocak 1068'de imparatorluk tahtına çıktı (1068).

Romanos ilk olarak Selçuklularla mücadeleyi ele aldı. 1068 ve 1069'daki seferleri başarı ile sonuçlandıysa da 1071'de Selçuklu Sultanı Alparslan'la Malazgirt'te yapılan savaşı kaybetti¹¹³. Bizzat İmparator esir düşmüştü¹¹⁴. Daha sonra Alparslan'la bir anlaşma yaparak serbest kaldı¹¹⁵. Başkente döndü. Burada ise muhalif parti kendisini azletmiş ve yerine Mikhail VII'ı hükümdar ilan etmişti. Kendisi ise İstanbul'a

¹¹⁰ Ostrogorsky, 315.

¹¹¹ Ostrogorsky, 317

¹¹² Geniş bilgi için bkz. Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi, T.T.K. Basımevi Ankara- 1993; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul- 1993.

¹¹³ Osman Turan, s. 27. V.d.

¹¹⁴ Osman Turan, s. 32, v.d.

ulaşmadan gözlerine mil çekildi. Aldığı korkunç yaraların etkisiyle kısa zamanda öldü (1072 yazı).

Malazgirt zaferinden sonra Bizans, Anadolu'yu Türkler ile paylaşmak zorunda kalmıştır.

7. Aleksios I. Komnenos Dönemi

Mikhail VII. dönemi Bizans'ın içte ve dışta büyük oranda kayıplara uğradığı bir dönemdir. Taht üzerinde memur ve asker sınıfının mücadelesi sonunda Askeri aristokrosinin temsilcisi Aleksios Komnenos (Isaokios Komnenos'un yeğeni) Bizans tahtına çıkmıştır (4 Nisan 1081)¹¹⁶.

a. Aleksios I. Komnenos Dönemi Dış İlişkiler

Aleksios I. Komnenos tahta çıktığında Normanlar, Peçenekler ve Selçuklular'ın saldırılarına maruz kalıyordu. İlk olarak Normanlarla mücadeleye girdi. Normanlar Bizans'ın Güney İtalya'daki arazisini itaat altına almış ve gözünü Bizans tahtına dikmişti. Aleksios I. Normanlara karşı Venedik donanmasından yardım istemişti. 1081 yılında Venedik, Norman donanmasını, ağır bir bozguna uğratmış 1082'ye kadar Normanlar çekilmek zorunda kalmışlardır¹¹⁷.

Venedik Bizans'a yaptığı yardımı pahalı ödetti. 1082 yılı Mayıs ayında yapılan bir anlaşma ile Venedik Doge'u kendisine ve halefleri için protosebastas unvanını ve bunun yıllık maaşını, Grado Patriği hipertimes ünvanını ve Venedik Kilisesi de kendisine her yıl 20 libre altın şeref hediyesi verilmesi hakkını elde etti. Ancak her şeyden önce Deniz Cumhuriyeti ticaret bakımından olağanüstü imtiyazlar elde etti. Venedikliler bundan sonra Bizans Devletine ait bütün yerlerde, hatta İstanbul'da da herhangi bir vergi ödemek zorunda kalmadan her türlü emtia ile serbestçe ticaret yapabileceklerdi. Bundan

¹¹⁵ Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 90 v.d.

¹¹⁶ Ostrogorsky, 321-324.

¹¹⁷ Levchenko, 274; Ostrogorsky, 330; Bailly, II, 311 v.d.

ayrı olarak İstanbul'da birkaç imalathane ve Galata'da üç iskele tahsis olunmuştu. Bu suretle Bizans'ın ticaret sisteminde derin bir yara açılıyordu¹¹⁸.

Aleksios I. Komnenos Norman tehdidini ortadan kaldırdıktan sonra Peçeneklerle savaşmak zorunda kaldı. Peçenekler 1090 yıllarında Bizans payitahtının surları önünde görülmeye başlamıştı. Aleksios Peçeneklere karşı Güney Rusya ovasında Peçenek ve Oğuzların ardından gelen Kumanlardan yardım istedi. İzmir Emiri çakhas (Çaka Bey) de Peçeneklerle birlikte İstanbul'u kuşatmıştı¹¹⁹. 29 Nisan 1091'de Bizans'lılar ve Kumanlar Peçenekleri ağır bir bozguna uğrattılar. Çakhas da yenilmişti. İstanbul'u saran çember de kırılmıştır.

Anadolu Selçuklularının tehlikesi ise sultanlığın parçalanması ve emirlerin birbirine düşmesi Bizans'a Anadolu safında rahat bir nefes aldirmişti¹²⁰.

b. Haçlı Seferleri (I. ve II.)

Haçlı Seferleri Raint'e göre; "Kilise tarafından aşılana ve kışkırtılan, iştirakçilerine kilise imtiyazlarının resmen bağışlanmasıyla ayartılan, az yada çok kozmopolit bir ordu tarafından yapılan ve kutsal toprakların doğrudan doğruya veya dolaylı yollardan geri alınması amacını güden dini savaşlardır." Bunlara papanın manevi yönetimi altında bir ümmetin başka bir ümmete karşı yürüttüğü savaşlar da diyebiliriz. Doğuya karşı yürüyüşe geçen batının bu birliğin yalnız başlangıçtaki ideal eğilimleri bu görünüştedir¹²¹.

Batı Avrupa Hilâl'e karşı Haç'ın savunulması görevini Bizans'a emanet etmiş gibi, Bizans Araplara karşı başarıyla direnebilmişti. 11. yüzyıldan sonra ise Türkler Anadolu'yu işgal etmiş. Bizans kutsal toprakları elinden çıkarmıştı. İmparatorluk, Hristiyanlığı koruyacak güçte değildi. Bu bakımdan kendisini Türk tehdidine karşı

¹¹⁸ Ostrogorsky, 331-332.

¹¹⁹ Mustafa Eravcı-Mustafa Korkmaz, Saruhanoğulları (Ed. Mehmet Çelik), İzmir-1999), s. 1.

¹²⁰ Bailly, II 314, v.d.; Ostrogorsky, 332 v.d.

¹²¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi (çev. Fikret Isıltan) T.T.K. Ankara-1989, C. I-II.

güvenlik altına almak için batı, kutsal toprakların fethine çıkıyordu. Papalık bir taraftan mezhep ayrılığına son vermek istiyor ve şövalyeliğin mistik ruhunu coşturuyordu¹²².

Papa Urbanus II'un Clermont Konsili'ndeki çağrısı Cluny reform hareketinden beri bütün batı alemine hakim olmuş bulunan dini şevk ve heyecan sebebiyle muazzam bir akis bulmuştu. Bu çağrı çekiciliği ve Kudüs'ün Selçuklularca işgalinden beri, çektiği ızdıraplar, Hristiyan batı dünyasınca soyu gittikçe artan hac seyahatleri ile malum bulunan kutsal ülkeye karşı duyulan hasreti alevlendirmişti. Toprak ve macera düşkünü feodaller gibi, batı dünyasının iktisadi sıkıntıdan ezilmiş, dini heyecan içinde çalkalanan halk kitlelerini de yerinden oynatmıştı¹²³.

Norman ve Peçenek tehdidini atlatan imparator Aleksios I. Anadolu'nun karışık durumundan faydalanmak isteyip Anadolu'yu Bizans'a kazandırmak düşüncesindeyken Haçlı Seferleri başladı (1096)¹²⁴. Batıdaki anlamıyla bir haçlı seferi düşüncesi Bizans'ın kafasında mevcut değildi. İnançsızlara karşı koyma düşüncesi Bizans'ın kafasında mevcut değildi. Devletin zaruri ve ağır bir görevi olarak bu iş Bizanslılar için tabii bir hal almıştı. Eski bir Bizans ülkesi olan kutsal diyarın kurtarılması Bizanslıların gözünde Hristiyanlığın tamamına vazife değil, devletin vazifesi olarak görünüyordu. Bundan başka kilise birliğinin bozulmasından sonra batı ile işbirliğinde bulunmak için müsait bir ortam yoktu. Bizans'ın Batı'dan beklediği haçlılar değil ücretli birliklerdi. Bizans imparatoru Selçuklu ve Peçenek tehlikeleri zamanında, Batı'dan yardımcı birlikler istemişti. Fakat artık bunu gerekli görmüyordu. İmparator Türklere karşı yardım dilenirken, böyle bir kitleyi aklından bile geçirmemişti. İmparator sadece İstanbul'un savunmasına yardım düşüncesiyle hareket etmişti. Kutsal yerler zaten dört yüz yıldan beri imparatorluğun parçası değildi. Haçlı seferlerini doğuran fiili durum ve bu derece karmaşık ruh haleti, birbirine karışan dini, sosyal, politik ve ekonomik faktörler Bizans'ı etkilemiyordu. Bizans'ın tek düşüncesi Türkleri ber taraf etmektir.

¹²² Bailly, II, 319,320.

¹²³ Ostrogorsky, 334.

¹²⁴ Runciman, I/90 v.d.

Haçlıların ilk kuvvetleri İstanbul'a geldikten sonra Aleksios I. bunları son derece acele olarak Anadolu'ya geçirtti. Bu haçlılar rahatsızlık veren, kibirli, arsız misafirler ve Bizanslılar gibi nazik bir halkın gözünde, iğrenç bir kalabalık içindeki gerçek vahşilerdi. Bu Batı Hristiyanları için ise ayrı mezhepten olanlar kafirlerden daha fazla bir değer taşımıyorlardı ve Latinler Yunanlıları kendilerinden nefret edilmesi gereken dinden dönmüşler sayıyorlardı.

Aleksios I. Haçlılara, karşılığında bir bağlılık ve bağımlılık yemini almadan yardım etmeye razı olmamıştır. Doğu imparatoru olarak bütün feth olunacak toprakların kendisinin olmasını değil ancak kendisine geri verilmesini şart koşuyordu. Haçlılar bu şartları kabul ettiler. Aleksios I. istediklerini elde edince Haçlıları Anadolu'ya geçirtti ve Haçlı seferi oluşum amacı olan işe girişti.

Haçlı seferleri Bizans'a Türklerin zayıflaması Anadolu'nun büyük bir bölümünün üzerinde otoritesini yeniden kurması gibi önemli faydalar sağlamıştı¹²⁵.

c. Aleksios I. Komnenos'un Manastır Mülkleri ile İlgili Siyaseti ve Hristiyanlığı Güçlendirme Çabaları

Aleksios I'un saltanatı devresinde manastır ve manastıra ait emlakın dünyevi idarecilere tevcihi değişikliğe uğradı. 11. yüzyıldan beri çok yaygın hale gelen bu uygulama iktisadi bakımdan manastırların yükselmeleri gayesine mâtuf olmakla beraber, çoğu zaman ruhanilerin bir kısmının itirazlarına uğrayacaktır. Tevcihlerin daha önceki devrelerde kilise tarafından yapılmasına mukabil şimdi manastır mülkünü bizzat imparator tevcih ediyordu. İmparator ölçüsüz derecede büyümüş olan manastır emlakını tehdit etmek düşüncesiyle bunu yapmış olması düşünülebilir. Bu kilise çevrelerinde hoşnutsuzluk doğurmuştur.

Aleksios I. aynı şekilde Norman ve Peçeneklere karşı savaşı esnasında elini kilise hazinelerine uzatmak zorunda kaldığı zaman kilise çevrelerinde kuvvetli bir muhalefetle karşılaşmıştı. Bu muhalefetin baskısı ile sadece zorla aldığı bu hazineleri geri vereceğine dair yemin etmeye mecbur kalmakla kurtulmayıp, ayrıca 1082 yılında da, bir

¹²⁵ Runciman, I/91 v.d.

ferman ile gelecekte ne suretle olursa olsun kilise mülküne el uzatmayı yasaklamıştı. Buna rağmen birkaç yıl sonra yine güçlüklerle karşılaştığında, yeniden kilise malına el koymuştu¹²⁶.

Kilise ile imparatorluk arasındaki bu mücadeleye rağmen ikisi arasında derin bir çıkar birliği temeline dayanan uyuşma ve işbirliği mevcuttu. İmparator ve kilise, gerek devlet, gerekse kilise organizasyonunu tehlikeye düşüren dinsel ve sapık hareketlere karşı el ele mücadele etmekte olup, son sözü söyleyen imparator oluyordu.

Aleksios I. Hristiyan inancına ters düşen antik felsefe ile ateşli mücadelelere girmiştir. Hristiyanlığı yaşama koşullarının saflığı ve temizliği için de gayret gösterdi. Athos Dağının ciddi ve sert zahidane manastırını ve özellikle Patmos Adasında keşişhane hayatın reformcusu olan keşiş Khristodulos'un faaliyetini destekledi. Patmas ve ona komşu olan adalar ebedi mülk olarak ona tevcih edildi ve en geniş imtiyazlarla donatılan bu ada, Athos'a benzer bir şekilde, bir keşişler cumhuriyeti haline geldi¹²⁷.

¹²⁶ Ostrogorsky, 344, 345.

¹²⁷ Ostrogorsky, 345, 346.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XII. YÜZYILDA BİZANS-PAPALIK İLİŞKİLERİ

1. İoannes II. ve Manuel I. Komnenos Dönemi

Aleksios I. Komnenos öldükten sonra (1118) yerine oğlu İoannes II. hükümdar oldu. Komnenoslar hanedanı böylece kesin olarak Bizans'ın başına geçmiştir¹²⁸.

İoannes II. başa geçtikten sonra ilk olarak batıdaki sorunlarla uğraştı. Tuna'yı aşırp Bizans topraklarına akın eden Peçenekleri 1122'de kesin bir yenilgiye uğrattı. Ardından Sırp ve Macarlar'ı itaate aldı. Daha sonra Anadolu'ya yöneldi. 1135'te Malatya Danişmendli emirliğini mağlup etti. 1137'de Suriye yolunu kesen; 1071'den sonra kurulan Çukurova'daki Ermeni devletini, hakimiyetine aldı. Asıl amacı Haçlılardan sonra Normanların yerleştiği Antakya'yı itaate almaktı. 1137'de bu idealine ulaştı.

İoannes II. 1142 yılında öldü. Yerine Manuel I. Komnenos geçti (1142)¹²⁹.

Manuel I'in hakimiyeti devrinin önemli olayı II. Haçlı Seferlerinin başlamasıdır. Fransa ve Almanya tarafından düzenlenen Haçlı Seferlerinden bir sonuç alınamamış, haçlılar geri dönmüşlerdi. Manuel I. Haçlılardan sonra 1170 yıllarına kadar Latin doğu ve Macaristan'da önemli zaferler kazanmıştı. Sırp, Macar ve Venedik kuvvetleri karşısında üstünlük sağlanmıştı. Ancak Manuel'in hakimiyetinin son yıllarında uğradığı başarısızlık O'nun itibarını sarsmıştır. Bu, doğuda Selçukluların karşısında aldığı Myriokephalon yenilgisidir (1176). Buna batıdaki, başarısızlıkları da eklenince devlet doğudan ve batıdan düşmanlarla çevrili görünüyordu¹³⁰.

¹²⁸ Ostrogorsky, 348.

¹²⁹ Ostrogorsky, 349, 350.

¹³⁰ Ostrogorsky, 354, 362.

2. Komnenoslar Dönemi Papalıkla Birleşme Girişimleri

Komnenoslar, Batının saldırılarına karşı, Batının ve Papalığın korumasını dilemişlerdi. Hanedan papalığa karşı ancak tek bir mübadele değerine sahipti: Kiliselerin birleştirilmesi. Pazarlıklar, doğma tartışmaları, bir konsil projesi imparatorlarla ruhani hükümdarlar arasında özel yazışmalar yapıldı. Heyetler gidip geldi. Din bilimi konferansları kuruldu. İoannes ve Manuel Komnenos zamanlarında bu dini-politik faaliyet son derece yoğun oldu. İmparatorun bütün çabalarına rağmen ne Bizans Kilisesi, ne de inananlar bu çalışmalarını destekliyordu¹³¹. Batıda schismatik Greklere duyulan güvensizlik gibi Doğuda da Latinlere karşı duyulan nefret çok derinleşmişti¹³². Papanın dinsizlikle çürümüş olduğunu söyleyen Patrik, Müslümanları ona tercih ettiğini yüksek sesle ilan etmekten çekinmiyordu. Haklı olan ise o ve halkın duyguları idi¹³³.

Yakın çıkarlar düşüncesi üzerine kurulan bu teşebbüsler daha ilk adımda suya düşmüştü. Çevrenin direnişi daha etkili idi. Bizans'ın İtalya'daki toprakları ile ilgilenen devletler, Norman, Macar, Venedik, Alman) birleştiler. 1156'da bu topraklar Normanlar tarafından alınınca, Bizans'ın dünya hakimiyeti düşüncesi de suya düşmüş oluyordu¹³⁴.

3. Manuel I. Komnenos'un Manastır Siyaseti

Komnenoslar büyük arazi sahipliği müessesesini özellikle dünyevi büyük araziye, teşvik ve himaye ediyordu. 1158 Martı'nda, Manuel, İstanbul ve civarındaki Manastırlara arazi mülklerini her türlü genişletmeyi yasaklamıştı. Mevcut manastır mülkleri ise resmen garanti altına alınmış ve büyük imtiyazlar ve muafiyet haklarıyla donatılmıştı. İmparator ruhani ve dünyevi büyük arazi sahipliği müessesesinde dünyevi olanı desteklemişti¹³⁵.

¹³¹ Bailly, II, 356 v.d.

¹³² Ostrogorsky, 360.

¹³³ Bailly, II, 357.

4. Komnenoslar Dönemi Devlet-Kilise İlişkileri

Basileusların milli kilise karşısındaki hareket tarzlarında, bütün doktrin meseleleri ile ilgili davranışlarında Komnenoslar otoritelerinden hiçbir ödün vermediler. Ruhani sıfatlarını sürekli ortaya koydular. Keşişlerin yaşayış kuralların, başlangıçtaki saf haline getirmekte olsun, kiliseler manastırlar veya hastaneler yaptırmakta olsun, dini faaliyetleri çok canlı oldu. Egemenlikleri zamanında Bizans medeniyeti, imparatorluğun en güzel devirlerindeki gibi parlak bir hal aldı¹³⁶.

5. Manuel I. Komnenas'tan Sonraki Gelişmeler

Manuel I. Komnenos'un ölümünden sonra (1180) amcazadelerinden biri olan Andronikos Komnenos tahta çıkmıştır (1183). Bu geçen üç yıl içinde devlet niyabetini üzerine alan imparatoriçe Maria imparatorun yeğenlerinden biri olan Aleksios'u tahta çıkarmıştı. İmparatorun oğlu Aleksios II. henüz on iki yaşındaydı. Üç yıl sonra Andronikos tahta çıkmıştır. Andronikos'un Bizans'ı tekrar diriltme çabaları işe yaramamış, hem içte hem de dışta düşmanları artmıştı. İçerde izlediği sert siyaset sonunda 1185'te çıkan bir isyanda öldürülmüştür. Onun ölümüyle feodal asalet sınıfı galip gelmiştir¹³⁷.

Andronikos Komnenos'un ölümünden sonra Angeloslar, hanedan üyesi oldukları gerekçesiyle Bizans tahtına getirildiler. Aleksios I'un kızı Theodora aristokrat olmayan Philedelphia'lı Konstantinos Angelos ile evlenmişti. Bunlar imparatorun akrabaları sıfatıyla büyük makamlara gelmişlerdi.

Asalet sınıfı da bunlardan birini Bizans tahtına çıkardı. Aleksios I ve Theodora'nın torunu olan İsaakios II. Bizans imparatoru oldu (1185). İsaakios II. Andronikos'un tersine devlet içinde her türlü yolsuzluk ve rüşveti serbest bırakmıştı. İsaakios II.'un halefi Aleksios III. döneminde de aynı siyaset izlendi. Bizans'ta bu

¹³⁴ Ostrogorsky, 356.

¹³⁵ Ostrogorsky, 363.

¹³⁶ Bailly, II, 357.

¹³⁷ Ostrogorsky, 365, 370.

dönemde büyük toprak sahibi feodaller daha da zenginleşirken fakir halk da ağır vergi yüklerinden eziliyordu.

İsaakios II. döneminin en önemli olaylarından biri güçlkle bastırılan Bulgarların isyanıdır (1185-86) Ancak Anadolu'da çıkan bir isyan üzerine Bulgarlarla yaptığı mücadeleyi bırakmıştı. Böylece bağımsız bir Bulgar devleti rahatça kurulacaktı¹³⁸.

6. III.-IV. Haçlı Seferleri ve İstanbul'un Latinler Tarafından İşgali

İsaakios II. döneminde III. Haçlı Seferi başladı. Bu seferler Eyyubi Sultanı Selahaddin Eyyubi'nin 2 Ekim 1187'de Kudüs'ü ele geçirmesi üzerine başlamıştı¹³⁹. Seferi Almanya kralı Friedrich I. Barbarossa, İngiltere kralı Philippe II. Auguste ve Fransa kralı Arslan Yürekli Richard düzenlediler¹⁴⁰.

Aleksios II. Avrupa'nın boşalmasından faydalanıp Balkanlara sefer düzenler. Ancak başarısızlıklara uğrayarak geri döner. 1195'te Aleksios III. tarafından tahttan indirilir. Tahta Aleksios III. geçer. Aleksios III. döneminde Balkanlardaki isyanlar iyice artmıştır ve bağımsız Bulgar Devleti'nin kralı papanın elinden taç giyerek meşruluk dahi kazanmıştı. Böylece iki yüz yıllık hakimiyetten sonra Bulgaristan Bizans'ın elinden çıkmıştır¹⁴¹.

III. Haçlı Seferi başarısızlıkla sonuçlanmıştı¹⁴². Bu defa Papa İnnocentius III. Bizans'a karşı bir sefer hazırlıklarına girişti. Bizans'ın iç durumu da buna çok uygundu. Nihayetinde IV. Haçlı Seferi yapıldı. 13 Nisan 1204'te Latinler İstanbul'a girdiler. Grekler'in çoğu İstanbul'u terk etti. İstanbul'da 1261 yılına kadar sürecek bir Latin hakimiyeti başladı¹⁴³.

¹³⁸ Ostrogorsky, 371-376.

¹³⁹ Runciman, II/s. 382 v.d.

¹⁴⁰ Runciman, II/ s. 382 v.d.

¹⁴¹ Ostrogorsky, 376, 381.

¹⁴² Runciman, III/s. 16 v.d.

¹⁴³ Runciman, III/ s. III v.d.; Ayrıca bkz. Robert de Clari, İstanbul'un Zaptı. (çev. Beynun Akyavaş) Ankara- 1994.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XIII. YÜZYILDA BİZANS – PAPALIK İLİŞKİLERİ

1. Başkentin İznik'e Taşınması

Bizans halkı 1204'te başlayan Latin hakimiyetine istemeyerek tahammül ediyordu. Latinlerin tutumu ve inanç zıddiyeti bu isteksizliğin en önemli sebepleriydi. Greklerin kilise bakımından Roma'nın emri altına alınmaları Papalığın elde etmeye çalıştığı Kilise Union'u yoluyla olmasa da fetih zorlamasıyla şekli bakımdan sağlanmıştı fakat samimi birleşmeden her zamandan daha uzak bulunuluyordu. Kültürel ve dini özellik bilinci yabancı hakimiyeti ile sadece derinleşmişti. Bir çok Bizans Feodalinin fatihlerin hakimiyet sistemi içerisinde yer almalarına ve içlerinden küskün olarak halk kitlelerinin eski yurtlarında kalmalarına mukabil, Bizans Erkânı'nın hiç de küçük sayıda olamayan bir kısmı henüz işgal edilmemiş yerlere kaçmıştı. Bu kaçaklar mahalli halkın desteği ile Bizanslılığı mahvolup gitmekten kurtaran yeni devletler kurdular. Anadolu'da Aleksios III. Angeelos'un damatlarından biri olan Theodoros I. Laskaris İznik'te bir devlet kurdu. İsaakios II. ve Aleksios III'ün amcazadelerinden biri olan Mikhail Angelos da, Epiros'ta bir devlet kurdu.¹⁴⁴

Theodoros Laskaris Batı Anadolu'da hakimiyetini rakip Büyük Komnenoslara ve Anadolu küçük hükümdarlarına karşı mücadelesinde sağlamlaştırarak, merkezi İznik olmak üzere yeni Bizans devletini teşkilatlandırmaya girişti. Dış görünüş bakımından bütün teferruatta eski Bizans'ı örnek almıştı. İdare nizamı, memurların kademeleri ve saray eski Bizans ilkelerine göre kuruldu.

Bizans Devleti'nin İmparatorluk ve Patriklik müesseselerinde sembolik olarak cisimleşen devlet ve kilise gelenekleri İznik'te yeniden hayata kavuşturuldu. Theodoros, o zamana kadar taşımış olduğu Despotes ünvanını bırakarak İmparator ünvanını aldı.

¹⁴⁴ Ostrogorsky, 393.

Alim Mikhail Autoreinos Patrikliğe yükseltilerek Theodoros'un İmparator olarak taçlandırılması ve tasdikini icra etti. Bu hususta yapılan ön müzakereler durumun karışıklığı muvafacesinde çok zaman aldığı için patrik seçimi ancak 1206 yılında yapılabildi. Theodoros bu tarihten önce de kendisini İmparator olarak hissediyor ve adamları da bunu kabul ediyordu. Ancak Patrik elinden taç giyinmesi onu bütün Bizanslıların gözünde meşrulaştırıyordu. Bundan sonra Theodoros Bizanslıların meşru tek İmparatoru sayıldı. Aynı şekilde İstanbul Patriği ünvanını taşıyan ve İznik'te hüküm süren Patrik de Grek Kilisesi'nin yegâne meşru başkanı oldu. Böylece İstanbul'un Latin İmparator ve Patrik'ine karşı İznik'te bir Bizans İmparatoru ve bir Ortodoks Patrik çıkarılmıştı. İznik, İstanbul'dan kovulan Bizanslılığın hem devlet, hem de kilise merkezi olmuştu.¹⁴⁵

İznik İmparatorluk tahtının kurucusu Theodoros I. Laskaris 1222 yılında tahtını Ioannes Dukas Vatatzes'e bıraktı. Ioannes III. Vatatzes selefının eserini iç ve dış siyaset bakımından mükemmel bir şekilde geliştirmiştir. İmparatorluğu kudretli ve üstün bir duruma getirmiştir.¹⁴⁶

2. Theodoros II. Laskaris'in Papalıkla Birleşme Politikası

Ioannes Vatatzes'ten sonra Bizans tahtına çıkan Theodoros II. Laskaris (1254) devlete tam olarak hakim olmaya çalıştı. Kudretliler sınıfı ile mücadele etti. Patriklik tahtına Arsenios'u çıkardı. Roma'ya karşı kapanık olup Kiliseler Birliğine sıcak bakmıyordu. Ona göre bir birleşme olacaksa bu tamamiyle eşitlik esasına dayanmalıydı. Kendisi ortaya çıkacak anlaşmazlıklarda tarafsız hakem olarak gerekli kararı verebilmeliydi.¹⁴⁷

3. İstanbul'da Tekrar Bizans Hakimiyetinin Kurulması

Theodoros II. Laskaris genç yaşta ölünce yerine geçecek büyük yaşta bir varis bırakmamıştı. Oğlu Ioannes IV. yedi yaşındaydı. Niyabet, askeri aristokrasinin en

¹⁴⁵ Ostrogorsky, 395, 396.

¹⁴⁶ Ostrogorsky, 402.

kuvvetli temsilcisi Mikhail Palaiologos'u müşterek hükümdar olarak Ioannes Laskaris'in yanında tahta çıkardı. (1258)¹⁴⁸

25 Temmuz 1261'de İstanbul Latinlerden alındı.¹⁴⁹ Latinler bu kısa hakimiyetlerinde çok zayıflamış olup İstanbul'u tamamen savunmasız bırakmışlardı. İznik'teki devlet ise daha güçlüydü. İşgalden sonra Mikhail VIII. törenle İstanbul'a girdi. Patrik tarafından Ayasofya Kilisesinde taç giydirildi. Üç yaşındaki oğlu Andronikos'u veliaht ilan etti. Bir süre sonra meşru İmparatorun, Ioannes IV. Laskaris'in gözleri oydurularak, bu hanedanın, Bizans tahtına geçmesi önlendi.¹⁵⁰

Mikhail Palaiologos Latin egemenliğine son verdikten sonra Bizans Devletini restore etmeye başladı. Maruz kaldığı dış baskılardan kurtulma çareleri ararken, bir taraftan da eski Latin kalıntılarını temizlemek ve Epiros Devletini tekrar Bizans hakimiyetine almak istiyordu.

Avrupa'da Bizans'a karşı hazırlanan taarruz planlarının merkezi Sicilya idi. Sicilya'nın ise Bizans'ı fetih planları ancak Papa'nın desteği ile mümkün olacağından Mikhail, Sicilya Krallığının Papalıkla uyuşmasını önlemeye çalışmıştır. Roma'da da yeniden ihya edilmiş Bizans Devleti'ne karşı menfi bir hava hakim olmuştu. Papalık, İstanbul'un Roma Kilisesi'nin elinden çıkmış olmasını ve Latin hakimiyeti yerine Schismatik bir Bizans Devleti'nin kurulmuş olmasını hazmedemiyordu. Papa Urbanus IV. (1261 – 1264) önce Yunanistan'daki Frankları, Bizans'a karşı mücadelelerinde manen desteklemiş, Bizans İmparatorluğuna karşı yapılan ittifaklardan ayrılmak isteyen Cenovalıları da aforoz etmişti. Ancak Papalığın Sicilya Kralı Manfred ile birleşmesine, Roma Kilisesi'nin Stauffer Alman Hanedanına karşı duyduğu eski nefret mani idi. Papa, Manfred'in fetih planlarını desteklemiyor, aksine, Stauffer hanedanının İtalya'daki hakimiyetine son vermek istiyor ve Sicilya Krallığına Fransa Kralının kardeşi Charles D'anjou'yu getirmek istiyordu. Sonunda Charles D'anjou Sicilya Kralı olmuştur.¹⁵¹

¹⁴⁷ Ostrogorsky, 411.

¹⁴⁸ Ostrogorsky, 413.

¹⁴⁹ Şerif Baştav, 1.

¹⁵⁰ Ostrogorsky, 415, 416. Şerif Baştav, 2 vd.

¹⁵¹ Levtchenko, 338. Ostrogorsky, 418.

4. İmparator Mikhail VIII. Döneminde Bizans Ortodoks Kilisesi ile Papalığın Geçici Birleşmeleri: 1274 Lyon Konsili

Sicilya, Bizans'a yapılan taarruzların merkezi olduğuna ve Sicilya'nın başarısı Papa'nın desteğine bağlı olduğuna göre Mikhail VIII. Papa ile arası bozuk olan hanedanları ihmal etmeyerek kiliselerin birleştirilmesi fikrini ileri sürerek, Papalıkla olan münasebetleri düzeltmeyi başarmıştır. Papalığın gayesi de kiliseleri birleştirmek ve Arz-ı Mukaddesi kurtarmaktı. Aslında Papalık için Sicilya'nın düşüncesi önemli değildi.¹⁵² Roma'nın ulaşmak istediği hedef, Sicilya Kralının gözüne kestirdiği Bizans Devletinin zaptı değil her şeyden önce Grek Schismasının ortadan kaldırılması ve bundan sonra da kutsal ülkenin kurtarılması idi. 1204'te Bizans'ı işgal ederek amacına ulaşamayan Papalığın görüşü Charles D'anjou'nun fetih planları ile de çelişmeye başlamıştı. 1268'de Papa olan Gregorius X. tam bir Union taraftarı olup Sicilya Kralı Charles D'anjou'nun Bizans'ı fetih planlarına aleyhtardı. Bundan sonra da Bizans'ın Union'a kazanılması, her zamandan ziyade Papalığı doğu siyasetinin merkezi haline getirdi.¹⁵³

Mikhail VIII. Papalıkla yaptığı Union müzakerelerine, Balkanlarda çıkan isyanlar üzerine bir süre ara vermişti. Bundan sonraki ilk müzakereyi Papalık başlattı. Gregorius X Charles D'anjou'nun ısrarlarına daha fazla karşı koyamayacağını belirterek İmparator'dan kesin bir cevap istedi. İmparator için ise batının tekrar birleşmesine karşı tek çıkış yolu yoktu.

Fakat Gregorius X, sadece basit vaatlerle yetinmeyip İmparator Mikhail VIII.'e kiliselerin birleşmesi için ilk adımı atmazsa Charles ve müttefiklerini Greklere karşı düşmanca amaçlarda frenlemeyeceğini de duyurmuştu. Böylece sıkıştırılmış olan Mikhail Paleologos Konsile bir delege göndermeyi kabul etmiş ve toplantı perspektifini Grek hiyerarşisinin bazı üyelerine benimsetmiştir.

Papa ikinci defa en uygun Konsil yeri olarak Lyon'u seçmişti. Çünkü Kudüs'ün yeniden fethi için kaçınılmaz yardımı sadece Alplerin batı yamaçlarında kurulan krallıklardan bekliyordu. Davet mektupları 1273 Nisanı'nda batı hiyerarşilerine

¹⁵² Şerif Baştav, 3, 4. Bailly, II 398 vd.

¹⁵³ Ostrogorsky, 421,422.

manastırlara ve prenlere gönderilmişti. Ayrıca İmparator ve onun Patrikliğinden başka Ermeni Catholicos'u ve Moğol Hanlarını da Konsile davet etmişlerdi.

Bu konsile iki yüzden fazla kişi katılmıştı. Kilise papazları, manastır görevlileri dışında bu davete gelenlerin sayısı o devrin tarihçilerine göre binden fazlaydı. Bu arada Papa'nın, Rumların hatalarını reddettiği kitabını Konsile getirmesini istediği Thomas d'Aquin Konsil toplantısına gelirken yolda ölmüştü.

7 Mayıs 1274'de Konsilin açılış nutkunda Papa, belli başlı müzakere konularını; yeni bir Haçlı Seferi düzenleme, Rumlarla birleşme ve kilisede reform olduğunu bildirmiştir. Tartışmaların idaresini, yeni Kardinal yaptığı Aziz Bonaventure'ye bırakan Papa, Konsile başkanlık ediyordu. Fakat Bonaventure 15 Temmuz'da Lyon'da ölmüştü. Konsilin ilk oturumları Haçlı Seferi'nin organizasyonuna tahsis edilmişti. Haçlı Seferine finanse etmek için Papa, altı yıl boyunca yüksek rütbeli papazların gelirlerinin onda birini almayı sağlamıştır.

Bizans imparatorluğunun temsilcileri, ancak 24 Haziran'da gelebilmişlerdi Bu heyetin içinde eski Germen Patriği, İznik Metropoliti Theophane, adalet bakanı George Acropolite ve iki yetkili vardı. Petrus ve Pavlos bayramında Papa tarafından icra edilen ayinde İznik Kredo'su, Filioque ile okunmuştu. Ayrıca bu, Rumlara; geçmişte olduğu gibi Kredon'un kendilerine has tercümesini kullanarak bu konuda es geçmeye imkan veriyordu. Böylece 6 Temmuz'daki dördüncü oturum sırasında uzun tartışmalar yapmaksızın oldukça acele bir tarzda Kiliseler arasındaki birlik ilan edilmişti. İmparator temsilcileri, Roma'nın önceliğini, Filioque, Araf ve yedi Sakrament inançlarını kabul eden bir " iman ikrarı " imzalamışlardı. Papa, bir inayet hareketi olan Te Deum'u övmüş ve nutkunda ifa edilen işin önemini belirtmişti.¹⁵⁴

Daha önce IV. Lantran Konsili'nde (1215)¹⁵⁵ olduğu gibi, bazı politik problemlerin Lyon'da çözülmesi olayı, bir defa daha XIII. yüzyılda Papalığın prestijini açıklamaktadır. Papa, Pudolphe de Habsburg'un tarafını tutmuş; rakibi olan Alphonse

¹⁵⁴ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi; İznik'ten İkinci Vatikan'a*, (çeviren Mehmet Aydın), TTK Basımevi, Ankara 1990, 42, 43.

¹⁵⁵ Bu konsil Papa İnoncent III. tarafından 1215 yılında toplanmıştır. Bu konsil üç oturum halinde 11 Kasım'dan 30 Kasım'a kadar devam etmiştir. Konsilde 10 konu görüşülmüştür. İman ve inanç konularında kararlar alınmıştır. Francis Dvornik, *age*, s. 102.

de Castille'i iddialarından vazgeçmeye çağırarak yeniden İmparatorluk taç kavgasına girmişti. Konsil'de hazır olan tek monark, Aragon Kralı Jaques I. idi. Bu da taç giymesi için şart koşulan papaya bağımlılığı kabul etmediği için, Papa tarafından taç giydirilme şerefine nail olamamıştı.

Diğer politik problemler arasında Moğol Hanı tarafından Bizans İmparatoru ile iyi ilişkiler içinde olan Memlûklülere karşı bir birlik önerisi de konsilde reddedilmişti. Ancak Papa yine de Hristiyanlar için elverişli olan Han ile dostane ilişkiler içinde olmaya gayret göstermişti. Yine burada konsil tarafından oylan kararlar, Papa tarafından ancak birkaç ilave ve düzeltmelerle kabul edilmişti.

Pek tabii ki, çok önemli olan konsil kararlarının sonuçları kısa süreli olmuşsa; bu Gregorius'un hatası değildi. Çünkü bunca itina ile hazırladığı haçlı seferleri zamanında tamamlanamamıştı. Diğer taraftan Ortadoğu'da Hristiyanların ellerindeki son kuvvetli yer olan Akkon da yardım ulaşmadan Türklerin eline geçmişti.

Diğer taraftan, politik nedenlerin bir sonucu olan Rumlarla birleşme ise ancak çok küçük bir Rum ruhanisi tarafından kabul edilmişti. Her şeye rağmen bu birleşmenin yaşama şansı vardı. Çünkü yeni patrik ve adamları, bunun hararetli savunucuları idi. Fakat, Latin işgalinin hatıraları, henüz çok yeniydi ve bizzat İmparator birliğin düşmanlarına karşı sertliği ile, birliği tehlikeye sokuyordu. Üstelik Gregorius X. 'un haleflerinin ölçsüz istekleri Rum milli duygusunu da rencide etmişti.

Martin IV. (1281 – 1285) Gregorius'un politikasını tamamen terk ederek Charles D'Anjou'nun ve mütteliklerinin; Bizans'ın fethi amacıyla yaptıkları planlarını benimsemiş ve sapık ve görevden aldığını açıkladığını Mikhail VIII. kendisini tehdit eden felaketi Aragon'lu Pierre III.'ü Sicilya'yı işgale sevk ederek önlemiş ve meşhur Sicilya Vepre (ikinci duası) esnasında Charles'in taraftarlarının kanlı katliamları ile sonuçlanan bir isyan çıkarmıştı. Mikhail VIII.'in dini politikasına karşı Rumların reaksiyonu o kadar şiddetli olmuştu ki kendi sınıfından bir takım liyakatli kişilerin cenaze töreni ona bırakılmıştı. Onun halefi olan Andronikos II. (1282 – 1328) teb'ası için Anti-Latin hareketin başına geçmişti. Fakat 1307'de Clement V. tarafından aforoz edildi.

Böylece Lyon Konsili, Sırları ve Bulgarları Roma'ya getirmeyi daha fazla başaramamıştı. Fakat onların idarecileri Innocent III.'i krallık tâcı için teşvik etmişler ve bazı tersliklere rağmen Roma ile ilişkileri devam ettirmişlerdi. Fakat bu iki ülke Charles d'Anjou'yu destekledikleri için, kurnaz Mikhail VIII. papanın rızasına muhalif olarak meydana getirilen Bulgar Patrikliğini ve bağımsız Sırp piskoposluğunu kaldırmayı ve İstanbul Patrikliğinin idaresi altına koymayı telkin diyordu. Çünkü bu bağımsız merkezlerin kurulması Ochrida Piskoposluğunun hukukuna zarar veriyordu. Bu şehir, Papa Vigile'in rızasıyla İmparator Jüstinien tarafından Justiniana Pirima mevkiinde kurulmuştur. Böylece bu usta manevra ile Latinler, işin içine sokulmuş oluyor ve bundan böyle de papa, Sırp ve Bulgar birliğini yeniden tesis etmek imkanını kaybediyordu.¹⁵⁶

Mikhail VIII.'in kilise bakımından Roma'ya itaat arzından beklediği siyasi faydalar sağlanmıştı. Papalığın baskısı ile Charles D'anjou, Bizans'a karşı planlanan seferinden vazgeçmiştir.¹⁵⁷

5. Lyon Konsilinden Sonra Bizans'ta Kilise Birliğine Karşı Oluşan Tepkiler

Mikhail VIII. 1274 Unionuyla dış siyaset bakımından durumunu iyileştirmişti. Ama ağır bir iç sarsıntı başlamıştı. Bizans halkı, Bizans ruhani sınıfının büyük çoğunluğu ve özellikle Ortodoksluğa taassupla bağlı keşişlik müessesesi Union adını bile duymak istemiyor ve İmparatora büyük bir şiddetle muhalefet ve mukavemet ediyorlardı. Mikhail VIII. ile Grek Kilisesi'nin ilişkisi daha öncede bozulmuştu. Mikhail VIII. genç İmparator Ioannes Laskaris'in gözlerini oydurunca Patrik Arsenios İmparatoru aforoz etmişti.

Mikhail VIII. da biraz zorlanarak da olsa bu patriği makamından uzaklaştırdı. Ancak kilise mensupları ile halkın bir kısmı makamından atılan Arsenios'a olan sadakatini bırakmamıştı. Böylece İmparator ve yeni kilise idaresi ile inatçı bir mücadele sürdüren Arsenios'cu bir parti ortaya çıkmıştır. Şimdi de Mikhail VIII. papaya itaat ve Kilisesinden de Roma'nın üstünlüğünü kabul etmesini isteyince bütün ahaliyi kavrayan

¹⁵⁶ Dvornik, 43, 44.

bir fırtına koptu. Patrik İsephos da Uniona kabule ikna edilemeyince kilise idaresinde yeniden değişiklik yapmak zorunluluğu doğmuştu. İsephos'tan sonra Uniona kabul edeceğini söyleyen Ioannes Bekkos patrik oldu. Bu Bizans'ı ikiye böldü. Önceden Grek-Roma inanç zıddiyeti şimdi yerini Bizans'ı ikiye bölen bir inanç zıddiyeti haline gelmişti.¹⁵⁸ Ortodoksluğu eskiden beri en kutsal varlığı olarak kabul eden ve Latin düşmanlığı içine kadar işlemiş bulunan Bizans Milleti ecdadının dinine ihanet eden İmparatora isyan ediyordu.¹⁵⁹ İmparator ise bütün bunları görmezlikten geldi ve devleti için kurtuluş addettiği Union'a sıkıca sarıldı. Küçüğü büyüğü birbirinden ayırmayan en zalimane bir takibat başlattı. Hapishaneler din adamı, din işleri ile ilgisi bulunmayan, avamdan ve yüksek tabakadan, hatta İmparator kanı taşıyan prenslerden birçok kimseye mesken oldu.¹⁶⁰

Mikhail 1282'de ölünceye kadar Türklere karşı yürüttüğünden çok daha sert ve çetin bir savaşı kendi halkına ve uyruklarına karşı yürüttü. Grek papazları Kutsal Ruhun Baba ve Oğuldan (Filioque) meydana gelip çıktığı yolundaki Katolik inanca ve amentüsüne karşı geliyorlardı. İmparator ölünceye kadar bu inançla olanları büyük bir baskı altında tuttu.¹⁶¹

İmparatorun Union siyaseti Bizans sınırları dışında da ağır anlaşmazlıklar doğurmuştu. Mikhail'in kız kardeşi Eulogia (İrene) Bulgar çariçesi olan kızı Maria'nın yanına gitti. Bulgar sarayı bu iki kadının etkisiyle imparatorluk aleyhi entrikaların merkezi haline geldi. Daha sonra buradaki isyan bir halk ayaklanmasına dönüşmüş Bizans hükümeti bu âyana silahlı mücadele ile son vermişti. (1279)

Mikhail VIII.'in Union fikri Epiros Grek devletinde de tepkilere neden olmuştur. Epiros hükümdarı Nikephoros, İmparator aleyhine harekete geçip Bizans'ın liman şehirlerinden biri olan Butrinto'yu işgal edip (1279) Charles D'Anjou'ya teslim etmişti.¹⁶²

¹⁵⁷ Ostrogorsky, 425, 426.

¹⁵⁸ Ostrogorsky, 426, 427.

¹⁵⁹ Şerif Baştav, 7, 8.

¹⁶⁰ Ostrogorsky, 427 vd.

¹⁶¹ Levchenko, 338.

¹⁶² Ostrogorsky, 427, 428.

Manuel'in eski düşmanı olup batı devletlerine dayanarak yıllar boyunca Bizans ile mücadele etmiş olan Teselya Hükümdarı Ioannes Union'dan sonra bütün Ortodoksların hamisi kesilmekte ve bütün Union aleyhtarlarını etrafına toplayarak 1278'de topladığı bir konsilde İmparatoru heretik (zındık) ilan etmiştir.¹⁶³

6. Roma'nın Kiliseler Birliğinden Ayrılması (1281)

Roma-Bizans birliğini ayakta tutmak isteyen papalık da ağır bir mücadele vermek zorunda kalmıştı. Gregorius X.'un ölümünden sonra (1276) Roma'da Sicilya Kralı'nın nüfuzu kuvvetlenmiş ve Roma-Bizans işbirliği durmuştu. Daha sonra Papa Nikolaos III. Roma'nın cihanşumüllüğü hedefine ulaşmak ve bu maksadı gerçekleştirmek için Union politikasına kuvvetle sarıldı.

Onun papalığı süresince Mikhail VIII. kendisini batı bakımından emniyette hissetti. Bizans'ın Mora ve Ege Adalarında sağladığı büyük başarılar bu zamana isabet eder. Papa Nicolaos III.'tan sonra papalık seçimine Charles d'Anjou nüfuz eder ve papalığa Sicilya kralının oyuncağı olacak olan Fransız Martinus IV. çıkar. Papalık Anjouların fütihat politikasının hizmetine girer. Papanın himayesinde Charles d'anjou ve Latin İmparatoru Baudovin II.'in oğlu Philippe 3 temmuz 1281'de Oviato'da Venedik Cumhuriyeti ile bir anlaşma imzalar. Buna göre Roma İmparatorluğu'nun tekrar ihyası için Bizans'ın başkenti geri alınacaktı. Hatta Martinus IV. bununla da kalmayıp Unionu kabul ederek halkına karşı ağır bir mücadele veren Bizans İmparatorunu da schisma taraftarı olarak tel'in edip ma'zul ilan etmiş ve bütün ülkelerin hristiyan hükümdarlarına onunla ilişkiyi yasaklamıştı.

Böylece Roma Union'u feshettiğini ilan etmiş, Mikhail'in union siyaseti şapa oturmuştur.¹⁶⁴

¹⁶³ Şerif Baştav, 8.

¹⁶⁴ Ostrogorsky, 428. Bkz. Şerif Baştav, 8 vd.

7. Roma'da Birleşmenin Feshinden Sonra Sicilya Liderliğindeki Gelişmeler Ve Sicilya İkindisi

1281'den sonra Roma Bizans'tan ayrılmıştır. Batı devletleri Bizans'a karşı birleşiyorlardı. Venedik donanması Anjoulara veriliyor, Papa da bunu destekliyordu. Balkan hükümdarları (Sırp, Teselya, Bulgar) Bizans aleyhine birleşmişlerdi. Bu birleşmenin liderliğini Sicilya Kralı yapıyordu.

Tam bu tehlike sırasında Mikhail VIII.'nin şansı döndü. Mikhail VIII. Nicolaos III.'un papalığı zamanında Venedik Aragon Kralı olan Manfred'in damadı Peter III. ile temasa geçmişti. 31 Mart 1282'de Bizans'ın büyük maddi desteğini alan Peter III. bir ayaklanma ile Sicilya üzerindeki Anjou hakimiyetini kaldırdı. Bu olaya tarihte Sicilya'nın İkinci Duası denir. Bu olayla Bizans büyük bir tehlike atlatıyordu.¹⁶⁵

8. Andronikos II Dönemi ve Bizans'ın Kiliseler Birliğinden Ayrılması

1282'de Bizans tahtına Mikhail VIII.'in oğlu Andronikos II. geçti.¹⁶⁶ Andronikos II.'un politikası, kilise sorununda babasınınkinden ayrı idi. Ona göre Union siyasetine devam etmek anlamsızdı. Union eğer Martinus IV.'un papalığa başlayışı ile değilse, hiç şüphesiz Sicilya İkindisinden beri ölmüştü. Çünkü Bizans'ın Sicilya'ya karşı artık kendini savunması gerekmiyordu. Andronikos II. tahta çıkar çıkmaz, bariz bir Ortodoks rotasına girmek üzere resmen ve törenle Union'dan ayrıldığını beyan etmişti. Ioannes Bekkos İstanbul Patriklik tahtını terk etmek zorunda kalmış ve patriklik bunun üzerine tekrar Lyon Syond'undan sonra azledilmiş olan Josephas'a ve onun ölümünden sonrada bilgin bir kimse olan Gregorios Kyprios'a tevdi olunmuştu. Ağır ruhani bunalım böylece atlatılmış ve devlet Lyon Konsili'nden beri kendisini uğraştıran kâbustan kurtulmuştu.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Ostrogorsky, 429. Bailly II, 398 vd.

¹⁶⁶ Ostrogorsky, 442.

¹⁶⁷ Ostrogorsky, 448. Bkz. Şerif Baştav, 14.

BEŞİNCİ BÖLÜM

XIV. YÜZYILDA BİZANS-PAPALIK İLİŞKİLERİ

1. II. Andronikos ve Bizans Kilisesi'nin Papalığa Karşı Güçlendirilmesi

Kilisenin önemi ve imparatorluğun bütün manevi hayatı üzerindeki etkisi kuvvetli bir Ortodoks olan imparator Andonikos II'un saltanatı zamanında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Özellikle keşişliğin nüfuzu artmıştır. Lâtin hakimiyeti altındaki uzun krizden, Kilise Union'u zamanındaki ağır çalkantılardan sonra Bizans manastırları için maddi ve manevi parlak bir dönem başlar. Bizans manastırları ve bilhassa bunların en kıdemlisi olan Athos Dağı'nın manastırları hem manevi nüfuzlarını, hem de mülklerini artırarak altın devirlerini yaşarlar. Aleksios I. Komnenostan beri bizzat imparatora bağlı olan Athos Manastırları Kasım 1312 tarihli bir ferman ile İstanbul Patriğine bağlandılar. Bütün Athos Manastırları baş rahipleri heyetinde başkan olan kutsal dağın başı (Protos) bundan sonra artık patrik tarafından tayin edilecekti.

Bu dönemde Leon VI'dan beri kısmi değişikliklere uğramış olan kilise nizamı ve hiyerarşisinde, zamanın koşullarına uydurmak üzere piskoposlukların yeni bir taksimine ve piskoposluklar arasındaki derece farklarının yeniden tanzimine gidildi. Artık Bizans Kilisesi'nin etki alanı ile erimekte olan devlet arazisi arasındaki fark gittikçe daha göze batıcı bir hal almaktadır. Devlet küçülürken bunun karşısında İstanbul Patrikliği Ortodoks dünyanın merkez noktası olarak kalıyor ve gerek devletin kaybettiği Anadolu ve Balkan ülkelerinde ve gerekse Kafkasya bölgesinde, Rusya ve Litvanya'da kendisine bağlı metropolitlik ve baş piskoposluklara mâlik bulunuyordu. Böylece kilise Bizans'ta devamlı temel bir unsur olarak kalıyordu¹⁶⁸.

¹⁶⁸ Ostrogorsky, 449; Şerif Baştav, 14.

2. XIII. Yüzyılda Türklerin Anadolu'da İlerlemeleri

Bizans Devleti 13. yüzyıla girerken doğusunda dünya çapında önemli bir olay cereyan ediyordu. Bizans en ağır darbeyi burada yedi 13. yüzyıl ortalarında bütün Ön Asya'yı harekete geçiren Moğol istilası ile çok sayıda Türk kabilesi Anadolu'ya doğru sürülmüştü. Yeni insan kitleleri Bizans Selçuklu sınırından, Bizans'a ait Batı Anadolu'ya akınlar yapmaya başladılar. Zamanla kuvvetlenen bu akınların karşısında Bizans zayıf kalıyordu. İznik devrinde kurulmuş olan sınır savunma sistemi bozulmuş ve ülke saldırılara açık bırakılmıştı¹⁶⁹.

3. Andronikos III'un Bizans İmparatoru Olması

Andronikos II'un oğlu, müşterek imparator Mikhail IX. 1320'de öldü. Mikhail IX'in oğlu Andronikos III. tahta geçmek için dedesi Andronikos II. ile mücadeleye girerek isyan çıkarır. İsyanda en yakın yardımcıları mülk sahibi bir asilzade olan İoannes Kantakuzenos ile babası tarafından Kuman menşeli, annesi tarafından imparatora akraba olan Syrgiannesti, Andronikos III. isyanı sonunda 24 Mayıs 1328'de Bizans imparatoru oldu (1328). Devlet politikası ise Kantakuzenos'un elindeydi. Andronikos III'un isyanı sırasında devlet büyük bir mali krize girmiş, dış siyaset bakımından ise Osmanlılar Anadolu'da, Sırlar Makedonya'da ilerliyorlardı¹⁷⁰.

Andronikos III. hükümdarlığında papalık ile Union müzakerelerine girmiştir. 1334-1342 yılları arasında Papa Jean XII ve Papa Benoit XII ile Bizans halkının tepkisine rağmen kiliseler birliğine taraftar olduğunu belirterek müzakerelere girişmiştir. Hatta Barlaam'ı Roma'ya göndermiş ancak bir sonuç alamamıştı¹⁷¹.

¹⁶⁹ Ostrogorsky, 453.

¹⁷⁰ Ostrogorsky, 460-465.

¹⁷¹ Şerif Başta, 34.

4. XIV. Yüzyılda Bizans'ta Meydana Çıkan Dini-Mistik Bir Akım: Hesykhasm

14. yüzyılda Bizans, Hesykhastların sebep olduğu dini bir buhranın içine düşmüştür. Laik veya ruhani olsun bütün Bizans halkını ilgilendiren bu hareket imparatorlukta on yıl süresince şiddetli çalkantılara sebep olacak; mücadele, dini ihtilaf olmaktan çıkarak ağır bir sosyal kriz halini olacaktı¹⁷².

Bizans'ta eski devirlerden beri kutsal bir yalnızlık ve katı şartlar içinde münzevi bir hayat süren keşiflere Hesykhast denilmekteydi. 14. yüzyıl içinde Hesykhastlık hususi bir mistik, zahidane akım anlamı kazandı. Bu akım dolaylı yoldan 11. yüzyılın büyük mistiği Neo-Teolog lakabıyla anılan Symeon'a irca edilir. Doğrudan ise 14. yüzyılın otuzuncu yıllarında Bizans'ı dolaşmış olan Gregorios Sinaites'in faaliyetiyle ilişkilendirilir. Sinaites'in mistik-zahidane öğretileri Bizans manastırlarında kuvvetli bir akis bulmuştur. Özellikle Athos Dağı'nda duyulan ilgi ve heyecan daha da büyüktü¹⁷³.

Hesykhastların en yüksek hedefi tanrısal ruhu görmek idi. Bunun yolunu ise onlara özel bir zâhidâne uygulama sağlamaktaydı. Hesykhast olan kimse tam bir yalnızlık içinde "Hz. İsa Duasını" (Rabbim İsa, Tanrının Oğlu, Bana İnyet Eyle) durmadan tekrarlayacak ve duayı tekrarlararken her seferinde nefesini içinde tutacaktı. Yavaş yavaş dua eden kişiye tarifi olmayan bir uluhiyet duygusu hakim olacaktı ve bu kişi kendisini İsa'nın havarilerinin Tobor Dağı'nda gördükleri metafizik ilahi ışık, o yaratılmamış olan nur ile çevrelenmiş hissedecekti¹⁷⁴. Tamamıyla Tanrıyı tanımak ve temaşa etmek, onunla birleşmek için bütün güçlerini bu maksada yöneltmek, bütün dünyadan ve bu dünyayı hatırlatan her şeyden uzaklaşmak gerekir. Zira bütün ruhunu ve kendini bu nokta üzerinde toplamak zorunludur. Bunu yapabilmek için Hesykhast, kendini bütün düşüncelerden ve ruhunu bütün bildiklerinden kurtarmalı, gerçek bilgisizlik karanlığına varabilmek için mutlak bir bağımsızlığa kavuşmalıdır. Çünkü bir hesykhastın, en ulvi, en tesirli ve en mutlak duası Tanrıya direkt olarak ulaştırılan mesajdır. Kişideki vecd hali bu surette hasıl olacak ve bu hal onun Tanrı ile bütünleşmesini sağlayacaktır. Bu hale gelebilmek için Ruh bütün duygularından

¹⁷² Şerif Baştav, 37 v.d.

¹⁷³ Şerif Baştav, 38; Ostrogorsky, 471.

temizlenecek, bütün bildiklerini unutarak dilsiz ve sağır bir hal olacaktır. Şahsiyetini terk edecek, şuurunu kaybederek ruhi ve cismani hayat duracak, fikir hareketsiz ve temaşa hedefine yönelik kalacaktır. Bu suretle Hesykhasmın asli cevherini ruh, kalp ve ilahi bir aşk oluşturur, onun temasasına gayret eder¹⁷⁵.

5. Hesikhasma Karşı Yapılan Mücadeleler

Hesykhastların biricik gayesi tanrı ile gizli ve toptan bir birleşmedir ve bu gayeye erişmenin tek yolu bütün dünyevi işlerden mutlak suretle uzaklaşarak ilâhi bir sükûn içine girmektir. Bu dini akımın tam bu sıralarda Bizans toplumunda bir zemin bulabilmesi anlaşılması güç bir rastlantı değildir. Önce dış düşmanların saldırıları ile huzuru kaçıran toplumda iç savaşların sebep olduğu kargaşalık ve nihayet Arsenist kargaşası böyle bir akıma ortam hazırlamıştı.

Hesichasma karşı mücadeleyi, Güney İtalya'daki Kalabriya Grekleri'nden olup Selânik'e yerleşen Barlaam başlatmıştır. Barlaam burada karşılaştığı hesykhast düşünce ve davranışları şiddetle tenkit ederek mücadelesini alevlendirmişti.

Mücadelenin bir başka boyutu da, hesykhasm'ın savunucularının milli grek düşüncelerini batıya karşı savunmalarıdır. Bayraktarlığını Gregorios Palamas'ın yaptığı hesykhasm Grek düşüncesi; karşısındaki Aquino'lu Thomas'tan ilhamını alan Barlaam'ın öncülüğündeki Latin düşüncesi ile çatışmakta idi. Hareketin temelinde siyasi ve mali bakımdan gittikçe zayıf düşen ve batı fikir hayatının etkisi altına giren Ortodoks Kilisesi'nin kendisini artık şikâr saymaya başlayan Batı Kilisesine karşı bir reaksiyonu da yatar¹⁷⁶.

Barlaam, Bizans ilminin en yüksek temsilcileri ile boy ölçüşmek gayesiyle İstanbul'a gelmiş ve temeli Aristotelese dayanan rasyanolist düşünce tarzı Bizanslılara hitap etmediği ve ansiklopedik bir bilgin olan Nikephoros Gregoras ile girdiği halka açık bir münazarada yenik düşmüştür. Daha sonra Barlaam'ın karşısına hesykhastlığın savunucusu olan Gregorios Palamas çıkmıştır. Böylece şiddetli bir mücadele başlamış

¹⁷⁴ Ostrogorsky, 471, 472.

¹⁷⁵ Şerif Baştav, 39.

¹⁷⁶ Şerif Baştav, 38-39.

oluyordu. Önceleri Barlaam hesykhastların uyguladığı zâhidene yöntemi eleştirirken, kısa bir süre sonra hesykhast öğretisinin felsefi-teolojik tarafı tartışılmaya başlanmıştır. Barlaam; Tanrı ile aynı olmadığına göre ebedi, bir varlığa sahip olamayacak ve tanrının her yarattığı gibi fani olması gereken Tabor nurunun görülebilirliğini reddediyordu. Ona göre, buna rağmen ebedi bir nurun varlığı kabul ediliyorsa bu, ebedi ve ezeli olan tek varlık, yani tanrının kendisinden başka bir şey olamazdı ve o zaman da tanrı görünmez olduğuna göre, bu nurun müşahedesi işte asıl o zaman kabul edilemezdi. Buna mukabil Palamas, yüce tanrısal cevher ile dünyada faaliyet gösteren ve insanlığa tezahür eden, fakat yaratılmış olmayıp tanrının ezeli ve ebedi tezahürleri olan ilahî enerjiler arasında fark görüyordu. Ona göre, eğer tanrısal cevherin bir tezahürü mevcut değil ise o zaman tanrısal ruhun mündemiç bulunduğu dünya ile yüce tanrı arasında hiçbir münasebet bulunmaması gerekirdi. Ancak, hikmet, sevgi, tanrının inayeti ve de havarilerin Tabor dağında müşahede ettikleri ve mistik aydınlanmışlara ebedi olarak görünen ışık birer tanrısal enerjidirler. Barlaam ebedi ve fani arasına kesin bir sınır çizerken, Palamas'ın sisteminde tanrı ile insan arasında ortalarda bulunan, tanrıdan neşet edip insanlara tezahür eden bir aracı varlık belirmektedir. Böylelikle hesykhast sistemi ilk kristolojik münazaralar ve tasvirlerle ibadet etrafındaki mücadele esnasında Bizans Kilisesi'nin tutumunu tayin etmiş olan, Grek dindarlığının kendine özgü en eski hasretinin bir ifade vasıtası haline gelmiştir. Dünya ile ahiret arasındaki bir uçurum üzerine bir köprü kurmak hasreti. Bunun içindir ki Roma tarafından en sert bir şekilde red olunan hesykhastlık öğretisi Bizans Kilisesi tarafından benimsenmiştir¹⁷⁷.

Hesykhastlık kendisini uzunca mücadeleden sonra Bizans'ta kabul ettirebildi. Çünkü Bizans Kilisesi içinde de önceleri bu yeni gibi görünen, aslında ise çok çok eski olan doktrine karşı şiddetli bir direnme oldu. Her ne kadar 10 Haziran 1341'de Andronikos III.'un başkanlığında toplanan bu konsilde Palamas açık bir zafer kazansa da imparatorun ölümü üzerine Barlaam saldırılarına yeniden başlamıştır. Bunun yanında Palamas'ın kesin bir aleyhtarı olan Patrik Ioannes Kalekas gittikçe hesykhast düşmanı bir tutuma büründü. Palamas gözden düştü ve afroz edildi. Barlaam'ın kuvvetlenmesi gibi

¹⁷⁷ Ostrogorsky, 472-473.

görünen bu ortamda Hesykhastlar müşterek imparator Kantakuzenos ile bağlarını kuvvetlendiriyorlardı¹⁷⁸.

6. Kantakuzenos'un Bizans İmparatoru Olması ve Hesykhasmın Bizans'ın Temel Dinî Unsuru Olması

Andronikos III. öldükten sonra meşru olarak tahta çıkacak olan oğlu küçük olduğu için onun en yakın yardımcısı zengin asalet sınıfının temsilcisi Ioannes Kontakuzenos imparator olmak istiyordu. Fakat karşısına kendi yardımcısı olan Aleksios Apokavkos çıktı. Apokavkos isyanında halkı aristokrat tabakaya karşı kışkırttığı için ölünceye kadar Kantakuzenos Bizans tahtına çıkamamıştır.

Aleksios Apokavkos 1345'te ölünce Kantakuzenos'un önünde hiçbir engel kalmıyordu. Esasen Kontakuzenos bir yandan iç savaşla uğraşırken diğer taraftan da Makedonya'da Sırlar ve Bulgarlar'a karşı savaşıyordu. Sonunda Kantakuzenos 21 Mayıs 1346'da Edirne'de Kudüs Patriği'nin elinden 13 Mayıs 1347'de ise Başkent patriği Isidoros'un elinden taç giydi. 10 yıl süreyle devleti yönetecek, bundan sonra meşru imparator İoannes V. Palaiologos da idareye iştirak edecektir¹⁷⁹.

Kontakuzenos'un imparatorluk tahtına çıkması Hesykhastlar'ın zaferi olmuştu. Bununla beraber dini ihtilaflar devam etti. Şimdi Hesykhastlar'ın karşısındaki partinin başında Nikephoros Gregoros bulunuyordu. Kantakuzenos'un en dişli düşmanı olan Patrik Kalekas azledilmiş ve tanınmış hesykhastlardan Manemvasia Metropolitisi İsidor patriklik makamına getirilmişti. Dini polemiklere son vermek maksadıyla kontakuzenos 27 Mayıs 1351'de Blakhernae Sarayında bir konsil topladı. Bu arada patrik İsidor öldü.

Önceden Barlaam'ın en azgın muhalifi olan Nikephoros Gregoras, şimdi Palamas'ın en başta gelen muhalifi idi. Son Bizans devrinin en büyük ilim adamı ve sağlam karakteri ile en büyük fikir adamı sayılan Nikephoros Gregoras antihesykhasmların tarafına geçmişti.

¹⁷⁸ Ostrogorsky, 472-473.

¹⁷⁹ Ostrogorsky, 478,479.

Union tarafları da olan Nikephoros'u Kontakuzenos caydırmak istemiş fakat başaramamıştı. 15 gün süren konsil sonunda Palamas'ın muhalifleri tel'in edildi. Bu işten Hesykhastlar tam bir zaferle çıktı. Bu fikir akımı Bizans Kilesesi'nin resmi doktrini mevkiine yükseldi. Palamas da ölümünden sonra aziz ilân edilmiştir¹⁸⁰.

Andronikos III. döneminden sonra dini hesykhost ve siyasal olayların sosyal hayata etkileri daha şiddetli oldu. İmparatorluğun çöküşü hızlandıkça fakirlik artıyor, iktisadi durum sosyal sınıflar arasındaki mesafeyi aşırıyordu. Taşra ve şehirlerde büyük halk tabakaları çoğalırken servet ve mülkler ince bir aristokrat tabakanın eline geçiyor ve fakirleşen zümrelerin bu sınıfa karşı hıncı artıyordu. Merkezi iktidar zayıfladıkça, taht mücadeleleri sürdükçe mahalli güçler kuvvetleniyordu. Fakat bu defa Bizans'ta merkezi idarenin yerine iktidara gelen feodal kuvvetler imparatorlukta sanayi ve ticaretin serbest olarak gelişmesine engel oluyordu. Batıda aynı devrede başlayan şehirlileşme başarıya ulaşırken, Bizans şehir hayatı geri kalıyor ve bunun neticesi olarak Bizans iktisadi yönden İtalyan şehir devletleri tarafından sömürülüyordu¹⁸¹.

7. Kontakuzenos Dönemi Sırp Tehlikesi

Andronikos II.'un ölümünden sonra Bizans'ta çıkan dini ve siyasi sarsıntıdan en büyük kazancı Sırp Hükümdarı sağladı. Bizans imparatorluğunu kötürüm hale getirip mahveden kavga Duşan'ı büyüttü. Selânik dışında bütün Makedonya onun hakimiyetine girdi. Stephan Duşan 1345'te imparator unvanını alarak kendisini bundan sonra Sırp'ların ve Greklerin imparatoru olarak adlandırdı. Böylece Eski Bizans imparatorluğu yerine yeni bir Sırp-Grek imparatorluğu ikame etmek gayesi açıkça ilan edilmiş oluyordu. Bir zamanlar Bulgaristan'da olduğu gibi Sırbistan'da da çarlık yanında ve çarlıkla birbirine bağlı olarak özel bir patriklik kuruldu. 16 Nisan 1346'da yeni Sırp patriği Duşan'a imparatorluk tacı giydirdi. İstanbul'un rızası alınmadan yapılan bu törene Trnova patriği, Okhrida başpiskoposu ve Athos manastırlarının temsilcileri katılmışlardı. Athos dağı da Sırp çarının hakimiyet alanı içinde olup Duşan, Grek Ortodoksluğunun bu en kutsal merkezinin kalbini kazanmak hususunda hiçbir

¹⁸⁰ Şerif Baştav, 47.

¹⁸¹ Şerif Baştav, 47.

fedakârlıktan çekinmiyordu. Sırp hükümdarı buraya uzunca bir ziyarette bulunmuş ve bu eski manastıra bağışlar ve imtiyazlar yağdırmıştı. Athos manastırları hiçbir zaman Sırp hükümdarı zamanınkinden daha büyük imtiyazlara ve muafiyetlere sahip olmamıştır¹⁸².

8. İoannes V. Palaologos'un Tahta Çıkması ve Devletin Genel Durumu

Kontokuzenos'un Bizans imparatorluğundaki hakimiyeti müşterek hükümdar İoannes V'in 1354 yılındaki isyanıyla sona erer. İoannes V., Kantakuzenos'u azlederek imparatorluk tahtına çıkar¹⁸³.

İoannes V. döneminde Bizans İmparatorluğu'nun zaafi Kantakuzenos'un İstanbul tahtına çıktığı zamana nazaran çok daha artmış, devlet arazisinin parçalanması daha da hızlanmış, mali ve iktisadi durum daha da ümitsizleşmişti. Bizans hazinesi tamamen boşalmış, bir zamanki kudretinin en önemli dayanaklarından biri olan idari mekanizması tam bir çözülmeye haline gelmişti¹⁸⁴.

1355 yılında Bizans'ı biraz da olsa rahatlatan bir olay oldu. Sırp tehlikesi Bizans için sona erdi. Sırp kralı Duşan ölmüş yerine geçen Uraş babasının politikasını devam ettirememişti. Uras babasının mirasına sahip çıkamamış ve Sırp devleti parçalanarak üzerinde bağımsız veya yarı bağımsız devletler kurulmuştu¹⁸⁵.

9. İoannes V'in Türklere Karşı Papa'dan Yardım İsteği ve İki Kilisenin Birleşme Girişimleri

İoannes V. Sırpların parçalanmasından hiçbir fayda sağlayamamış, Sırp topraklarını alamamıştır. Nedeni ise Trakya'da ilerleyen Türkler'di. İmparator Türkler'e karşı mücadelede çeşitli çareler arıyordu. Bunlardan biri de daha önceden de çok defalar yapılmış olan Union müzakerelerine girişmekti. Ancak öncelerinin durumu ile şimdiki durum farklıydı. Mihail VIII. devrinde devlet papalığın üzerinde ruhani baskıda

¹⁸² Ostrogorsky, 481

¹⁸³ Ostrogorsky, 488.

¹⁸⁴ Ostrogorsky, 489.

bulunabileceği bir batı Hristiyan devleti tarafından tehdit ediliyordu. Şimdi ise İoannes V. kendilerine karşı sadece askeri gücün yardım edebileceği Müslümanlarla karşı karşıya idi. Kilise Unionu vaadi imparatorluk sarayının durup durup daima dağarcığından çıkardığı bir koz idi. Lyon'daki konsilin kararlaştırdığı Union'un başarısızlığa uğramasından sonra¹⁸⁶ her ne kadar Roma ile müzakereler kırk yıla yakın bir zaman durmuşsa da Andronikos II. bile iç savaş yıllarının güç koşulları içinde geçici olarak bu çareye başvurabilmişti.

İoannes V. ise işi ciddi tuttu. Katolik olan annesinin nüfuzu altında büyüdüğü için büyük bir istekle taraftar olduğu kilise birliğini kurabilmek için çaba gösterdi. İktidara geçişinden hemen bir yıl sonra 15 Aralık 1355'te papadan savaş malzemeleri ve asker istediği bir mektup göndermiştir. İmparator bu mektubunda gönderilmesini rica ettiği yardım karşılığında halkını altı aylık bir süre içinde Roma inancına sokacağını yeminle temin ediyor ve bu vaadini yerine getireceğine dair papaya çok ileri giden garantiler teklifinde bulunuyordu. Mesela; imparatorun ikinci oğlu, o sıralarda henüz beş-altı yaşlarında bulunan Manuel'in, rehine olarak papalık sarayına gönderilip orada papa tarafından eğitilmesi, eğer ettiği vaatleri yerine getiremeyecek olursa o zaman imparator tahttan feragat edecek ve yerine Papanın yetiştirmesi Manuel gelecek, onun reşit yaşa ulaşmasına kadar onun babalığı sıfatıyla bizzat papa imparatorluğu idare edecekti¹⁸⁷. Ama papa bu vaatleri ciddiye almamıştır. Zaten Papa yardım yapacak durumda değildi. Aynı zamanda İoannes V. kendi din adamlarını ikna edememişti. Bizans'ta Union'a karşı olanlar daha fazlaydı. Ruhanilerin çoğu halkın büyük bir kısmı Ortodoksluğa bağlıydı¹⁸⁸.

İoannes V. Union müzakerelerinin başarısızlığa uğramasına karşılık yine de Türklerin Balkanlarda ilerlemelerine karşı tek yardımın papalıktan gelebileceğini ümit ediyordu¹⁸⁹. Osmanlı Sultanı Murat I. döneminde Papa Osmanlıya karşı bir haçlı seferi hazırlıklarına girişmiş ancak Kıbrıs kralının söz verdiği halde katılmaması üzerine bir sonuç alınamamıştır. İoannes V ise Türklere karşı Macaristan'a yardım istemeye gider.

¹⁸⁵ Ostrogorsky, 491.

¹⁸⁶ Bkz. s.55

¹⁸⁷ Ostrogorsky, 491,492

¹⁸⁸ Şerif Bastav, 66.

¹⁸⁹ Ostrogorsky, 494.

Bu seyahatinden bir sonuç alamaz. Çünkü Macar kralı mezhep değişikliğinde ısrar ediyordu. İmparator Macaristan'dan dönerken Vidin'de bekletilmişti. İmparatoru bu durumdan kuzeni Savoys Prensi Amedee VI. kurtarmıştır. Amedee doğuya yaptığı imparatoru kurtarma hareketinden sonra Marmara kıyısında birkaç Türk kalesine de saldırmıştır (1366).

Bu hadise papalık ile Bizans'ı birbirine yaklaştırmıştır. Amedee de Türklere karşı Bizans'a yardım etmek için kiliselerin birleştirilmesinin şart olduğunu düşünüyordu. Onun isteği üzerine İstanbul'da papa elçisi Paulus ile Bizans'ın Devlet ve kilise ileri gelenlerinin katıldığı toplantıda Union problemi müzakere edilir. Toplantıyı idare eden eski imparator, Kontakuzenos bütün gücü ile İstanbul'da bir konsil toplanmasını istediysede bu papa tarafından kabul edilmedi. Papa kiliseler birliği için mezhep değiştirmeyi kabul eden imparator ile şahsen görüşmeyi istedi. Bu olaylar imparatorluğu ikiye böldü.

10. İmparator İoannes V.'in Roma'ya Giderek Katolik Mezhebine Girişi

İmparator ve çevresi Türklere karşı koymak hususunda bir haçlı seferini kurtuluş ümidi görüyordu.

Patrik Philotheos ile rahipler ise Türklere karşı bütün Ortodoksların birleştirileceği bir cephe oluşturmayı tavsiye ediyorlardı¹⁹⁰.

İoannes V. bütün halkının tepkilerine rağmen 18 Ekim 1369'da kiliseler birliğini gerçekleştirmek için Roma'ya gitti. Burada Roma inancına geçerek Roma usulüne göre vaftiz oldu. İmparator Roma'da atalarının inancına ihanet ederken İstanbul'daki patrik Philotheos, sadece Bizans ahalisini değil, devlet sınırlarının dışındaki Suriye, Mısır, Güney Slav ülkeleri ve Rusya'daki Ortodoks Hristiyanlara, gönderdiği uyarıcı mektup ve yazılarla inançlarına sadakate teşvik ediyordu. Böylece İoannes V'in büyük bir törenle icra ettiği Roma inancına dönüşü sadece imparatorun şahsını ilgilendiren bir davranıştan ibaret kaldı. Bir kilise Unionu da hiçbir şekilde gerçekleşmedi¹⁹¹.

¹⁹⁰ Şerif Bastav, 67.

¹⁹¹ Ostrogorsky, 494-496.

11. İoannes V.'in Son Dönemleri

Union isteği gerçekleşmeyen İoannes V, 1371'de Osmanlı Devleti'nin baskısına daha fazla dayanamayacağını anlamış ve Osmanlı hakimiyetini kabul etmiştir. Bizans II. Murat'a resmen haraç ödemeyi ve Osmanlı ordusuna hizmeti kabul etmiştir. Osmanlı Devleti Bulgar arlığını da Bizans'la birlikte vassali durumuna getirmiřtir¹⁹².

İoannes V.ten sonra başa geçen Manuel II. (1391) döneminde imparatorluk sadece İstanbul'dan ibaretti. Türk Ftuhatı ile her taraftan sarılmış olduğu halde Bizans, varlığını sürdürmesini sadece surlarının kuvvetine borluydu¹⁹³.

¹⁹² Ostrogosky, 494-496.

¹⁹³ Ostrogorsky, 506.

ALTINCI BÖLÜM

XV. YÜZYILDA BİZANS-PAPALIK İLİŞKİLERİ

1. Manuel II. Dönemi

İmparator Manuel II. 1399'da tahta İoannes VIII'i bırakarak Türk ilerleyişine kesin darbeyi indirmek için Batı devletlerinin yardımına bizzat kendisi giderek müracaat etti. Venedik ve Fransa'da uzun süre kaldı. Yardım vaatlerinin hiç biri gerçekleşmiyordu. Manuel II. en ümitsiz anında Osmanlı Devleti'nin Ankara savaşında (1402) Timur'un Tatarları tarafından kırıldığı¹⁹⁴ ve Bizans'ın Türk tehlikesinden kurtulmuş olduğu müjdesini aldı.

Timur her ne kadar 1403 yılında Anadolu'yu terk ettiyse de Timur'un Ankara başarısı Osmanlı Devleti'nin kaderine derin tesirler yapmıştır¹⁹⁵.

Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki karışık durumundan Bizans tam olarak faydalanamadı. Çünkü içinden zaafa düşmüş olan Bizans devleti artık yeniden canlanmaya muktedir değildi. Ancak doğu bölgesi tamamen değişik bir durum arz etmekte olup Bizans da önemli bir ölçüde ferahlamıştı. Bayezid'in devletin Avrupa arazisinde tutunan ve Anadolu'da hüküm süren kardeşleriyle mücadele içinde bulunan büyük oğlu Süleyman, Bizans, Despot Stephan Lazoreviç, Venedik, Cenova ve Rodos ile bir anlaşma yaptı (1403). Bu anlaşma ile Bizans Türklere Vassallik görevlerinden kurtularak bunlara haraç ödemeyi durdurdu. Hatta yakın civarı ile Selânik Athos dağı dahil Khalkide ve ayrıca Skiathos-Skepelos-Skyros takım adaları ve Marmara ile Karadeniz sahilinde önemli sahil şeritleri de Bizans'a geri veriliyordu¹⁹⁶.

Osmanlı Devleti'nde 1402'den 1413'e kadar süren fetret devrinden sonra Mehmet I. Osmanlı tahtına çıktı. Mehmet I. Anadolu'ya düzeni kurmaya çalıştığından Bizans ile

¹⁹⁴ İsmail Aka, Timur ve Devleti, TTK. Yayınları, Ankara- 1991, s. 27 v.d.

¹⁹⁵ Aka, s. 29 v.d.

¹⁹⁶ Ostrogorsky, 511-513.

ilişkiler barış havası içinde yürüdü. Manuel II. de başkenti terk ederek Mora'da yaşamaya başladı. Devletin başına İoannes VIII'i bıraktı¹⁹⁷. 1421'de Osmanlı tahtına Murat II. geçti. Bu dönemde Osmanlı Bizans ilişkileri Ankara Savaşından önceki haline dönmeye başladı. Bizans tahtındaki İoannes VIII. 1421'de müşterek imparator olarak taçlandırıldı. Murat II. de bu arada derhal kaybettiği toprakları fethe başlamış, Güney Yunanistan, Selanik, Mora Osmanlı hakimiyetine alınmıştı¹⁹⁸.

2. İoannes VIII. Dönemi

Uzun zamandır devlet işleriyle ilgilenmeyen Manuel II'nin yerine, daha önceden müşterek imparator olarak taçlandırılmış olan oğlu İoannes VIII. geçti (1425-1448). Bu dönemde Bizans'ın sınırı İstanbul ve civarıydı. Marmara denizi kenarı ve Pelopones'te toprakları vardı. İktisadi ve mâli bakımdan ise hemen hemen çökmüştü¹⁹⁹.

3. Floransa Konsili ve Birleşme Hayallerinin Yıkılışı

İoannes VIII. Türkler tarafından gelen baskıya karşı daha önce seleflerinin yaptığı gibi, ümitsizlik içinde bir defa daha Union müzakereleri yolundan geçmeyi ve kilise bakımından vadedilmiş olan batının yardımını elde etmeyi kararlaştırdı. Bununla birlikte şimdiye kadar bu konuda edinilmiş tecrübeler de fazla bir cesaret vermiyordu. Roma ve Bizans her müzakereye girişlerinde birbirlerini aldatmışlar ve ham hayallere kapılmışlardı. Bizans yönetimi Roma'dan Türklerin elinden kurtarılmasını bekliyor ve bunun karşılığında, Bizans, halk arasında hiçbir zaman uygulayamayacağı kilise birliğini vadediyordu. Roya'ya gelince ilk şart olarak kilise üzerinde kendi yüksek hakimiyetinin tanınmasını talep ediyor ve buna karşılık Doğu'daki Katolik devletlere bile ancak pek sınırlı bir ölçüde bahşedebildiği Türklere karşı yardım vaadinde bulunuyordu. Bu sebeple başından çok tecrübe geçmiş olan imparator Manuel Union fikrini soğuk bir şüphecilikle karşılamıştı. Rivayete göre Manuel ölümünden bir süre önce oğlunu Union ümitleri gütmek konusunda uyarılmıştı. Grekler ile Latinler

¹⁹⁷ Ostrogorsky, 514

¹⁹⁸ Ostrogorsky, 514,515

¹⁹⁹ Ostrogorsky, 516

arasında bir birleşmenin artacağını belirtmişti. Ancak Bizans'ın genellikle Union'a karşı nefret duygusu ne kadar kuvvetli olursa olsun yine de İstanbul'da, bunalımlı anlarda kurtuluşu Roma'ya katılmakta gören büyük nüfuzlu Union taraftarı çevreler her zaman mevcut olmuştu²⁰⁰.

İşte bu düşünce cereyanlarının başına şimdi imparator İoannes VIII. geçmiş bulunuyordu. İmparator daha İstanbul'un 1422 yılındaki kuşatılmasından sonra veliaht sıfatıyla yardım ricasında bulunmak üzere Avrupa saraylarına gitmişti. 1431'den beri Union'un icrasını hedef alan yeni müzakereler yapılmaktaydı. Papa Eugenius IV.'i Basel Konsili arasındaki zıtlaşmalar yüzünden müzakereler uzamakta idi. Nihayet İtalya'da imparatorun bizzat katılacağı bir konsili toplantıya çağırarak hususunda bir anlaşmaya varıldı. İoannes VIII. kardeşi Konstantinos'u İstanbul'a çağırdı ve bu sayede Mora'da hüküm süren imparator kardeşler arasındaki tatsız kavga da bir süre için durmuş oldu.

24 Kasım 1437'de İoannes VIII. başkentten ayrılarak hemen hemen kırk yıl önce babasının, yetmiş yıl önce de büyükbabasının yapmış oldukları gibi batıya gitti. Ancak o babası Manuel'in yaptığı gibi sadece yardım aramak için değil, aksine İoannes V'i örnek alarak Roma inancına dönme törenini icra etmek ve bunun dışında milletini ve Grek ruhanilerini de Union'a sokmak için yola çıkmıştı. İmparator, kardeşi Demetrios, Patrik Josephos, birçok metropolit ve çok sayıda Piskopos ve baş rahip refakatinde 1438 ilkbaharında, 9 Nisan'da konsilin açılış töreni yapılmış olan Ferrara'ya vardı. Greklerin içinde buldukları zorlayıcı şartlar muvacehesinde konsilin varacağı karar önceden belli olmakla beraber önce Ferrara'da, daha sonra da Floransa'da yapılan tartışmalar çok uzun sürdü. Özellikle Efes metropoliti Markos Eugenikos'un Roma Kilisesi'nin temsilcilerine ve Bizanslı Union taraftarlarına karşı giriştiği mezbuhane mukavemet yüzünden birçok şiddetli münakaşalar yapıldı. Ancak 6 Temmuz 1439'da Union; Floransa katedralinde kardinal Julianus Cesarini ve İznik Başpiskoposu Bessarion tarafından Latince ve Grekçe olarak ilan edildi. Her ne kadar papalığın üstünlüğü hakkındaki cümleye pek müphem bir ifade şekli verilmiş ve Greklerin kilise adetlerini

²⁰⁰ Ostrogorsky, 517.

korumalarına müsaade olunmuş idiyse de bütün tartışmalı sorunlar Roma'nın istediği şekilde sona ermişti²⁰¹.

Floransa Union'u Lyon Konsili günlerinden sonra daha büyük bir zafer elde etmiş görünmekteydi. Çünkü bu defa bizzat imparator konsil huzuruna çıkmış ve onunla birlikte Bizans Kilisesi'nin en yüksek temsilcileri de Roma doğmasına inançlarını ilan etmişlerdi. Gerçekte ise Floransa'da varılan hükümlerle henüz hiçbir şey elde edilmiş değildi. Union kararına varmanın sadece Schismayı derinleştireceği sözü doğru çıkmıştı. Bizans milleti büyük bir şiddetle Ferrara ve Floransa kararlarına isyan etti ve Union taraftarlarının bütün uyarıları etkisiz kalırken Markos Eugenikos'un ateşli vaazları her tarafta tasvip edildi. Floransa Union'u Lyon Union'undan daha az hayatiyete sahip oldu. Bizans'ı Batının fütuhat gayelerine karşı korumak üzere yapılmış olan 1274 Union'u, Bizans'ı Türk baskısından kurtarması gereken 1439 Union'unun hiçbir zaman malik olamayacağı elle tutulur bir siyasi semere sağlanmıştı²⁰².

4. Floransa Union'unun Bizans'ta Doğurduğu Sonuçlar

Rus Kilisesi'nin Ayrılması

Dış düşmana karşı yardım getireceğine inanılan bu Union Bizans'ı iç mücadeleye sürükledi. Bizans halkına düşmanlık ve kardeşinden nefret tohumları serpti ve Bizans sınırları dışında da Slav dünyasında, imparatorluğu haiz olduğu itibar kalıntılarından da etti. Bizans'ın içinde bulunduğu sıkıntılı durumu idrak edemeyecek kadar uzakta bulunan ve bizzat Bizanslılar'ın Roma'ya karşı kin içinde terbiye ettikleri Moskova Devleti, imparator ve İstanbul Patriği'nin, inançlarından dönmelerini anlaşılmaz bir ihanet addetti. Bizans'ta Union taraftarı partinin erkânından olup Rusya metropolitliğine tayin olunan Grek İsidora'sı Floransa'dan geri dönünce büyük Knez Vasily II. tarafından azl olunarak hapse atıldı. Bundan sonra Ruslar metropolitlerini kendileri seçtiler. Rusya doğru inanca ihanet ederek Ortodoks dünyada başkan mevkiinde bulunmak hakkını elinden çıkarmış olan mürted Bizans'a sırtını çevirdi. Böylece Rusya kaybedilmiş bizzat Bizans içinde şiddetli bir anlaşmazlık yaratılmış, Roma'da ise hemen hemen hiç bir şey kazanılmamış oluyordu. Batı dünyasından gelmesi beklenen

²⁰¹ Dvornik, s. 54 v.d.

²⁰² Dvornik, s. 58.

kurtarıcı hareket gibi İstanbul'da Union'un uygulanması da boşuna beklendi. Eskisi gibi şimdi de Roma Katolik ve Grek Ortodoks kiliseleri birbirinin karşısında vaziyet almışlardı. Bizans halkı sarsılmaz bir şekilde kendi inancına sarılırken Union fikrinin en gözde erkânı da tabii olarak tamamıyla Roma tarafına geçtiler²⁰³.

5. Konstantinos XI. Dönemi ve İki Kiliseyi Birleştirme Müzakerelerinin Tekrar Başlaması

İoannes VIII. 31 Ekim 1448'de arkasında varis bırakmadan öldü. İmparatorluk tahtına ise kardeşi Konstantinos XI. getirildi (1449)²⁰⁴.

Osmanlı Devleti'nde de taht değişikliği olmuştu. Murat II.'nin ölümünden sonra oğlu Mehmet II. tahta geçti(1451). Bu yıllarda Bizans'a ait olan İstanbul Osmanlıların Anadolu ve Avrupa'daki topraklarını birbirinden ayırarak Osmanlı arazisinin tam kalbinde yer alıyordu. Genç Osmanlı Sultanı'nın hedefi bu yabancı unsuru ortadan kaldırmak ve teşekkül etmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'na İstanbul ile sağlam bir devlet merkezi hediye etmektir. Bu hedefini gerçekleştirmek için büyük bir ihtiyat ve itina ile hazırlık yapan Mehmet II. İmparatorluk şehrinin hemen dibinde de kuvvetli bir hisar (Rumeli Hisarı) inşa ettirdi²⁰⁵.

İmparator Konstantinos XI. kardeşi İoannes VIII. gibi bütün ümidini batının yardımına bağlamıştı. Bu ümitler zayıf idiler. Fakat başkaca yapılabilecek herhangi bir şey yoktu. Bu sebeple imparator son anda, başarısızlığa uğramış olan kilise Union'unu yeniden canlandırmayı istedi. Papalık legatı olarak bir zamanki Rusya metropoliti kardinal İsidaros İstanbul'a geldi. 12 Aralık 1452'de imparatorluk şehrinin düşmesinden beş ay önce İsidoras Ayasofya'da Union'u ilân ederek Roma usulünde ayin yaptı. Bunalımın en yüksek noktasında inancına her zamandan daha büyük bir şiddetle sarılan ve dini duygularının yaralanmasına her zamandan daha büyük bir ihtirasla tepki gösteren İstanbul halkını büyük bir heyecan sardı. Ümitsizliğin ve Latinlere karşı duyulan barışma bilmez kinin oluşturduğu ruh haletine o sırada imparatorun yüksek

²⁰³ Dvornik, s. 58-59.

²⁰⁴ Dvornik, s. 59.

²⁰⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Büyük Osmanlı Tarihi, C. I, s. 466-467.

memurlarından birisi ve aynı zamanda kayın biraderi olan Lukas Notaras şu sözlerle ifade etmiştir: “Ben şehrin ortasında Latin Papazlarının ayin taçları yerine Türk sarığı görmeyi yeğ tutarım” Görülüyor ki yıkılış saati yaklaştıkça Bizans’ta Türklerle barışma taraftarları olup Osmanlı hakimiyetini Roma’ya itaat arzına tercih eden cereyan kuvvetlenmekte idi²⁰⁶.

6. Bizans’ın Sonu ve Ortodoks Kilisesi’nin Fatih Tarafından Yeniden Yapılandırılması

Osmanlıların Rumeli’de Tuna’ya kadar Balkanları fethetmeleri, artık çevresi daralmış olan ve Avrupa ile Asya arasında bir engel oluşturan İstanbul’un fethini mecburi hale getirmişti. Mehmet II. tahta çıktığı sırada Bizans’ın elinde, Çorlu civarındaki bazı yerlerle birlikte Marmara kıyısında Silivri ve civarındaki Bigados, Perintos, Marmara Ereğlisi ve bazı köyler ile birkaç kez Osmanlılara geçip sonra yine Bizans’a bırakılan Karadeniz kıyısındaki Vize, Misivri, Ahyolu, Süzebolu, Midye şehir ve kaleleri kalmıştı²⁰⁷.

İmparator Konstantinos Dragenes ise Fatih’in tahta çıkışından beri tehlikeyi göz önünde tutarak Avrupa’daki Hristiyan hükümdarlara mektuplar ve heyetler gönderip yardımlarını istiyordu. Papa ise bu fırsattan istifade ile Ortodoks Hristiyanları Katolik yapmak ve iki kiliseyi birleştirmek için bütün kuvvetiyle uğraşıyordu. Kiliseleri birleştirme kararı karşısında Bizans’ta halk, birleştirme taraftarı ruhbanları istememişler ve bunların yaptıkları ayinleri boykot etmişlerdi. Bu durum bir kısım Bizans ileri gelenlerinde Türklerle işbirliği yapma fikrini kuvvetlendirmişti²⁰⁸.

Murat II.’in ölümünden sonra Osmanlı tahtına geçen Mehmet II. İstanbul’u fethetme fikrini iyice benimsemiş ve hemen hazırlıklara girişmiştir. Rumeli Hisarının ve kuşatma kulelerinin yapılması, büyük topların dökülmesi çok sayıda gemilerin hazırlanması belli başlı fetih hazırlıklarıydı. Bizans da boş durmamış, savunma

²⁰⁶ Uzunçarşılı, s. 466-67.

²⁰⁷ Selâhattin Tansel, Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed’in Siyasi ve Askeri Faaliyeti, Ankara- 1985, s. 24.

²⁰⁸ Joseph Von Hammer (çev. Mehmet Ata) Osmanlı Tarihi C. I, İstanbul- 1991, s. 175-176.

hazırlıklarına girişmiştir: Haliç'e zincir gerilmesi, Rum Ateşi hazırlanması, orduların tahkimi, Bizans surlarının tamiri vs..²⁰⁹

Yapılan hazırlıklardan sonra 6-7 Nisan 1453 tarihinde Mehmet II. İstanbul'u kuşatmaya başlamıştır. Yaklaşık iki ay süren kuşatma sonunda 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul Türkler tarafından fethedilmiştir. Şehir, geleneklere göre üç gün askerlerin yağmasına bırakılmıştır²¹⁰.

1 Haziran 1453'de Ayasofya'da ilk Cuma namazını kılan Mehmet II. daha sonra patriklik makamıyla ilgilendi. Onun saygı sunmaya gelmeyeşine şaşırıyordu. Fakat kendisine, Anastasius II.'un istifasından beri patriklik makamının boş bulunduğu bildirildi.

Bunun üzerine Fatih Ortodoks Kilisesini himayesine almış ve yeni bir patrik seçilmesini emretmiştir. Bu emir üzerine toplanan kilise babaları ruhbanlar ve şehirde toplanan halk kendi örf ve adetlerine göre Georgios (Kortesios) Skolarios'u "Gennadios" adıyla patrik seçtiler. Böylece Gennadios Türk hakimiyeti altında ilk İstanbul Patriği olur²¹¹.

Patriklik töreninde, patriğin seçiminden, yeni patriğin patrikhaneye gitmesine kadar bütünüyle Bizans geleneğine uyan Fatih, ayrıca patriğe eski dini otoritesini ve imparatorluk içerisinde bütün Ortodokslar üzerinde yetki ve haklar vermiştir²¹².

Fatih, Gennadios'un patrikliğini onaylamakla Ortodoksluğu kurtarmıştır. Zira Gennadios Katoliklerin düşmanıydı. Onun seçilmesiyle Osmanlı İmparatorluğunda Katoliklik sönmüş oldu. Eğer Katolikliğe eğimli bir patrik seçilmiş olsaydı Ortodoksluk sönecekti²¹³.

Patriklik töreninden sonra padişah Gennadios'e vaatlerde bulunmuş, patriklik esasını vererek Bizans'takine benzer bir törenle onu, yeni patrikhane olan Pammakaristu

²⁰⁹ Halil İnalçık, Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar, C.I, Ankara 1987, s. 110 v.d.

²¹⁰ Yorgo Benlisoy, Elçin Macar, Fener Patrikhanesi, s. 31.

²¹¹ M. Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, s. 38-39.

²¹² M. Süreyya Şahin, s. 40-42.

²¹³ M. Süreyya Şahin, s. 43.

yolcu etmiştir. Daha sonra gönderdiği bir beratla da patrikhanenin statüsünü belirlemiştir²¹⁴.

Fatih'in fermanında şöyle deniyordu:

“Kimse patriğe tahakküm etmesin, kim olursa olsun hiçbir kimse kendine ilişmesin; Patrik ve maiyetinde bulunan büyük rahipler her türlü hidemât-ı umûmiyeden müebbeden mafûv olsun, kiliseleri câmiye tahvil edilmesin, izdivâc ve definleri, âdât-ı sâireleri Rum Kilisesi usul-ı kavâidine tevfiikan kemâ-kân ifâ olunsun, paskalya yortularının icrasında devam olunarak bu münasebetle Fener, yani Rum mahallesi kapıları üç gece açık kalsın.”²¹⁵

Aynı zamanda patriğe milletbaşı unvanı verildi. Millet, aynı dinden olanların oluşturduğu bir cemaati ifade ettiğinden patrik, Ortodoksların başı kabul ediliyordu. Böylece Ortodoks Patriği, sonradan diğer milletbaşlarına yani dinsel cemaat başlarına verilen en geniş yetki ve ayrıcalıklarla donatılmış oldu. O zamana kadar imparatorun emrinde bir dinsel başkan olan patrik, böylece imparatorun koruyuculuğunda kendi dinsel topluluğunun birçok dünyasal işlerinin de tartışılmaz yöneticisi oldu. Mehmet II. patriğe üç tuğlu Osmanlı Paşası unvanı verilmesi uygulamasını başlattı. Patriğe aynı zamanda yeniçeri çorbacılarından kurulu bir muhafız birliği verildi. Patrikhanede, tebaasını yargılama yetkisi olduğundan dolayı, bir de cezaevi kuruldu²¹⁶.

Mehmet II.'nin verdiği yetki ve imtiyazlarla siyasi anlamda Bizans'taki gücünün çok üstüne çıkardığı Patrikhaneyi, koruma ve güçlendirme amaçları şöyle özetlenebilir.

- Mehmet II. Bizans'ın fethi ile artık kendisini yeni Roma imparatoru (Kayzer-i Rum) olarak görmektedir. Patrikhane de sınırları ve etki alanı içinde Hristiyanların bulunduğu bu imparatorluğun doğal ve tarihsel kurumudur.
- Yayılma alanı olarak gördüğü Avrupa toprakların dini otoritesi olan Papalığa karşı onunla çatışan bu kurum, Hristiyanlığın bölünmüşlüğüne canlı tutacak ve Avrupa'ya karşı bir koz olacaktır.

²¹⁴ E. Macar, Y. Benlisoy, s. 32.

²¹⁵ Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, s. 45; Osman Ergin, Türk Tarihinde Evkaf ve Patrikhaneler, İstanbul- 1937, s. 70.

²¹⁶ Fener Patrikhanesi, s. 33.

- İki kilisenin birleşme kararının alındığı bu dönemde, patrikhanenin ortadan kaldırılması belki başını papanın çekeceği yeni bir haçlı seferine neden olabilirdi. Bu nedenle hem kurumun devamı, hem de cemaatinin denetimi bu yolla sağlanmış olacaktı²¹⁷.

İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesi, Avrupa'yı özellikle Papa ile Napoli krallığını ve diğer Güney Avrupa devletlerini hayret ve dehşete düşürmüştü. Dini heyecanın zayıflamaya başlaması ayrıca bazı devletlerin, siyasi olaylar veya iç meselelerle uğraşmaları sebebiyle İstanbul'un fethinin Batıda öyle şiddetli bir tepkisi görülmemiş, Papa Nikolaos V.'un bazı girişimleri de olumlu bir sonuç vermemişti²¹⁸.

Osmanlıların etkili siyasetleri nedeniyle Papa Nikola V.'nin yeni bir haçlı seferi girişimi sonuçsuz kalmış, papanın "bütün Hristiyanları silaha sarılmaya" çağıran 30 Eylül 1453 bildirisi hemen hemen hiçbir ilgi uyandırmamıştır. Batılı devletler Avrupa'daki kamuoyunu memnun etmek için Papa'ya uyararak, Haçlı Seferi hazırlama hususunda bir girişimde bulunmak istedilerse de, Osmanlılara karşı kararlaştırılan önlemlerin hiç birisi gerçekleştirilemedi. Papalık, giriştiği türlü kışkırtmalarla Osmanlılar aleyhine yeni bir Haçlı Seferi hazırlamak isterken İstanbul'u fetheden Türkler Doğu (Ortodoks) Kilisesi'nin imparatorluk dönemindeki haklarını tanımak suretiyle Rumları memnun etmişler, onları, birçok müzakerelere rağmen bir türlü kabule yanaşmadıkları Batı Kilisesi'nin hakimiyeti altına girmekten kurtararak eskisi gibi kiliselerinin bağımsızlığını güvence altına almışlardı. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinden sonra ilmi ve erdemliliği ile tanınmış olan Gennadios'u Rumlar'a patrik olarak atamış ve patrikhaneye de geniş salahiyetler vermiştir. Osmanlı devletinin bu isabetli siyaseti bir buçuk yüzyıldan beri kiliselerin birleşmesi için papaya yapılan başvuru kapılarını tamamen kapamış, aynı zamanda Galata'daki Cenevizlilerle, Galata halkına da bir fermanla güvence verilmişti. Osmanlı Devleti, bu uygulamalarıyla, Balkanlarda yönetimi altında bulunan Ortodokslarla Mora, Sırbistan Eflak ve Güney Arnavutlukta Ortodoksları kendisine bağlamıştır²¹⁹.

²¹⁷ Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi, s. 33-34.

²¹⁸ Uzunçarşılı, Büyük Osmanlı Tarihi, C. II, s. 4-5.

²¹⁹ Uzunçarşılı, C. II, s. 6

SONUÇ

Hristiyanlığı; doğuşundan, Bizans'ın yıkılışına (1453) kadar gözönüne alırsak, bunu 3 döneme ayırabiliriz.

1. Doğuşundan Büyük Konstantinos dönemine kadar: Bu dönem Hristiyanlığın yayılma ve sonrasında da devletle mücadele dönemidir. Kilise, bu dört yüzyıl içinde kendini kabul ettirme savaşını vermiştir.
2. Büyük Konstantin'le başlayıp X. Yüzyıla kadar olan dönem: Bu dönemde genelde, Hristiyan Kiliseleri (Patrikhaneleri)nin kendi aralarındaki dünyevî iktidar mücadelesini görmekteyiz. Özelde ise Bizans Kilisesi'nin imparatorluk gücünü arkasına alarak rakiplerini yok etmeye çalıştığı dönemdir.
3. Bizans Devletinin ve Kilisesi'nin yokolmaktan kurtulma dönemi

Yaptığımız bu çalışma üçüncü dönemle ilgilidir. VII. Yüzyıldan itibaren İslâm orduları Bizans'ın elinden sırasıyla Suriye'yi, Filistin'i, Mısır'ı almış ve Anadolu kapılarına dayanmıştı. Daha sonra Türklerin Anadolu'ya gelişleriyle Bizans, sonunun yaklaştığını hissetmeye başlamıştır. Asırlarca Papalıkla Kristolojik manada çetin bir mücadele içerisinde olan Bizans Kilisesi'nde ne değişti de, X. Yüzyıldan itibaren istemeye istemeye Roma ile işbirliğine girme ihtiyacı hissetti? Bu sorunun cevabı, çalışmamızın neticesinde şu şekilde ortaya çıkmıştır. X. Yüzyıla kadar Roma Kilisesi ile teolojik ihtilaflar nedeniyle bir çatışma içinde olan Bizans Kilisesinin, X. Yüzyılda teolojik görüşlerinde herhangi bir değişme olmamıştır. Bizans yıkılana kadar da böyle bir değişme görülmemiştir. İstanbul Kilisesini X. Yüzyıldan itibaren Papalığa yaklaştıran neden, teolojik anlayış değil, siyasî zaruretlerdir. Kısacası Bizans yok olmayı önlemek için Papalığın yardımına muhtaçtı. Bunu temin etmek için de dini kullanmayı kaçınılmaz bulmuştur. İstanbul Kilisesini Roma'ya bağlamakla, Papalığın ve dolayısıyla Katolik dünyasının yardımını elde etmeyi hedefliyordu. Yani Kilisesini yok etmek pahasına, Papalıktan para ve asker talep ediyordu.

Çalışmamızda da açıkça görüldüğü gibi, Kilise 5. Asır boyunca buna direnmiştir. Birçok Patrik azledilmelerine, görevden alınmalarına rağmen, Roma ile birleşmeye razı olmamışlardır. İki kilise arasındaki derin teolojik ihtilaflar bugüne kadar devam edip gelmiştir. Netice olarak, bu beş asır içerisinde iki kilisenin birleştirilme çalışmaları dini düşüncelerden kaynaklanmamış; bilakis siyasî endişelerden kaynaklanmıştır. Ancak hiçbir şekilde başarılı da olamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet Cevdet Paşa, Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihi (Sadeleştiren Ali Arslan), İstanbul-1980, C. I
- AKA, İsmail; Timur ve Devleti, TTK. Yayınları, Ankara- 1991
- ALGÜL, Hüseyin; İslâm Tarihi, İstanbul –1986, C. II
- ARNOLD, T. W.; İntişar-ı İslâm Tarihi (Çev. Hasan Gündüzler), Ankara – 1982, 2. Baskı,
- ATIYA, S. Aziz, A. History of Eastern Christianity, London- 1968
- AYDIN, Mehmed; “Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”, A.Ü.İ.F.D., C. XXVII, Ankara, 1985
- BAİLLY, Anguste, Bizans Tarihi (Çevr. Haluk Şaman), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser- Tarihsiz, C. I
- BARKER, Ernest, Bizans (Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü), Çevr. Mete Tuncay, Ankara-1982
- BARROW, R.H.; Romalılar (Çev. E. Gürol), İstanbul- 1965.
- BENLİSOY, Yorgo; Elçin Macar, Fener Patrikhanesi, Ankara 1986.
- BİHLMEYER, K. -H. Tuchle, I. ve IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık (Çev. A. Göral), İstanbul-1972
- CLARİ, Robert de, İstanbul’un Zaptı. (çev. Beynun Akyavaş) Ankara- 1994.
- ÇELİK, Mehmet; Din-Devlet İlişkileri, Akademi Kitabevi, İzmir 1999, C. I.
- ; Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri, Akademi Kitapevi, İzmir-1999, 3. Baskı, C. I
- ; Süryani Tarihi I, Ankara-1996
- ; Türkiye’nin Fener Patrikhanesi Meselesi, İzmir- 1998, Akademi Kitapevi
- DAWSEN, Christopher, Batının Oluşumu (Çev. Dinç Tayanç), İstanbul- 1976, 1. Baskı
- Doğuştan Gönümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul- 1986, C. II
- DVORNİK, Francis, Konsiller Tarihi; İznik’ten İkinci Vatikan’a, (çeviren Mehmet Aydın), TTK Basımevi, Ankara 1990
- Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Tarih-i Taberi Tercemesi, İstanbul-1983, C. III
- ERAVCI, Mustafa–Mustafa Korkmaz, Saruhanoğulları (Ed. Mehmet Çelik), İzmir-1999.

- ERGİN, Osman, Türk Tarihinde Evkaf ve Patrikhaneler, İstanbul- 1937
- FREEN, W. H.; The Rise of the Monophysite Movement: Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Centuries, Cambridge-1979.
- FURTH, Philipp Schwein; Bizans İkonografyasında İsa (Çev. Semavî Eyice), İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, İstanbul- 1983, C. II, sayı: 5-6
- HAMMER, Joseph Von; (çev. Mehmet Ata) Osmanlı Tarihi C. I, İstanbul- 1991
- HİTTİ, Philip K., Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi (çev. Salih Tuğ), İstanbul- 1989, C. I,
- İBN-İ KESİR, Büyük İslam Tarihi (El-Bidâye ve'n-Nihaye, çev. Mehmet Keskin) İstanbul-1994, C. VII
- İNALCIK, Halil; Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar, C.I, Ankara 1987
- LEVTCHENKO, M. V., Bizans (Çev. E. Berktay), Milliyet yayınları, 1. Basım, İstanbul- 1979
- MANTRAN, Robert, İslâmın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar) çev. İsmet Kayaoğlu, Ankara-1981
- OSTROGORSKY, George, Bizans Devleti Tarihi (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: T.T.K. Basımevi-1981.
- RUNCİMAN, Steven, Haçlı Seferleri Tarihi (çev. Fikret Işıltan) T.T.K. Ankara-1989, C. I-II
- SEİDLER, G.L., Bizans Siyasal Düşüncesi (Çev. M. Tuncay), V-Yayımları, Ankara-Tarihsiz
- SEVİM, Ali, Anadolu'nun Fethi, T.T.K. Basımevi Ankara- 1993
- ŞAHİN, M. Süreyya, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul-1980.
- TANSEL, Selâhattin, Osmanlı Kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti, Ankara- 1985
- TOYNBEE, Arnold J.; Tarihçi Açısından Din (Çev. İ. Canan), İstanbul- 1978.
- TURAN, Osman Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1980.
- UÇAR, Şahin; Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi, İstanbul (İşaret yayınları), Tarihsiz
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Büyük Osmanlı Tarihi, 7. Baskı, C. I.
- VASİLİEV, Alexander Alexandrovich, Bizans İmparatorluğu Tarihi (Çev. A. Müfid Mansel), Ankara: Maarif Matbaası,- 1943
- YÜCEL, Erdem, "Bizans Tarihinde İkonoklazım Akımı" Hayat Tarih Mecmuası, Nisan- 1970, sayı: 3

BİYOĞRAFI

Adı Soyadı : Arzu TAŞCAN

Doğum Yeri ve Yılı : Malatya 01.06.1975

Uyruğu : T. C.

Medeni Durumu : Bekâr

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim (Derece, Tarih, Üniversite) : Tarihçi – 1993 – 1997 Fırat Üniversitesi Fen – Edebiyat

Fakóltesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisan 1997 – Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı

Kariyer / İş : (Tarih, İşveren Ve Pozisyon) Öğretmenlik 1997 – Milli Eğitim Bakanlığı